

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**NECMEDDİN-İ KÜBRÂ
VE ANADOLU'DA KÜBREVÎLİK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Guvanch YAYLIMOV

BURSA - 2012

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

**NECMEDDİN-İ KÜBRÂ
VE ANADOLU'DA KÜBREVÎLİK**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Guvanch YAYLIMOV

Danışman

Doç. Dr. Abdullah KARTAL

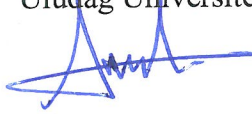
BURSA - 2012

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

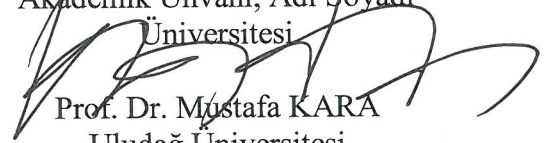
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701023005 numaralı Guvanch Yaylimov'ın hazırladığı "Necmeddin Kübrâ ve Anadolu'da Kübrevîlik" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı,05/09/ 2012 günü 13:00 – 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah KARTAL
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KARA
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hidayet PEKER
Uludağ Üniversitesi

05/09/ 2012

ÖZET

Yazar : Guvanch Yaylımov
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Tasavvuf
Tezin Niteliği : Yüksek Lisan Tezi
Sayfa Sayısı : x + 79
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdullah KARTAL

NECMEDDİN KÜBRÂ VE ANADOLU'DA KÜBREVİLİK

Bu tezde Orta Asya kökenli üç büyük tarîkatdan biri olan Kübrevîyenin kurucusu Necmeddîn Kübrâ hakkında ve kendisinden sonra Anadolu'da tarîkatını devam ettiren Kübrevî şeyhlerini tespit etmeye ve onların etkileri hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. Tez bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı belirtilip sık kullanılan temel kaynaklar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Necmeddîn Kübrâ'nın hayatı, müşidleri, müridleri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Necmeddîn Kübrâ'nın müridi olan Necmeddîn Dâye'nin hayatı, müşidleri, eserleri ve onun etkisi ve Kübrevî tarîkatının Anadolu'ya girişi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Necmeddîn Dâye'den sonra Anadolu'da etkili olan Kübrevî şeyhleri tespit edilip Kübrevî şeyhlerinden olan Emîr Sultan'ın hayatı, mensup olduğu tarîkatı, etkisi ve Emîr Sultan dergâhında postnişîn olan on dört şeyh ve Kübrevî tarîkatının etkili olduğu dönemler ve yerler hakkında bilgi verilmiştir.

Necmuddin Daye, Tarikatlar, Orta Asya.

ABSTRACT

Name and Surname : Guvanch Yaylimov
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic İslamic Sciences
Branch : Mysticism
Degree Awarded : Master
Page Number : x+ 79
Degree Date :
Supervisor : Doç. Dr. Abdullah KARTAL

NECMEDDİN KUBRA AND KURAVIYYA IN ANATOLIA

This thesis, originated in Cevtral Asia, one of the three major cult which founder was Najmuddin Kubra, after him in Anatolia Kubravija sheyks continuing Kubrevi cult and try to identify and provide information about theri effects of this research. An introduction of this tesis consist three chapters and a conclusion. The purpose tesis in the introduction was brief information about the basic sources which they often use for specification. In first chapter informed about Najmuddin Kubra's life murshid, murid and his works in the second part informed about Najmuddin Daje life his followers, his works, his influence and input for Kubravija Anatolia. Third section is about time after Najmuddinn Daje, in Anatolia effective Kubravija sheyks identification. Kubravija sheyks Emir Sultan was a member cult inpact and inform about effective periods and places of Kubravija cult to fourteen dervish.

Necmuddin Daye, Religious orders, Central Asia

ÖNSÖZ

İslam düşünce tarihinde tasavvuf gibi pek çok dini akım değişik yönleriyle etkili olmuştur. Tasavvufun diğer disiplinlerden en önemli farkı hem entellektüel hareket olması hem de doğrudan sosyal hayatın içinde var olmasıdır. Gerçekten de tasavvuf, İslam tarihinin her dönemimde ve her bölgesinde bu iki boyutuyla etkili olmuştur. Nitekim Beyazid Bistamî, Hallac Mansur, Ebu Saîd Ebu'l-Hayr, İbnü'l-Arabî ve şarihleri aracılığıyla tasavvuf entellektüel bir dinamizmi sağladığı gibi Ahmed Yesevî, Ahmed Rifai, Bahauddîn Nakşibend, Abdülkâdır Geylanî gibi büyük tarikat önderleri vasıtasıyla da geniş kitlelere nüfûz etmiştir. Bu etki insanların müslüman olması veya dinlerini öğrenmeleri ya da dini en derin seviyede yaşamaları şeklinde olmuştur. Tasavvuf gerek entellektüel boyut itibariyle gerekse tarikatlar vasıtasıyla toplumların dini hayatı üzerinde daima etkili olmuştur.

Bu çerçevede Orta Asya'ya bakacak olursak tarikatların toplumun müslümanlaşması ve dini hayatı üzerinde derin nüfûzunu çok açık bir şekilde görebiliriz. Ahmed Yesevî, Bahâeddîn Nakşibend, Ubeydullah Ahrâr gibi tarikat önderlerini göz ardı ederek Orta Asya'nın ne dini hayatı hakkında ne de toplumsal yapısı hakkında doğru sonuçlar elde edebiliriz. Zira Orta Asyanın toplum yapısı ve dini hayatının şekillenmesinde tarikatların mutlak bir tesiri vardır. Orta Asya'da dâima saygıyla anılan tarikat önderlerinden birisi de Kübrevî tarikatının kurucusu Necmeddîn Kübrâ'dır. Necmeddîn Kübrâ gerek kendisi gerekse Kübrevîlik aracılığıyla Orta Asya'nın dini hayatında önemli bir figür olmuştur. Aslında modern zamanlarda Necmeddin Kübrâ üzerine bazı hatırı sayılır çalışmalar yapılmış olmakla birlikte Kübrevî tarikatının toplumsal hayatın üzerindeki tesiri konusunda başka bir ifadeyle tarikatın sosyal boyutu üzerine fazla durulmamıştır. Ayrıca Anadolu'nun toplum hayatında Necmeddîn Dâye ve Emîr Sultan gibi etkili figürlerin Kübrevî tarikatına mensup olmasına rağmen Kübrevîliğin Anadolu'daki etkisi üzerine hiç çalışma yapılmamıştır. Bu boşluk bizi bu çalışmayı yapmaya iten temel sâiktir. Bu yüzden çalışmamızın asıl amacı Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevî tarikatının Anadolu'daki etkisini ortaya çıkarmaktır.

“Necmeddîn Kübrâ ve Anadolu’da Kûbrevîlik” başlığını taşıyan bu çalışmamız bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümün başlığı “Necmeddün Kübrâ’nın Hayatı ve Eserleri” dir. Burada Şeyh Kübrâ’nın hayatı ve eserleri tanıtılıp halîfeleri hakkında bilgi verilmektedir.

İkinci bölüm “Kûbrevîliğin Anadolu’ya Girişi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Kûbrevî tarikatını Anadolu’ya taşıyan önemli isim Necmeddîn Dâye üzerinde durulmuştur. Burada Dâye’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmesinin yanında Kûbrevî tarikatının Anadolu’ya girişindeki etkisi üzerinde özellikle durulmuştur. Böylece Kûbrevî tarikatının Anadolu’ya nasıl intikâl ettiği ortaya çıkmış olmaktadır.

“Necmeddin Dâye’den Sonra Anadolu’da Kûbrevîlik” başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise Emîr Sultan ve Abdullatîf Câmî gibi Dâye’den sonra Anadolu’da etkili olan Kûbrevî tarikatının mensupları üzerinde durulmuştur.

Sonuçta ise bu tezde yapmış olduğumuz tespitlerin bir değerlendirilmesi yer almaktadır.

Çalışmam esnasında bana rehberlik yapan değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdullah KARTAL’a, dâima kendisinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mustafa KARA’ya ve her konuda yardımlarını esirgemeyen hocam Yrd. Doç. Dr. Hidayet PEKER’e şükranlarımı arz ederim.

Bursa 2012

Guvanch Yaylımov

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ

TASAVVUFÎ KAYNAKLAR İLE BİOGRAFİ VE TEZKİRE TÜRÜ ESERLER..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

NECMEDDİN KÜBRÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

I. NECMEDDİN KÜBRÂ'NIN HAYATI	4
A. Doğumu Ve Gençlik Yılları	4
B. Tahsili Hayatı	6
C. Tasavvufa Yönelişi	7
D. Hocaları	9
E. Talebeleri	14
F. Vefatı.....	26
II. NECMEDDİN KÜBRÂ'NIN ESERLERİ	27
A. Arapça Eserleri	28
1. Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl	28
2. Usûlü'l-Aşere	28
3. Risâle ile'l-Hâim.....	29
4. Tasavvuf Hakkında Bir Risâle.....	29
5. Risâle-i Sefîne	30
6. Minhâcü's-Sâlikîn ve Mi'racü't-Tâlibîn	30
7. Âdâbü'l-Mürîdîn.....	30

8. Risâle fi'l-Halve	30
9. Âdâbü's-Sülûk ilâ Hazreti Mâliki'l-Mülk ve Meliki'l-Mülk	31
10. İrşâdü't-Tâlibîn	31
B. Farsça Eserleri	31
1. Risâletü's-Sâiri'l-Hâiri'l-Vâcid İle's-Sâtiri'l-Vâhidi'l-Mâcid	31
2. Âdâbü's-Sûfiyye	31
3. Âdâbü's-Sâlikîn	32
4. Nasîhatü'l-Havâs	32
5. Cevâb-ı Nuh Suâl	32
6. Kitâbü't-Turuk fî Ma'rifeti'l-Hırka	32
7. Âdâbü'l-Mutasavvife	32
8. Rubaîler	33
III. KÜBREVÎLİK	33

İKİNCİ BÖLÜM

KÜBREVÎLİĞİN ANADOLU'YA GİRİŞİ

A. Necmeddîn Dâye Râzî	35
B. Hayatı	36
C. Hocaları	38
1. Mecdeddîn Bağdâdî	38
2. Necmeddîn Kübrâ	38
3. Ebû Muhammed Mahmûd b. Hâzâbâd b. Ebî Bekir el-İrâkî	38
4. Ebû Hafs. Ömer b. Muhammed es-Sühreverdi	39
D. Talebeleri	40
E. Eserleri	40
F. Arapça Eserleri	41
1. Bahru'l-Hakâik ve'l-Me'ânî fî Tefsiri's-Seb'î'l-Mesânî	41
2. Menârâtü's-Sâirîn ilâllâh ve Makâmâtü't-Tâirîn billâh	41
3. Şerhu Kavli'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el- Harakânî	42
G. Farsça Eserleri	42
1. Mîrsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde' ile'l-Meâd	42

2. Mermûzât-ı Esedî der Mermûzât-ı Dâvûdî.....	43
3. Risâle-i Aklu Işk.....	44
4. Risâletu't-Tuyûr	44
5. Matâlî'u'l-İymân	45
6. Sirâcu'l-Kulûb	45
7. Hasretu'l-Mulûk ve Tuhfetu'l-Habîb	45
8. Sülûk-i Erbâbi'n-Ni'am.....	45
H. Mirsâdü'l-İbâd'ın Etkisi	46
I. Tarîkatın Anadolu'da Yaygınlaşması	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECMEDDİN DÂYE'DEN SONRA ANADOLU'DA KÜBREVİLİK

A. Tarîkatın Anadolu'daki Önemli Simaları.....	55
1. Emir Sultan	55
a. Emir Sultan'ın Mensup Olduğu Tarîkat.....	59
b. Emîr Sultan Dergâhı Kübrevî Meşâyihleri	60
2. Mustafa Dede	65
3. Abdullatîf Câmî	66
B. Tariîkatın Etkili Olduğu Yerler Ve Dönemler.....	67
1. Çin	67
2. Keşmir	68
3. İran (Kirman ve Fethâbât)	69
BİBLİYOGRAFYA	70

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
Bkz. : Bakınız
c. : Cilt
ev. : Çeviren
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
edi. : Editor
haz. : Hazırlayan
Hz. :Hazreti
İA. : İslam Ansiklopedisi
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümlü
s. : Sayfa
ss. : Sayfadan Sayfaya
thk. : Tahkik
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

TASAVVUFÎ KAYNAKLAR İLE BİOGRAFİ VE TEZKİRE TÜRÜ ESERLER

Necmeddîn Kübrâ ve Kübrevîlikle ilgili modern araştırmaların tarihi 1930'lara kadar uzanmakta olup bu alandaki ilk çalışmalar Alman Müsteşrik Fritz Meier¹ ile başlamış ve Fransız Marjin Molê ile devam etmiştir². İran'da 1967-2007 yılları arasında Necmeddîn Kübrâ'yı konu edinen üç kitap yayınlanmıştır. Türkiye'de bu alanla ilgili ilk çalışma Mustafa Kara tarafından yapılmıştır. O, Necmeddîn Kübrâ'nın **Usûlü'l-Aşere, Risâle ile'l-Hâim**, ve **Fevâihü'l-Cemâl**³ adlı üç eserini Türkçe'ye çevirmiş ve eserin başına muellifin hayatı ve eserleri hakkında kısa bir giriş eklemiştir. Yazarın da ifade ettiği gibi Necmeddîn Kübrâ konusunda ilk adım olan bu çalışmanın üzerinden neredeyse otuz yıl geçtikten sonra bu alanla ilgili en kapsamlı çalışma 2009 yılında Süleyman Gökbulut tarafından Doktora tezi olarak yapılmış ve 2010 yılında "**Necmeddîn'î Kübrâ**" adıyla yayınlanmıştır. Kübrevî tarikatının Türkistan'da önemli üç büyük tarikatdan biri olduğu halde Necmeddîn Kübrâ'dan sonra halifelerinin Anadolu'da az veya çok etkin rollerinin olmasına rağmen Kübrevîyye'nin Anadolu'da etkisi üzerine hiç bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın amacı bu boşluğu doldurmaktan ibarettir. Aşağıda, çalışma yaparken sık sık mürâcaat ettiğimiz temel kaynaklar kısaca tanıtılacaktır.

1. Nefehâtü'l- Üns min Hadarâti'l-Kuds: Sülemî (ö. 412/1021)'nin Arapça olarak kaleme aldığı "Tabakâtu's-üfufiyye" adlı eser, Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089) tarafından aynı isimle Farsça'ya çevrilmiştir. Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)'nin Nefehâti'de Herevi'ye yazılmış bir zeyl gibidir. Câmî'nin vefatından sonra bu kitap Lâmiî Çelebî (ö. 938/1532) tarafından bazı eklemeler yapılarak Türkçe'ye

---

¹ Fritz Meier, **Die Fewâ'ih al-Ġamâl wa-Fewâtiḥ al-Ġalâl**, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1957.

² Molê, "Les Kubrawiyya entre Sunnisme et Shiisme", **Revue Des Études Islamiques**. Sayı: 29, 1961, ss. 61-142.

³ Mustafa Kara, **Tasavvufi Hayat**, (Usûlü Aşere, Risâle ile'l- Hâim, Fevâihu'l- Cemâl) haz. Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul , 1980.

çevrilmiştir. Kadın ve Erkek suffilerin hayatından bahseden bu eser ilk başvuru eserlerden biri olmuştur.⁴

2.. Mirsadü'l-İbâd Mine'l-Mebde' İle'l-Me'âd: Necmeddîn Dâye (ö. 654/1256)'den bahseden önemli eserlerden birisidir. Eserin girişinde kitabın yazılış nedenini anlatan muellif dönemini aydınlatan bilgiler de vermektedir. Doğduğu yer gezdiği belde Moğolların İslâm beldelerine yaptıkları saldırı ve katliamlarla ilgili bilgi birinci elden verildiği için çok önemli tarihi değere sahiptir.⁵

3. Mermûzat-ı Esedî der Mermûzat-ı Dâvudî: Anadolu'da bulunduğu sırada yazdığı bu eserinde Erzincan'a yaptığı yolculuğunun sebepleri anlatılmaktadır. Kullandığı ifadelerinden, üzerinden uzun süre geçmesine rağmen yakınlarının Moğollar tarafından katledilmesinin derin üzüntüsü hala görülmektedir.⁶

4. Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr: Necmeddîn Kübrâ'nın halifesi Baba Kemal Cendî (ö. 672/1273)'nin silsilesinde yer alan Kemâleddîn Hüseyin Harezmî (ö. 836/1433)'nin bu eseri Mevlânâ (ö. 672/1273)'nin Mesnevî'sinin ilk üç cildinin Farsça şerhidir. Eserinin on bölümünde tasavvufî meseleler hakkında bilgi veren muellif eserinin birinci bölümünde Hz. Ali'den başlayıp Necmeddîn Kübrâ'ya kadar gelen bazı büyük velîlerin biyografilerine yer vermiştir.⁷

5. Tabaktü's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ: Cemâleddîn es-Sübki (ö. 772/1369)'nin bu eseri Şâfiî mezhebine mensup âlimlerin ve fakihlerin biyografilerinden bahseden çok önemli bir kaynaktır. Eserde Şâfiî mezhebine bağlı olan Necmeddîn Kübrâ'dan da kısaca bahsedilmektedir.⁸

---

⁴ Câmî, **Nefehâtü'l- Üns min Hadarâti'l-Kuds**, çev.ve şerh. Lamî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul, 1998.

⁵ Necmeddîn Dâye, **Mirsadü'l-İbâd Mine'l-Mebde' İle'l-Me'âd**, trc. Mehmet Emîn Riyâhi, İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, Tahran, 1986; Necmeddîn Dâye, **İrşâdü'l-Mürîd fi Tercemeti Mirsâdü'l-İbâd içinde Sufî Diliyle Siyaset**, trc. Kâsım b. Muhammed Karahisârî, hzr. Özgür Kavak, Klasik yay., İstanbul, 2010.

⁶ Necmeddîn Dâye, **Mermûzat-ı Esedî der Mermûzat-ı Dâvudî**, Müessesesi-ı Mutâlaât-ı İslâmî, Tahran, 1974, s.4

⁷ Kemâleddîn Hüseyin Harezmî, **Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr**, haz. Muhammed Cevâd Şeriat, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran, 1384,

⁸ Ebû Nasr Taceddîn İbnü's-Subkî, **Tabaktü's-Şâfiyyetü'l-Kübrâ**, thk. Mahmûd Muhammed Tanahi ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire, 1964.

6. Mecâlisü'l-Mü'minîn: Yetmişe yakın eser kaleme alan Nûrullah Şüsterî (ö. 1019/1610)'nin bu eseri on iki bölümden oluşmakta olup eserde filozif, kelamcı, sûfî, şîî vs. gibi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Kübrevî'nin Nurbahşî koluna bağlı olan Şüsterî'nin verdiği bilgilerde Nurbahş yanlısı olduğu anlaşılmaktadır.⁹

7. Ravzâ-i Evliyâ: Baldırzâde tarihi adıyla bilinen Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed (ö. 1060/1650)'in bu eseri, ilk Bursa vefâyetnâmesi olmasının yanı sıra zeyillerle günümüze kadar uzanan bir geleneği başlatarak Bursa'nın fethinden XVII. yüzyıl ortalarına kadar bu şehirde vefat eden âlim, şâir ve mutasavvıf biyografilerini ele alan birinci elden kaynak bir eserdir.¹⁰

8. Sefine-i Evliyâ: Hüseyin Vassâf (ö. 1348/1929)'ın beş bölümden oluşan bu eseri, tarîkat isimlerine göre düzenlenmiştir. Başta tarîkatın genel silsilesi verilmiş olup daha sonra silsilede yer alan ve özellikle muellifin kendi döneminde yaşayan şeyhler hakkında bilgi bulunmaktadır. Eserde Kübrevî tarîkatı ile ilgili bilgilere bir bölümde yer verilmiştir.¹¹

9. Yâdigâr-ı Şemsî: Mehmed Şemseddîn Efendi (ö. 1355/1936)'nin mensur dergâhname türünün en gelişmiş örneği sayılan bu eseri, tarih boyunca Bursa'da hayat bulmuş tekke ve zaviyelerin isimleriyle sayım dökümünü yapan ve bu manevî mekânlarda hizmet veren sufleri kimi menkibeleriyle ele alıp tanıtmaktadır.¹²

---

⁹ Seyyid Nûrullah Şüsterî, **Mecâlisü'l-Mü'minîn**, Kitabfürûş-i İslâmiyye, Tahran, 1365.

¹⁰ Baldırzade Selisi Şeyh Muhammed, **Ravzâ-i Evliyâ**, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa, 2000.

¹¹ Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

¹² Mehmed Şemseddin, **Yâdigâr-ı Şemsî** (Bursa Dergahları), haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa, 1997.

BİRİNCİ BÖLÜM

NECMEDDİN KÜBRÂ'NIN HAYATI VE ESERLERİ

I. NECMEDDİN KÜBRÂ'NIN HAYATI

A. Doğumu Ve Gençlik Yılları

Tasavvuf düşüncesinde Necmeddin Kübrâ diye bilinen Kübreviyye tarikatının kurucusunun tam adı şöyledir: Ebu'l-Cennâb Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Abdullah.¹³ 540/1145 yılında Harezmi/Hîve'de¹⁴ dünyaya gelmiştir. Harezmi'nin köylerinden biri olan Hîve'de doğduğu için nisbesi de Hîvekîdir.¹⁵ Babasının adı Ömerdir.¹⁶

Necmeddin Kübrâ'nın ailesi hakkında elimizde çok az bilgi bulunmaktadır. Bu konu hakkında tek bildiğimiz, onun Mısır'da intisab ettiği Ruzbihân-ı Kebîr el-Mısırî'nin kızı ile evlendiği ve bu evlilikten iki oğlunun dünyaya geldiğidir.¹⁷

Şeyh Kübrâ orta asırlarda farklı künye ve lakâblarla meşhur olmuştur. Kaynakların verdiği bilgiye göre onun bir künye ve beş lâkabı vardır. Bunların içinde en fazla kullanılanları ise "Ebu'l-Cennâb" ile "Tammetü'l- Kübrâ" dır. Künye ve lâkablari şöyle bir sıralama ile açıklayalım.

1.Ebu'l-Cennâb:

---

¹³ Mustafa Kara, **Tasavvufî Hayat**, (Usûlü Aşere, Risâle ile'l- Hâim, Fevâihu'l- Cemâl) haz. Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul , 1980, s. 11.

¹⁴ Barthold Vasiliy Viladimiroviç, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. H. Dursun Yıldız, Kervan Yay., İstanbul, 1981, s. 11.

¹⁵ Barthold, a.g.e. s. 11.

¹⁶ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, **Necmeddin El Kübra**, edi. Ruslan Muradov, çev. Marina Karucheva, Hindistan, 2001, s. 12.

¹⁷ Abdurrahman Câmî, **Nefehâtü'l- Üns min Hadarâti'l-Kuds**, çev.ve şerh. Lamî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul, 1998, s. 590.

“Korkanların babası” anlamına gelen bu künyeyi, Şeyh Kübrâ’ya, hadis ilmini öğrenirken gördüğü bir rüyada bizzat Hz. Peygamber vermiştir. Kübrâ bu olayı eserinde şöyle anlatıyor:

“Künyeme gelince onun hikayesi şöyledir: Hafız Silefî İsfahanî (Öl. 576/1180)’ den İskenderiye’de hadis dinliyordum. Bu yaşlı âlim mezhepte Şafîî itikatda Selefî idi. Yaşı yüzün üstündeydi.

Yine gaybet hâlinde olduğum bir sırada Resûlullah’ı, yanında ikinin ikincisi (Hz. Ebu Bekr) olduğu halde benimle oturur vaziyette gördüm. O kadar ki dizi dizime değdi. O anda bana, her gün Kur’ân-ı Kerîm’den O’nun için okuduğum çeşitli virtlerimin olduğu ilham edildi. Hemen virdimi okumaya başladım. Bitince, bunu çok iyi bulduğunu ifade ederek: “İşte böyle gündüzün hadis dinle ve gece Kur’ân-ı Kerîm oku” dedi.

Daha sonra kendisinden künyemi sormam ilham edildi ve sordum: “Ya Resûlallah, benim künyem Ebu’l-Cenâb mıdır, yoksa Ebu’l-Cennâb mıdır? Benim nefsim Ebu’l-Cenâb (yücelik babası) şeklinde olmasını istiyor”. “Hayır” dedi. “Künyen Ebu’l-Cennâb (korkanların babası) dır”. dedi. O zaman yanındaki arkadaşı da, “Evet ya Resûlallah o Ebu’l-Cennâb’tır”. İşte bu iki isim dünya ve ahretin sırrına sahiptir. Eğer Ebu’l-Cenâb deseydi ben dünyaya sahip olacaktım. Ebu’l-Cennâb dediği için, Allahın izni ile ikisinden de uzak kalıyorum”.¹⁸

2. Tammetü’l-Kübrâ:

Bu lâkab Necmeddin Kübrâ’ya gençlik yıllarında ilmî konulardaki kuvvetli zekâsı ve tartışma gücü sebebiyle verilmiştir. Tasavvufî hayata yönelmeden önceki dönemlerde o, ilim tahsili ile meşguldü. Münazara ve münakaşa ettiği herkese galib geliyordu. Bundan dolayı kendisine, Kur’ân-ı Kerîm’deki “Her şeyi bastıran o felâket geldiği zaman” (Nâziât, 79/34) ayetinden “büyük yumruk, şiddetli darbe ve büyük felâket” anlamlarına gelen “et-Tammetü’l-Kübrâ” lâkabını taktılar.¹⁹ Bazı kimseler “Necmeddîn el Küberâ” olarak da telaffuz etmiştir.²⁰

3. Necmeddîn:

---

¹⁸ Kübrâ, **Fevâihu’l-Cemâl**, s. 150.

¹⁹ Câmî, a.g.e. ss. 590-591.

²⁰ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. s. 13.

“Dinin yıldızı” anlamını veren bu lâkab, yakın doğuda okuduğu sıralarda hocası tarafından verilmiştir. Zamanla “Tamme” kelimesi unutulmuş ve “ Necmeddîn Kübrâ” ile anılır olmuştur.

4. Şeyh Velî-tıraş:

Eğitiminin sona erip vatanına döndükten sonra çok kısa zaman içerisinde çok sayıda mürid ve velî yetiştirmiştir.²¹ Bunun bir sebebi de Şeyh Kübrâ’nın mübârek bakışlarının tesirli olmasıdır. Câmî’nin Nefehat’ında bu olay şöyle anlatılmaktadır:

“Birgün bir tüccâr dinlenmek için şeyhin hankâhına girdi. Şeyh, kuvvetli bir hâl içindeydi. Bakışı o tüccâra değdi, hemen velâyet mertebesine ulaştı. Şeyh sordu: Hangi vilâyettesin? Tüccâr “filan vilâyetten” deyince şeyh, ona memleketinde halka hak yolunu göstermek için “İrşâd icazeti” ni verdi”.²²

5. Şeyh-i Kebîr:

“Büyük Şeyh” anlamına gelen bu lâkab çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

6. Ebu’l-Haris:

“Arslan Babası” anlamına gelen bu lâkab en az zikredilen isimdir.²³

Çocukluk dönemini doğduğu bölgede geçirdikten sonra hadis tahsili için Hemedan’a gitmiştir.²⁴ Genç Necmeddîn’in büyük ilim arzusu onu çeşitli seyahatlere zorlamıştır.²⁵ Bu nedenle Nişâbur, İsfahan, Hemedân, Mekke, İskenderiyye ve Tebriz gibi devrin önemli ilim merkezlerine seyahatler yaptı. Fevâihü’l-Cemâl’de onun, Bağdad, Kerbelâ ve Mağribi dolaştığına dâir bilgiler de vardır.²⁶

B. Tahsili Hayatı

Şeyh Kübrâ gençlik yıllarında hadis tahsili merakıyla dünyanın en iyi ilim merkezleri olan Nişâbur, İsfahan, Hemedân, Mekke, İskenderiyye ,Tebriz, Bağdad, Kerbelâ ve Mağribi dolaşmış ve ismi geçen şehirlerde Ebu’l-Meâlî, Ferâvî (ö. 587/1191),

---

²¹ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. ss. 12-13.

²² Câmî, a.g.e. s. 591.

²³ Süleyman Gökbulut, **Necmeddîn-i Kübrâ**, İnsan Yay., İstanbul, 2010, ss. 80-81.

²⁴ Câmî, a.g.e. s.592.

²⁵ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. s. 14.

²⁶ Kübrâ, **Fevâihü’l-Cemâl**, ss. 140,146, 154.

Hâfiz Ebu'l-Alâ (ö. 569/1174), Ebu'l-Mekârim Ahmed b. Muhammed el-Lebbân (ö. 597/1201), Ebu Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Nasr es-Saydalânî (ö. 568/1173) ve Hâfiz Ebû Tâhir es-Silefi (ö. 576/1180) gibi âlimlerden hadis okumuştur.²⁷

Necmeddîn Kübrâ Nişâbur, İsfahan ve Hemedân'ı dolaşmış²⁸ ve Ebu'l-Alâ'dan icazet aldıktan sonra hadisi âlî isnadla rivayet eden Ebu Tahir Silefi (Öl. 576-1180)²⁹ isimli Şafîî muhaddisin şöhretini duyunca ondan istifade etmek için İskenderiye'ye doğru hareket etmiştir. Hânsârî, "Ravzâtü'l-Cennât" isimli eserinde Şeyh Kübrâ'nın 568/1173 yılında Hemedân'da Ebu'l-Fazl Muhammed b. Süleyman b. Yûsuf el-Hemedânî (ö. ?)'den Küşeyri Risâlesi icâzeti aldığına dair bilgi vermektedir.³⁰ Daha sonra Nişabur'a geçerek devrin hadis alimlerinden Ebu'l-Meâlî'nin derslerinden yararlanmışır.³¹

C. Tasavvufa Yönelişi

Necmeddîn Kübrâ'nın tasavvufa yönelişi ve şeyhlerle görüşmesiyle ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Birincisi Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr müellifi Kemâleddin Hüseyin Hârezmî'nin anlatımıdır.

Cevâhiru'l-Esrâr'ın anlatımına göre olaylar şöyle vuku bulmuştur: Genç Kübrâ ilim tahsili için Mısır'da bulunduğu sıralarda bir işaret üzerine Ruzbihân Kebîr'in yanına gider. Onun yanında halvet ve riyazetle meşgul olur. Şeyhi Necmeddîn'i çok sever ve onu kızıyla evlendirir ve bu izdivaçtan iki oğlu olur. İçindeki ilim aşkını atamayan Necmeddîn şeyhinden izin alıp Tebriz'e Ebu Mansur Hafeda'dan Şerhu'l-Muhyi's-Sünneyi okumaya gider. Orada Baba Ferec'le karşılaşınca ondan çok etkilenir ve Baba Ferec'in işaretini üzerine Hânkâhızâhide'de halvete girer. Fazla kalmadan bu zatın yanından da ayrılır. Ammâr Yasir'i bulur ve ona mürid olur. Şeyhinin yanında terbiye görüp icazet aldıktan sonra onun işaretleriyle İsmail el-Kasrî'nin dergahına gider. Şeyhinin elinden teberrük hırkasını giyer. Kasrî ona eğitiminin sona erdiğini Mısır'dan çoluk çocuğunu alıp kendi vatanına dönmesini ve orada irşadla meşgul olmasını söyler. Kübrâ emir üzerine Mısır'a

---

²⁷ Gökbulut, a.g.e. ss. 82-83.

²⁸ Gökbulut, a.g.e. s. 85.

²⁹ İbn Hallikan, **Vefayâtü'l-a'yan**, C. I, haz. İhsan Abbas, Beyrut, 1978, s. 107.

³⁰ Muhammed Bakır Hânsârî, **Ravzâtü'l-Cennât Fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât**, C. I, haz. Esedullah İsmailiyyan, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Kum.trs, Tahran, 1970, s. 298.

³¹ Mustafa Kara, **Tasavvufî Hayat**, (Necmeddîn Kübrâ Hayatı ve Eserleri), s. 11.

gelir ve yaşlanmış olan Ruzbihân-ı Kebîr'i ziyaret eder. Eşini ve çocuğunu alıp Harezmi'e gider ve orada irşad faaliyetlerine başlar.³²

İkincisi ise Nefehât yazarı Câmî'nin anlatımıdır. Burada Necmeddîn Kübrâ'nın aynı hocalarla görüştüğü fakat sıraları ayrı ve menkıbevî yönü ağırlıklı olarak beyan edilmiştir.

Nefehât'a göre Necmeddîn, Tebriz'de Baba Ferec'le görüşmüş, sonra İsmail el-Kasrî'nin irade elini tutup seyri sülûkle meşgul olmuştur. Bir müddet burada kaldıktan sonra şeyhinin emri üzerine Ammâr Yâsir'e gitmiş, Ammâr da onu Ruzbihân'a göndermiş ve tekrar Ammâr'a dönen Necmeddîn Kübrâ oradan da ayrılıp irşad faaliyetleri için Harezmi'e geçmiştir.³³

Büyük ihtimalle Şeyh Kübrâ yirmi yaşından sonra hadis tahsili için Harezmi'den ayrılıp Nişabur, İsfahan ve Hemedân'ı dolaşıp İskenderiyye'ye gelmiştir. Nişabur'da Ebu'l-Meâlî Ferâvî, İsfahan'da Ebu'l-Mekârim el-Lebbân ve Ebu Ca'fer Muhammed es-Saydalânî, Hemedân'da Hâfız Ebu'l-Alâ ve İskenderiyye'de de Ebû Tâhir es-Silefî gibi âlimlerden hadis dinlemiştir.³⁴ Onun Hemedân'da hadis ilmi dışında tasavvufla da ilgilendiği kayıda geçmiştir. Necmeddîn Kübrâ'nın Hemedân'dayken 568/1173 yılında Ebu'l-Fazl Muhammed b. Süleyman b. Yûsuf el-Hemedânî (ö. ?)'den Kuşeyri Risâlesi icâzeti alması³⁵, onun hadis ilmi dışında tasavvufla da ilgilendiğinin kanıtıdır.

Necmeddîn Kübrâ'nın tasavvufî hayata yönelmesine sebep olan çarpıcı hâdise, İskenderiyye'de Hâfız es-Silefî'den hadis dinlerken rüyasında Hz.Peygamberin kendisine "Ebu'l-Cennâb" künyesini vermiş³⁶ olmasıdır. Bu hâl üzerine o, mürşid aramaya başlamıştır.

Şeyh arayışı sırasında Necmeddîn, Mısırlı Ruzbihân Kebîr'in nâmını duymuş ve ona intisab etmiştir. Ruzbihân onu çok sevince kızı ile evlendirmiş ve iki torun sahibi

---

³² Kemâleddîn Hüseyin Harezmi, **Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr**, C. I. haz. Muhammed Cevâd Şeriat, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran, 1384, ss, 90-94.

³³ Camî, a.g.e. ss. 590-595.

³⁴ Gökbulut, a.g.e. s. 85.

³⁵ Hânsârî, a.g.e, C, I, 298.

³⁶ Kübrâ, **Fevâihu'-Cemâl**, s. 150.

olmuştur. İlim aşkına engel olamayan genç Kübrâ, Tebrîz'de İbn Hafede'nin Şerhu Muhyis's-Sunne'yi okuttuğunu duyunca şeyhinin izni ile Tebrîz'e gitmiştir.³⁷

Şeyh Kübrâ, Tebriz'de ilim tahsiline devam etmiştir. Fakat uzun süre geçmeden Baba Ferec'le karşılaşınca ondan çok etkilenmiş ve Baba Ferec'in "sana defter okuyacak, vakit değildir. Cihan defterinin başı olma vaktindir" demesi üzerine her şeyden kopmuş, halvet ve riyazetle meşgul olmuştur. Manevî tecrübeler esnasında gaybî virtleri yazmak istemiş fakat şeyhinin karşı çıkmasından dolayı bu işten vazgeçmiştir.³⁸

Daha sonra Baba Ferec'den ayrılmış ve Bitlis'e gelmiştir. Burada Ammâr Yâsir'i bulmuş ve manevî keşif üzerine ona mürid olmuştur. Bir müddet burada kalır, terbiye görüp icazetini aldıktan sonra Ammâr'ın emriyle Hûzistan/Dizfûl'da ikamet etmekte olan İsmail el-Kasrî'nin yanına doğru yola koyulur.³⁹ Hasta olarak Kasrî'nin hangâhına ulaşan Kübrâ, sema halkasında hem hastalığından hem de sema hakkındaki olumsuz fikirlerinden kurtulmuştur.⁴⁰ Necmeddîn Kübrâ hocasının terbiyesi altında tam bir olgun sûfî haline gelmiş ve onun elinden asıl hırkayı giymiştir.⁴¹ İsmail el-Kasrî ona, tasavvufî terbiyesinin sona erdiğini, Mısır'dan ailesini alıp kendi ülkesine dönmesini ve orada irşad faaliyetleri ile meşgul olmasını söyler.

Şeyhinin isteği üzerine Mısıra gitmiş, orada yaşlanmış olan Ruzbihan-ı Kebîr'i ziyaret etmiş ve çoluk çocuğunu alıp Harezm'e dönmüş⁴², fakat kendi köyü olan Hîve'de değil Gürgenç'te ikamet etmiştir. Vatanına 1185 yılında döndüğü tahmin edilmektedir.⁴³

D. Hocaları

Necmeddîn Kübrâ, tasavvufî eğitim ve terbiye gördüğü hocaları hakkında şöyle söz etmektedir: "Tarîkat ilmini Ruzbihân'dan, aşkı Kadı İmâm ibn Asrûn ed-Dımeşkî'den, halvet ve uzlet ilmini Ammâr'dan, hırkayı İsmail el-Kasrî'den ve nazarı da Baba Ferec'den aldım."⁴⁴ Yukarıda ismi geçen hocalardan bir tek İbn Asrûn (ö. ?) hakkında her hangi bir

---

³⁷ Hârezmî, a.g.e, C,I, s. 91.

³⁸ Camî, a.g.e. s. 592.

³⁹ Hârezmî, a.g.e. s. 93.

⁴⁰ Camî, a.g.e. ss. 592-593.

⁴¹ Camî, a.g.e. s. 590.

⁴² Hârezmî, a.g.e. ss. 93-94.

⁴³ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. s. 15

⁴⁴ Gökbulut, a.g.e. s. 87.

bilgi bulunmamaktadır. Fakat Simnâni Tezkiretü'l-Meşâyih'da onun Şam'da Kadı İbn Asrûn'la sohbet ettiğine dair bilgi vermektedir.⁴⁵

Şeyh Kübrâ'nın İbn Asrûn hâriç diğer dört şeyhleri hakkında bilgi mevcuttur. Hocalarından Baba Ferec'in dışındakiler, Âdâbü'l-Mürîdîn müellifi ve Sühreverdîye tarîkatının da kurucusu olan Ebu'n-Necîb Ziyâeddîn es-Sühreverdî (ö. 563/1167)'nin irşad halkasında yetişmiş kişilerdir.⁴⁶

Necmeddîn Kübrâ'nın şeyhleri tarafından azarlanma ve tepki görmesine sebep olan ilim tahsili ve kitap yazma alışkanlığını ihmal etmek istememiştir. Sistânî'nin "âlim olduğundan dolayı kime vardığı doğru dürüst bir müridlik gösteremedi"⁴⁷ demesinin sebebi budur. İlim sevdası yüzünden Baba Ferec tarafından azarlanmıştır. Ammâr Yâsir'in yanındayken de, "halvetin dışında bir miktar kitaplarım vardı, onları düşünür dururdum. Bu kitaplar on bir kere beni halvetten çıkardı ve halvet darbesinin acısı benden zail oluncaya kadar halvetin dışında kaldım"⁴⁸ diyerek yakınmıştır. Yine o başka bir yerde " bir gün halvette yalnız olarak zikirle meşgul olurken şeytan geldi. Halvet ve zikir hayatımı karıştırıp bozmak için hile ve tuzaklarını artırdı. O anda "Hıyelu'l-Merîd ale'l-Mürîd" (azgın şeytanın mürid için kurduğu tuzaklar) isimli bir kitap yazmak aklıma geldi"⁴⁹ demektedir. Onun iç dünyasında gidiş gelişli sorunlar yaşadığını iyi bilen müridleri, seyahatler ve de şeyh değişikliği ile onu bu psikolojik durumdan kurtarmak istemişlerdir.

Aşağıda Necmeddîn Kübrâ'nın, farklı zamanlarda irşad halkasında bulunduğu ve intisab ettiği müridleri hakkında bilgiler verilecektir:

1. Baba Ferec et-Tebrîzî (ö. 568/1173)

Necmeddîn Kübrâ'nın pîr-i nazarı⁵⁰ ve aslen Tebrîz'li olan bu şahsın tam adı Baba Ferec b. Bedel b. Ferec et-Tebrîzî'dir.⁵¹

---

⁴⁵ Alauddevle Simnâni, **Tezkiretü'l-Meşâyih, Musannafat-ı Fârisî içinde**, haz. N. Mâyil Herevî, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1990, s. 321.

⁴⁶ Camî, a.g.e. ss. 589-590.

⁴⁷ Camî, s.g.e. s. 592.

⁴⁸ Kübrâ, **Fevâihu'l-Cemâl**, s. 136.

⁴⁹ Kübrâ, **Fevâihu'l-Cemâl**, s. 103.

⁵⁰ Şeyhinin nazarı ile müridin aşk ve cezbeye tutularak fenâyâ ermesi. Sûfilerin sohbeti gibi nazarları da feyz kaynağıdır. Zira onların nazarı aynı-nazar-ı Hak'tır. Bkz. Süleyman Uludag, **Tasavvuf Terimler Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul, 1991, s. 366. Necmeddîn Kübrâ'da hadis tahsili sırasında baba Ferec'in bakışıyla etkilenmiş ve kendinden geçmiş bu nedenle ona pîr-i nazarı demektedir.

Nefehât yazarı Camî'ye göre, bu şahsın Tebrîz'de bir dergâhı vardı. Necmeddîn Kübrâ, üstadı ve diğer talebelerle birlikte Baba Ferec'in ziyaretine gitmişler ve onları Baba Şâdân isimli hizmetçisi karşılamıştı.⁵² Baba Ferec her ne kadar "Meczublardan"⁵³ diye bilinse de, müridlerin terbiyesi ile meşgul olan bir şahs olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhin mezarı, Tebrîz'deki Gecîl kabristanında bulunmaktadır.⁵⁴

2. Şeyh Ruzbihân-ı Kebîr el-Mısırî (ö. 584/1188)

Aslen Kazerûnlu olup Mısır'a yerleşmiş ve hayatını sonuna kadar orada yaşamıştır. Necmeddîn Kübrâ'nın kendisinden tarîkat ilmini aldığı bu şeyhi Ebû Necîb Sühreverdi'nin müridlerinden olup çoğu zaman istiğrak makamında bulunurdu. Şeyh Kübrâ'nın bu şahsa Mısır'da intisab ettiği ve bir müddet onun dergâhında kaldığı ve aynı zamanda onun kızı ile evlendiği bilinmektedir.⁵⁵ Devrin diğer meşhur şahsı olan Ruzbihân-ı Baklî eş-Şîrâzî (ö. 606/1209) ile karıştırılmaması için ilkine "Ruzbihân-ı Kebîr", ikincisine ise "Ruzbihân-ı Sağîr" denmiş. Ruzbihân-ı Kebîr, 584/1188 senesinde dünyadan göç etmiştir.⁵⁶

3. Şeyh İsmâil el-Kasrî (ö. 589/1193)

İsmail el-Kasrî de Şeyh Ebu'n-Necîb Sühreverdi'nin irşad halkasında bulunmuş kimselerden biridir. Necmeddîn Kübrâ, Hûzistan-Dezfûl'da Kasrî'nin hangâhına konuk olmuş, bir müddet onun terbiyesini almış ve "hırka-i asl/irâdet"⁵⁷ onun elinden giymiştir.⁵⁸ Gulam Lahûrî Server, "Hazînetü'l-Asfiyâ" isimli eserinde İsmail el-Kasrî'nin 589/1193 senesinde vefat ettiğini bildirmektedir.⁵⁹ Kübrâ'nın Şeyh Kasrî'den giydiği hırka-i asl silsilesini şöyle bir sıralama ile göstereyim:

Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/1221)

İsmail el-Kasrî (ö. 589/1193)

---

⁵¹ Gökbulut, a.g.e. s. 136.

⁵² Camî, a.g.e. ss. 591-592.

⁵³ Camî, a.g.e. s. 591.

⁵⁴ Gökbulut, a.g.e. s. 89.

⁵⁵ Camî, a.g.e. s. 590.

⁵⁶ Gökbulut, a.g.e. s. 90.

⁵⁷ Müridlik hırkası anlamına gelen bu hırkayı giyen tâlib, mürid olmuş ve sülûke başlamış sayılır. Bkz. Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimler Sözlüğü**, s. 222.

⁵⁸ camî, a.g.e. s. 590.

⁵⁹ Gulam Lahûrî Server, **Hazînetü'l-Asfiyâ**, C. II, trc. M. Zahiruddin Battı, Mektebetü'n-Nebeviyye, Lahûr, 1994, s.29.

Muhammed b. Mankîl (ö. ?)

Dâvûd b. Muhammed (ö. ?)

Ebu'l-Abbâs İdrîs (ö. ?)

Ebu'l-Kâsım b. Ramazan (ö. ?)

Ebû Ya'kûb Taberî (ö. ?)

Ebû Abdullah b. Osman (ö. ?)

Ebû Ya'kûb Nehrecûrî (ö. 330/941)

Ebû Ya'kûb Sûsî (ö. ?)

Abdülvâhid b. Zeyd (ö. 177/793)

Kümeyl b. Ziyâd (ö. 82/701)

Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) (40/661)

Hz. Muhammed (ö. 11/632)⁶⁰

4. Şeyh Ammâr Yâsir el-Bitlîsî (ö. 590/1194)

Kübrâ'nın halvet ve uzlet ilmini öğrendiği, eserlerinde en çok ismi geçen ve yanındayken yaşadığı bazı gaybî tecrübelerinden bahsettiği hocasıdır.

Necmeddîn Kübrâ'nın teberrük⁶¹ hırkasını giymiş⁶² olduğu bu zatın tam adı Ziyâeddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed b. Ammâr b. Matar b. Sehâb eş-Şeybânî⁶³ el-Bitlîsî'dir.⁶⁴ Ömrünün sonuna kadar burada yaşamış ve burada 590/1194 ile 604/1207

---

⁶⁰ Simnânî a.g.e. s. 314; Gökbulut, .a.g.e. s. 92.

⁶¹ Fahrî ve onur hırkası. Belli bir şeyhten hırka giyen ve onun tarikatine giren tâlib daha sonra diğer bir şeyhten de hırka giyerse ama onun tarikatına girmezse giydiği hırka teberrük hırkası adını alır. Bu şekilde hırka giyen daha sonra irâde hırkasıda giyebilir. Bkz. Uludağ, a.g.e. s. 222. Necmeddîn Kübrâ'nın hırka-i teberrük silsilesi şöyledir: Ammâr-ı Yâsir, Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî, babası Abdullah, amcası Vevîyheddîn Ömer, bu ikisinin de babaları olan Muhammed b. Ammûye, Şeyh Ahmed Siyâh Dîneverî, Mümşâd Dineverî,, Cüneydî Bağdâdî. Bkz. Simnânî, a.g.e. ss. 314-315.

⁶² Simnânî, a.g.e. s. 314

⁶³ Ziyâeddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed el-Bidlîsî, **Bahcetü't-Tâife Savmu'l-Kalb**, haz. Edvard Badeen, Franz Steiner Shtutgard, Beyrut, 1999, s.13.

⁶⁴ Martin Van Bruinessen, Ammâr'ın yaşadığı yerden dolayı onun kürd olduğu fikrindedir. Bkz. " **The Impact of the Dissolution of the Soviet Union on the Kurds**", The International Conference on İslam and Ethnicity in Central Asia, St.Petersburg, 14-18 Ekim 1995, s. 1. Bruinessen'in kendi sitesinden alınmış olan bu bildiri daha basılmamıştır.

yılları arasında vefat etmiştir.⁶⁵ Ammâr Yâsir de Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî'nin müridlerindedir. Abdurrahman Câmî, “eksik olanları kemâle ulaştırmada, müridleri terbiye etme ve onların vakıalarını keşf etme konusunda mükemmeldi” diye ondan övgüyle söz etmektedir.⁶⁶

Necmeddîn Kübrâ'nın AmmârYâsir yolu ile gelen silsilesi şu şekildedir:

Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/1221)

Ammâr Yâsir (ö. 590/1194)

Ebu'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1168)

Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126)

Ebû Bekr Nessâc (ö. 487/1094)

Ebu'l-Kâsım Gürgânî (ö. 450/1058)

Ebû Osman Mağribî (ö. 373/983)

Ebû Ali Kâtib (ö. 340/951)

Ebû Ali Rûdbârî (ö. 322/933)

Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)

Seri es-Sakatî (ö. 257/870)

Ma'rûf Kerhî (ö. 200/815)

Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)

Habîb A'cemî (ö. 156/772)

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)

Hz. Muhammed (ö. 11/632)

---

⁶⁵ Şeyh Ebu'n-Necîb Mahmud b. Muhammed isimli bir şahsın **Bahcetü't-Tâife**'nin başında ve **Savmu'l-Kalbin** sonunda yazdığı icâzetname vardır. İsmi geçen bu şahıs icâzetnameleri 590/1194 yılında Ammâr'dan dinlediğini, Ammâr'ın ismini zikrettikten sonra da “Allah yattığı yeri nurlandırsın” demekte. Fakat bunları 604/1207 de ahlata yazmıştır. bkz. **Bahcetü't-Tâife**, s. 13; **Savmu'l-Kalb**, s.58.

⁶⁶ Camî, a.g.e. s. 589.

Ma'rûf Kerhî'den sonra iki kola ayrılmakta olan ve içerisinde masum imamların da bulunduğu bu silsilenin birincisi yukarıda zikredildi, ikinci kolu ise şu şekilde devam etmektedir:

Ma'rûf Kerhî (ö. 200/815)

Ali b. Mûsâ er-Rızâ (ö. 203/818)

Ca'fer-i Sâdık (ö. 148/765)

Muhammed Bâkir (ö. 114/733)

Ali Zeynelâbidîn (ö. 95/713)

Hız. Hüseyin (ö. 61/680)

Hız. Ali (ö. 40/661)

Hız. Muhammed (ö. 11/632)⁶⁷

E. Talebeleri

Necmeddîn Kübrâ'nın talebelerinin sayısı ile ilgili farklı eserlerde farklı anlatım ve farklı anlayış söz konusu olmuştur. Mesela Arap asıllı Şî'î bir aileye mensup olan Hamdullah Müstevfî Kazvînî tarafından kaleme alınan⁶⁸ *Târîh-i Güzîde* isimli eserde Necmeddîn Kübrâ'nın hayatı boyunca sadece on iki kişiyi müridliğe kabul ettiği ve bu müridlerin hepsinin de büyük şeyhler olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır. Eserde ismi geçen kişiler şunlardır:

Mecdeddîn Bagdâdî, Sadeddîn Hammûye, Ali Lâlâ, Seyfeddîn Baharzî, Necmeddîn Dâye, Cemâleddîn Gîlî ve Mevlânâ Celâleddîn Bahâ'i Veled.⁶⁹ Şahısların toplam sayısı yedidir.

Cevâhiru'l-Esrâr yazarı Harezmi de bu konuda Hamdullah Müstevfî'yi tekrarlar, yukardaki isimlere Bahâeddîn Zekeriyâ (ö. 661/1262) ve Baba Kemâl Cendî'yi de ekleyip sayıyı dokuz çıkarmaktadır.⁷⁰ Ali Şîr Nevâî (ö. 901/1506) de Kübrâ'nın on iki mürid

---

⁶⁷ Simnânî, a.g.e. ss.315-316

⁶⁸ Bkz. Adulkerim Özeydin, "Hamdulla el Müstevfî", DİA, XV, s. 454.

⁶⁹ Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzîde*, haz, Abdülhüseyin Nevâî, Çâphâne-i Sipehr, Tahran, 1381, s. 669.

⁷⁰ Harezmi, a.g.e. s. 96.

kabul ettiğini belirtmesinin ardından Bağdâdî, Dâye, Hammûye, Lâlâ, Bâharzî, Gîlî, gibi isimleri zikretmekte ve Şeyh Kübrâ'nın talebesi olarak listeye, Mevlânâ Celâleddîn Bahâ'î Veled'in yerine yanılarak Mesnevî sahibi olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'yi eklemektedir.⁷¹

Şüsterî, eserinde bu on iki mürid hikayesinin nereden ortaya çıktığına dair önemli ipucu vermektedir. “Onun hakikî pîrleri on iki imamla sınırlıydı. Bu yüzden müridleri konusunda da bu sayıya riayet etti ve Târîh-i Guzîde'de belirtildiği gibi on iki kişiyi müridliğe kabul etti”⁷² der ve Şî'î yazarların tarihi gerçekleri nasıl kendi inançlarının etkisi altında kalarak yorumladıklarını göstermektedir.

Nefehât yazarı Câmî ise bir rakam vermeden “müridleri çoktu” diyerek yukarda belirtilen yedi halifenin ismini vermekte ve “Bahauddin Veledin de onun öğrencilerinden olduğunu söyleyenler de vardır” demektedir.⁷³

Sonuç olarak yukarda atıfta bulunduğumuz Cevâhiru'l-Esrâr, Târîh-i Guzîde, Mecâlisü'n-Nefâis, Mecâlisü'l-Mü'minîn ve Nefehât gibi klasik eserlerin verdiği bilgilerden hareketle Necmeddîn Kübrâ'nın çoğunluk tarafından kabul edilen talebelerinin sayısının yedi olduğunu söyleyebiliriz.

1. Meceddedîn Bağdâdî (ö. 606/1209 veya 616/1219)

Künyesi “Ebû Saîd”, lakâbı “Meceddedîn” olan şeyhin tam adı Şeref b. el-Müeyyed b. Muhammed b. Ebi'l Feth'dir.⁷⁴ 556/1161 senesinde⁷⁵ Bağdat ya da Harezmi'e bağlı olan Bağdâdek köyünde dünyaya gelmiştir.⁷⁶

Kaynaklarda anne ve babasının tabip olduğu, Harezmsâh'ın Abbâsî halîfesinden bir tabip istemesi üzerine ailenin Hârezm'e geldiği, Meceddedîn'in kardeşi Bahâeddîn Muhammed'in Hârezmşâh Tekeş'in başkâtipliğine kadar yükseldiği kaydedilmiştir.⁷⁷

---

⁷¹ Ali Şîr Nevâî, **Mecâlisü'n-Nefâis**, haz. Ali Asgar Hikmet, çâphâne-i milli bank, İran, 1323. s. 319.

⁷² Harezmi, a.g.e. ss. 73-74.

⁷³ Camî, a.g.e. s.595.

⁷⁴ Gıyaseddîn b. Hümâmidîn Hüseyin Hândmîr, **Habîbü's-Siyer**, haz. Hıyaban Nasr Hüsrev, İntişârât-i Hıyâm, Tahran, 1333. s. 647; Muhammed el-Hanefî el-Kâdirî Dârâ Şükûh, **Sefînetü'l-Evliyâ**, Matbaatu Dâimi İkbâle, İstanbul, 1908. s. 105.

⁷⁵ Simnânî, a.g.e. s. 317.

⁷⁶ Ali Şîr Nevâî, a.g.e. s. 319; Câmî, a.g.e. s. 595.

⁷⁷ Câmî, a.g.e. s. 595; Necmeddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Şahâver b. Enuşîrvân Razî Magrûf Dâye, **Mirsâdü'l-İbâd**, haz. Muhammed Emîn Riyâhî, Bûngah-ı Terceme ve Neşr-i Kitab, Tahran, 1973, s. 46.

Mecdeddîn'in zengin, eğitilmiş ve sarayla ilişkileri olan bir ailenin çocuğu olması dolayısıyla küçük yaşlardan itibaren iyi eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Onun anne ve babası gibi tabip olduğu zikredilir.

Mecdeddîn'in tasavvufa intisabının, memleketine yaptığı ziyaretlerin birisinde Şeyh Ebû Saîd'in kabrinde bulunduğu esnâda ilâhî bir muhabbet ateşinin kuvvetle kendisini sararak etkisi altına almasıyla başladığı rivayet edilir. Bağdâdî'nin tasavvufa intisab etmesi Necmeddîn Kübrâ'nın hizmetine girmesiyle başlamıştır.⁷⁸

Bağdâdî, Necmeddîn Kübrâ'nın on beş yıl hizmetinde kalıp riyazetler çıkardıktan sonra hilafet almıştır.⁷⁹ Daha sonra Horasan bölgesine gitmiş ve Nişâbur'da irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Harezmsah Muhammed onu Harezm'e davet etmiş ve onun adına bir hankâh yaptırmıştır.⁸⁰ Bağdâdî'nin irşad faaliyetleri Harezmsah Tekiş'ten sonra oğlu sultan Alâeddin Muhammed zamanında daha da genişleyerek devam etmiştir. Necmeddîn Kübrâ kendisine intisab eden Necmeddîn Râzî ve Radiyü'dîn Ali Lâlâ gibi talebelerin eğitimi için onu görevlendirmiştir. Güçlü bir tasavvufî şahsiyete sahip olduğu anlaşılan Mecdeddîn Bağdâdî'nin verdiği vaazlara her kesimden insanların katıldığı, vaazlara katılanlar arasında Hârezmsah Alâeddin Muhammed'in annesinin de bulunduğu ve ara sıra şeyhin ziyaretine gelip gittiği rivayet edilir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Mecdeddîn'in öldürülmesinin birinci sebebi de budur.

Bağdâdî'nin ölümü ile ilgili olarak Câmî'nin Nefehât'da anlattıkları oldukça ilgi çekicidir. Rivâyete göre; birgün şeyh Mecdeddîn dervişlerinden bir grupla oturmuştu. Kendilerine sekr hâli geldi ve “biz deryâ kenarında kaz yumurtası idik. Şeyh Kübrâ bir kuş idi. Terbiye kanadını bizim üzerimize örttü, yumurtadan çıktık. Kaz yavrusu gibi denize

---

⁷⁸ Rivâyetlere göre Necmeddîn Kübrâ onu, ilk olarak abdesthane temizliği ile görevlendirmiş, bunu duyan annesinin şeyhe birisini göndererek: “Mecdeddîn nâzik çocuktur, bu iş ona tuhaf gelir, eğer şeyh buyursa ben ona bu iş için on köle gönderiyim. Yeterki oğlumu başka hizmete versin” diye temennide bulunmuş. Kendisi de doktor olan Şeyh Kübrâ şöyle buyurmuş: “ Ona şöyle deyiniz. Tıp ilmini bilen bir kişi olarak bu sözün sizden çıkması çok tuhaf bir şeydir. Oğlunuz ateşli bir hastalıktan acı cekse, ona ait olan ilacı başka köleye versem, oğlunuz sihat bulurmu?” şeklinde cevap vererek bu isteği reddettiği ve tedâvinin bizzat hastaya uygulanması gerektiğini söylediği nakledilir. Bkz. Câmî, Nefehât, s. 596.

⁷⁹ Muhammed b. Yahya Avfi, **Tezkire-i Lübâbü'l-Elbab**, haz, Edward, G. Browne, kitapfuruş-i Fahrirazi, Tahran, 1922, s. 280.

⁸⁰ Gökbulut, a.g.e. s. 126.

gittik, şeyh kenarda kaldı”.⁸¹ Necmeddîn Kübrâ kerâmet nuru ile bu sözü bildi ve dillerinden şu sözler döküldü; “deryada ölsün”.⁸²

Şeyh Mecdeddîn bunu işitip korktu, şeyh Sa’deddîn Hamevî’ye gelerek yalvardı ve şeyhin hoş bir halinde kendisine haber vermesini, gelip şeyhten özür dileyeceğini söyledi. Haber alınca Mecdeddîn yalın ayak geldi, bir leğeni ateş ile doldurdu. Başının üzerine koyup eşikte durdu. Şeyh Necmeddîn ona bakarak şöyle dedi; “perişan sözlerinden özrünü dervişane diliyorsun. Din ve imanımı selâmete ilettik, fakat başını vereceksin ve deryada öleceksin. Biz de senin ardınan gideriz, nice serdârların başları ve Harezmi meliki de senin yüzünden gider ve âlem harab olur.”

Câmî rivayetinin devamında Necmeddîn Kübrâ’nın söylediğinin gerçekleştiğini, şeyh Mecdeddîn’in iftirâya uğrayarak boğdurulduğunu, haberi duyması üzerine Kübrâ’nın uzun süre secdeye kapanarak onun kan pahası olarak Harezmi mülkünü Allah’tan istediğini zikreder. Bu haberi alan sultan Muhammed büyük bir pişmanlık duyarak bir leğen altın üzerine kefen ve kılıç koyarak verilecek cezaya razı olduğunu söyler. Kübrâ’nın şeyh Mecdeddîn’in diyetinin onun mülkü olduğunu ve kendisiyle beraber pek çok kimsenin başının gideceğini söylediği, bu sözler üzerine sultan Muhammed’in ümitsiz bir şekilde geri döndüğü uzun zaman geçmeden de Moğolların geldiği, böylece söylenenlerin vuku bulunduğu kaydedilmiştir.⁸³

Mecdeddîn’in ölüm nedeninin farklı anlatılmalarına rağmen o, Sultan Muhammed tarafından katledilmiştir ve bu kaynakların da üzerinde ittifak ettiği bir meseledir.

Târîh-i Güzîde ve Nefehât kaynaklı yaygın olan birinci sebep, Terken Hatun’un Mecdeddîn Bağdâdî’nin vaazlarına devam etmesi ve vaaz dışında ara sıra onun ziyaretine gitmesiydi. Kim oldukları belli olmayan şeyhin muhalifleri bunu fırsat bilip sarhoş hâldeki Sultan Muhammed’e ”ananız Ebû Hanîfe mezhebince şeyh Mecdeddîn’in nikahlısı olmuştur” diyerek onun Hârezmşah Muhammed tarafından nehirde boğularak ölmesine sebep olmuşlardır.⁸⁴

---

⁸¹ Câmî, a.g.e. s. 597.

⁸² Câmî, a.g.e. s. 597.

⁸³ Câmî, a.g.e. s. 597.

⁸⁴ Câmî a.g.e. s. 597; Müstevfî, a.g.e. s. 668.

İkinci sebep, Bağdâdî'nin, Şemseddîn adlı müridine yazdığı mektubunda, saraydakilerin izni ile padişahın hareminden bir kadınla gizlice evlendiğinden bahsettiği, bu olayın kötü niyetli kişiler tarafından etrafa yayılması ve durumdan şikayetçi olan şeyhin bu sebepten dolayı öldürülmüş olmasıdır.⁸⁵

Üçüncü sebep, Fahreddîn Râzî'nin tasavvufa karşı olan bakış açısını yansıtan, Fahr Râzî'nin Bağdâdî'ye olan düşmanlığından dolayı devamlı padişahın huzurunda şeyhin kötülenmesi ve neticede onu suya attırıp boğdurmasıdır.⁸⁶

Son ve dördüncü sebep ise pek çok kaynaklarda geçmekte olan menkıbevî mahiyetli rivayete göre Mecdeddîn'in Mürşidi'nin bedduasına maruz kalmasıdır.⁸⁷

Yukarda anlatılanların hiç birisi inandırıcı görünmemektedir. Birinci maddede ileri sürülen, Bağdâdî ile Terken Hatun'un nikahlandığını kabul etmek, şeyhin annesi yaşındaki bir kadınla evlendiğini kabul etmek demektir. Bahsi geçen ikinci sebepte, elit tabakanın insanlarından olan Mecdeddîn'in padişahın hareminden kendisine uygun olmayan bir kadınla evlenmesi çok anormaldir. Üçüncü sebep, Râzî'yi tasavvufa ve sûfilere karşıt gösterme amaçlı yapılan oyundan ibarettir. Çünkü Necmeddîn Kübrâ ile Râzî arasında problem doğurabilecek hiç bir olay yaşanmamıştır. Meşhur olan dördüncü sebep de tenkide açıktır. Çünkü kaynaklarda Mecdeddîn'in mürşidinin bedduasını almasına sebep olabilecek herhangi bir anlaşmazlıktan söz edilmemektedir.

Öyleyse Mecdeddîn Bağdâdî'nin öldürülmesinin sebebini, daha çok devrin siyasi şartlarında ve Harezmsah ile Terken Hatun arasındaki rekabette aramak gerekmektedir.

Mecdeddîn Bağdâdî'nin vefat târihi ile ilgili olarak 606-607 (1209-1210), 613 (1216), 616 (1219), ve 617 (1220) gibi kaynaklarda değişik târihler verilmiştir.⁸⁸ 616 yılını kaydeden müelliflerden Alâüddevle-i Simnânî ayını da Cemâziyelâhir (Ağustos) olarak

---

⁸⁵ Gökbulut, a.g.e. s. 127.

⁸⁶ Gökbulut, a.g.e. s. 128.

⁸⁷ Câmî, a.g.e. ss. 596-597

⁸⁸ Zebîullah safâ Bağdâdî'nin vefat târihi'ni Târih-i Edebiyât der İran adlı eserinin bir yerinde 607/1210 veya 616/1219 (c. II, s. 220.), başka bir yerde ise 606 veya 616 (c. II, s. 1015) olarak kaydeder. Bkz. Zebîullah Safâ, **Târih-i Edebiyât der İran**, c.II. Kitâbu'l-Furûş İbn-i Sînâ, Tahran, 1339, ss. 220-1015; Kâtib Çelebî de şeyhin vefat tarîhi'ni 616/1219 olarak göstermektedir. Bkz. Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebî, **Keşfu'z-zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn**, c. I, Matbaatu'l-İslâmiyyetü, Tahran, 1387, s. 364.

belirtmiştir.⁸⁹ Câmî, şeyhin Nişâbur'lu olan eşinin isteği üzerine bu şehre götürülüp defnedildiğini, daha sonra kabrinin 833'te (1430) İsferyân'e nakledildiğini söyler.⁹⁰ Ancak Bertels, Câmî'nin Mecdüddin el-Bağdâdî ile Mecdüddin İsferyânî'nin mezarlarının yerini karıştırdığını ileri sürer. Ona göre İsferyân'deki kabir Mecdüddin el-İsferyânî'ye aittir.⁹¹

2. Radyeddîn Ali Lâlâ (ö. 642/1244)

Kübrevî tarikatının iki büyük şahsından tasavvufî eğitim ve terbiye almış olan Ali Lâlâ, aynı anda Necmeddîn Kübrâ ve Mecededdîn Bağdâdî tarafından verilmiş olan iki icâzete sahiptir.⁹² Kübrevî tarikatının günümüze kadar uzanmasında Ali Lâlâ'nın büyük rolü vardır.

Tam adı Ali b. Saîd b. Abdülcelîl el-Gaznevî'dir. Doğum tarihi bilinmeyen Ali Lâlâ'nın babası Şeyh Sa'îd, Hakîm Senâî'nin amcazadesidir. Simnânî tezkiresinde Radyeddîn'e "Lâlâ" lâkabının Şeyh Sâ'î'ten miras kaldığını ve babasının da bu lâkabı Yûsuf Hemedânî'den aldığını belirtmektedir.⁹³ Kaynaklar onun birçok şeyhin sohbetinde bulunduğu ve hırka giydiği hususunda ittifak eder. O, Hindistan'a kadar gidip Hz. Peygamber'in ashâbından veya Hz. İsa'nın havarilerinden sayılan, efsanevî bir kişilik olan Baba Ebu'r-Rızâ Reten ile görüşmüştür. Rivayete göre bu zât, kendisine emanet edilen Hz. Muhammed'in tarağını Ali Lâlâ'ya vermiş ve ardından vefat etmiştir.⁹⁴

Necmeddîn Kübrâ'yı rüyasında görmesi üzerine aşkıyla yanıp tutuşan Radyeddîn, onu bulmak için uzun yolculuk yapmıştır. Önce Necmeddîn Kübrâ'nın hizmetine girmiş ve sulûk ile meşgul olmuş ve birkaç sene sonra da Mecededdîn'e mürid olmuştur.⁹⁵ Moğol

---

⁸⁹ Simnânî, a.g.e. s. 317.

⁹⁰ Câmî, a.g.e. s. 600.

⁹¹ Yevgeniy Eduardoviç Bertels, **Tasavvuf ve Edebiyât-ı Tasavvuf**, çev, Sirus İzzedî, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1977, s. 456.

⁹² Gökbulut, a.g.e. s. 134.

⁹³ Simnânî, a.g.e. s. 321.

⁹⁴ Muineddîn İsfizârî, **Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâfî Medîneti Herât**, c. I. Haz, Seyyid Muhammed Kâzım İmam, Dânişgâh-ı Tahran, Tahran, 1920, ss. 290-291. Nefehât'da anlatıldığına göre, Simnânî o tarağı bir hırkaya, hırkayıda bir kâğıda sarmış ve bu kâğıdın üzerine şunları yazmıştır: " Bu tarak, Rasûlullah'ın taraklarından ki, bu zaîfe onun sahabesinden erişti,. Bu hırka da Ebu'r-RızâReten'den yine bu fakîre ulaştı." Yine muellifin anlattığına göre, sözü edilen emanet Hz. Peygamberin Ali Lâlâ'ya olan emanetiydi. Bkz. Câmî, Nefehât, s. 609.

⁹⁵ Câmî, a.g.e. s. 608.

istilâsından önce İsferyin taraflarına gitmiş ve irşad faaliyetinde bulunmuştur.⁹⁶ Radyeddîn Ali Lâlâ 76 veya 79 yaşında⁹⁷ 3 Rebiüevvel 642/9 Ağustos 1244 günü vefat etmiştir.⁹⁸

3. Sa'deddîn Hammûye (ö. 649/1251 veya 650/1252)

Tam adı Muhammed b. El-Müeyyed b. Ebî Bekr b. Ebi'l-Hasan b. Muhammed b. el-Hammûye'dir.⁹⁹ 587/1191'de Nişâbûr civarındaki Cüveyn kasabasına bağlı Bahrâbâd köyünde dünyaya geldi. Hammûye nisbesine mensup olduğu, Benî Hameviyye diye bilinen sûfî ve fukaha ailesinden geldiği bilinmektedir. Aslen İran'ın Serahs bölgesinden olan bu ailenin bir kolu daha sonra Suriye'ye göç ederek Eyyûbî hükümdarının hizmetine girmiştir.¹⁰⁰

Sa'deddîn, Nişâbûr'da Sultâniye (Nizâmiye) medresesi'nde Muînüddin Cacermî (ö. 613/1216)'nin yerine hocalık yapmıştır.¹⁰¹ Sonra 605 (1208-1209) yılında Harezm bölgesine gitmiş, burada Şehâbeddîn Hîvekî'nin öğrencisi olmuş ve hadis, fikh, hilâf, luğat ve nahiv ilimlerini öğrenmiştir.¹⁰² Necmeddîn Kübrâ'nın halifelerinden olan babasının küzeni Ebü'l-Hasan Sadreddîn Muhammed'e intisab ederek ondan hırka giymiştir. Ardından hacca gitmiş, hac dönüşü Harezm'de Necmeddîn Kübrâ'nın halkasına katılmış ve 616 (1219) veya 617' de şeyhten icâzet alıp önde gelen halifelerinden olmuştur.¹⁰³

Moğol istilâsı sırasında Necmedîn Kübrâ'nın tavsiyesiyle Harezm'den ayrılıp Herat, Nişâbur, Âmûl, Câcerm, Buhara, Tebriz, Musul, Halep, Hama, Humus, Bağdat, Dımaşk, Kudüs, Ba'lebek, Mekke, Medine, Diyarbekir, Harran, Hüsaybin, ve Gîlân (Gürcistan) şehirleri ziyaret etmiştir. Dımaşkta Kâsiyûn dağı eteklerindeki zâviyesinde bir süre irşad faaliyetinde bulunmuştur. Halep'te Evhadüddîn-i Kirmânî ile de görüşmüştür. Bir çok defa gittiği Dımaşk'ta "sonsuz okyanus" diye tanımladığı Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile sohbetlerde bulunduğu, İbnü'l-Arabî'nin de ona "tükenmez hazine" diye iltifat ettiği belirtilmektedir. Yine Dımaşk'ta Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile de

---

⁹⁶ Câmî, a.g.e. s. 609

⁹⁷ Gökbulut, a.g.e. s. 134.

⁹⁸ Câmî, a.g.e. s. 609.

⁹⁹ Hândmîr, a.g.e. c, II, s. 337.

¹⁰⁰ Bkz. "Benî Hameviyye", DİA, V, ss?

¹⁰¹ Abdülhüseyn Zerrînkub, **Donbâle-i Cüstucû Der Tasavvîf-i İrân**, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1367, s. 114.

¹⁰² Seyyid Nûrullah Şüsterî, **Mecâlisü'l-Mü'minîn**, c, II, Kitabfürûş-i İslâmiyye, Tahran, 1365, s. 76.

¹⁰³ Gökbulut, a.g.e. s. 140.

sohbet etmiştir.¹⁰⁴ Ömrünün yirmi beş yılını seyahatle geçiren Hammûye 641(1243-1244) yılında memleketine dönüp Bahrâbâd'a yerleşmiştir. Buradaki mescid-hankahı onararak irşad faaliyetlerini sürdürmüş ve Moğol yöneticileriyle iyi ilişkiler kurup onların maddî desteğini sağlamıştır.¹⁰⁵ En son seyahatini 649/1251'de Horasan'a yapmış ve aynı yıl içinde vefat etmiştir.¹⁰⁶ Sa'deddîn öldüğü hücrede defnedilmiştir. Daha sonra oğlu Sadreddin tarafında buraya bir türbe yaptırılmıştır.¹⁰⁷ Kabri doğduğu yer olan Bahrâbâd'dadır.¹⁰⁸

4. Aynüzzaman Cemâleddîn Gîlî (ö. 651/1253)

Aynüzzamân Cemâleddîn Gîlî hakkında sahip olduğumuz bilgi, menkıbevî mahiyette birkaç hâdiseden oluşmaktadır. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Gîlî'nin çeşitli ilim dallarına ait birçok kitabı vardı. Arapça ve Farsça nazım ve nesirde büyük birisiydi.¹⁰⁹ Necmeddîn Kübrâ'nın sohbetine katılmak için yola çıktığında, yolda okumak için yanına aklî ve naklî ilimlere dair kitaplardan almıştı. Gece rüyasında şeyhin şöyle dediğini duydu: "Püşteni bırak da gel!" Uyanınca püştenin ne olduğunu merak etti. "Benim dünyada hiçbir şeyim yoktur, toplamak için gücüm bile yetmez" dedi. İkinci gece de aynı rüyayı gördü. Üçüncü gece şeyhten püştenin ne olduğunu sordu. Şeyh, "topladığın kitaplar" diye cevap verdi. Uyanınca kitaplarının hepsini Ceyhun nehrine attı. Necmeddîn Kübrâ'nın yanına geldiğinde şeyh ona, "o kitapları atmasaydın benim sana hiçbir faydam dokunmazdı" buyurdu.¹¹⁰

Hizmet hırkasını giyen Cemâleddîn'e manevî terbiyesinin sonunda mürşidi tarafından "Aynüzzamân" ünvanı verildi.¹¹¹ Cemâleddîn Gîlî uzun yıllar irşad faaliyetlerinde bulunmuş ve 651/1253 senesinde memleketi olan Kazvîn'de vefat etmiştir. İsmi belli olmayan şairlerden biri onun vefatına şu tarihi düşmüştür:

Milletin ve dinin cemâli, Hudâ'nın velîlerinin kutbu,

---

¹⁰⁴ DİA, c, IIIV, ss. 390.

¹⁰⁵ DİA, c, IIIV, ss. 390.

¹⁰⁶ Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed Hâfî, **Mücmel-i Fasîhî**, c, II, haz. Mahmud Ferrûh, Kitabfurûşî-yi Bâstân, Meşhed, 1341, s. 319.

¹⁰⁷ Gökbulut, a.g.e. s. 140.

¹⁰⁸ Şüsterî, a.g.e. c, II, s. 77.

¹⁰⁹ Ali Şîr Nevâî, a.g.e. s. 320.

¹¹⁰ Câmî, a.g.e. s. 604.

¹¹¹ Câmî, a.g.e. s. 604.

Ki onun asitanesi abdalların kiblesi idi.

651 yılında Allah'a gitti.

Şevvâl'in dördüncü günü pazartesi gecesi.¹¹²

5. Necmeddîn Dâye (ö. 654/1256)

Tam adı Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Şehâver el-Esedî er-Râzîdir.¹¹³ O, 573/1177 yılında Rey'de dünyaya gelmiştir.¹¹⁴ Dâye (sütanne) lakabı çok sayıda mürid yetiştirdiğine işaret etmektedir.

Necmeddîn Dâye 599'da (1202) ilim tahsili için Rey'den ayrılmıştır. Ertesi yıl Mısır'da bulunduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁵ Oradan Hicaz'a geçmiş ve hac dönüşü bir süre Bağdat'ta kalmış, ardından Horasan bölgesine ve daha sonra Harezm'e gitmiştir. Harezm'den Irak'a dönüp Bağdat'ı ve diğer şehirleri dolaşmış, Azerbaycan'ı ziyaret etmiş, özellikle hadis ve tefsir dersleri almak için tekrar Horasan'a dönmüştür. Bir süre burada kaldıktan sonra Necmeddîn Kübrâ'nın halkasına katılmak amacıyla Harezm'e gitmiş, Şeyh Kübrâ onun tasavvufî eğitimiyle Necmeddîn Bağdâdî'yi görevlendirmiştir.

Harezm'in Moğollar tarafından istilâ edilmesinden önce veya Necmeddîn Bağdâdî'nin Harezmşah Alâeddîn tarafından öldürülmesinin ardından Harezm'den ayrılıp Rey'e dönmüştür. Moğol tehlikesinin burayı da tehdit etmesi üzerine Hemedan'a geçmiş, ancak kendisinin de itiraf ettiği gibi ailesini orda bırakıp Rey'den ayrılmıştır.¹¹⁶ Sonra Anadolu'ya hicret etmeyi uygun bulup Erbil-Diyarbakır yoluyla Rum'a geçmiştir. Anadolu, Sivas, Kayseri ve Malatya gibi yerleri dolaştıktan sonra Ermenistan, Azerbaycan ve Tiflis taraflarını da gezerek Bağdat'a gitmiştir.¹¹⁷

Bu seyahatler esnasında pek çok âlim ve şeyhlerle karşılaşmıştır. Câmî'nin Nefehâtın'da Râzî'nin Şeyh Sadreddîn Konevî ve Mevlânâ Celaleddîn Rûmî ile karşılaştığına dair bilgi vardır. Nefehât'da bu olay şöyle nakledilir: "Bir yerde beraber otururlarken akşam namazı vakti olmuştu. Râzî'nin imam olmasını rica ettiler. Râzî her iki

---

¹¹² Hândmîr, a.g.e. c,II, s. 476.

¹¹³ Râzî, a.g.e. s. 545.

¹¹⁴ Hâfî, a.g.e. c, II, s. 262.

¹¹⁵ Râzî, a.g.e. s. 460.

¹¹⁶ Râzî, a.g.e. ss. 19-20.

¹¹⁷ Gökbulut, a.g.e. s. 151.

rekatta da “Kâfirûn” sûresini okudu. Namazdan sonra Mevlânâ Konevî’ye takıldı. Bunlardan birini senin için okudu diğerini ise benim için”.¹¹⁸ Dâye bunlardan başka da görüştüğü ve hizmetlerinde bulunduğu dört büyük şeyten bahsetmektedir. Bunlardan ilki Meceddîn Bağdâdî’dir. Harezmi’de bağlanmış olduğu Bağdâdî’ye beş yıl hizmet etmiş, seyr u sülûk tarîkini ve velâyet hırkasını ondan almıştır. Hadis ve rivayet konusunda da Bağdâdî’den faydalanmıştır. İkincisi, “şeyhim ve şeyhimin şeyhi” diye tanıttığı Necmeddîn Kübrâ’dır. Şeyh Kübrâ ona sohbet, hadis dinleme ve rivayet etme hususlarında hocalık etmiştir. Üçüncüsü, Dehistan, Rey ve Hemedân’da uzun yıllar sohbetine katılmış, ondan çok istifade etmiş ve icâzet almış olduğu Ebû Muhammed Mahmud b. Huzâdâd b. Ebî Bekr el-İrakî (ö. 620/1223) dir. Dördüncüsü ise Şihâbeddîn es-Sühreverdî’dir.¹¹⁹

Necmeddîn Dâye ömrünün sonuna kadar Bağdat’ta kalmış ve Bahru’l-Hakâik ve’l-Meânî fî Tefsîri’s-Seb’il-Mesânî adındaki meşhur tefsirini ve Menârâtü’s-Sâirîn ve Makâmâtü’t-Tâirîn isimli eserini burada kaldığı yıllarda telif etmiştir.¹²⁰ O 654/1256’da vefat etmiştir. Bağdat’ın Şûnûziyye kabristanında Şeyh Serî Sakatî ile Cüneyd Bağdâdî’nin kabrinin dışında bir kabir vardır ki, bunun ona ait olduğu söylenmektedir.¹²¹

6. Seyfeddîn Baharzî (ö. 658/1259 veya 659/1260)

Necmeddîn Kübrâ’nın önemli halifelerinden olan Ebu’l-Ma’âlî Saîd b. Mutahhar b. Saîd b. Ali el-Bâharzî 586/1190’da Nişabur ile Herat arasında yer alan Bâharz’da dünyaya gelmiştir.¹²² İlk tahsilini burada yapmış ve küçük yaşta seyahate çıkmıştır. Buhara, Bağdat ve Nişâbur gibi ilim merkezlerini dolaştıktan sonra hacca gitmiştir. Bağdat’ta Şehâbeddîn es-Sühreverdî’nin, Horasan’da Ali et-Tûsî’nin derslerine devam etmiş, Celâleddîn el-Merginânî’den babasının el-Hidâye adlı eserini okumuş, Buhara’da Cemâleddîn el-Mahbûbî ve Şemsüleimme el-Kerderî gibi âlimlerden faydalanmıştır.

Bâharzî, Şeyh Kübrâ’ya intisâb etmeden önce Herat’a giderek Şeyh Tâceddîn Mahmud el-Üşnühî isimli bir şahıstan hırka giymiştir.¹²³ Daha sonra Necmeddîn Kübrâ’ya

---

¹¹⁸ Câmî, a.g.e. s. 606.

¹¹⁹ Gökbulut, a.g.e. s. 151.

¹²⁰ Gökbulut, s.g.e. s. 154.

¹²¹ Câmî, a.g.e. s. 606.

¹²² Gökbulut, a.g.e. ss.155-156.

¹²³ Ma’ineddîn Ebu’l-Kâsım Cüneyd Şîrâzî, **Şeddü’l-izâr fi Hattu’l-Evzâr’an Züvvâri’l-Mezâr**, haz. Muhammed Kazvîni-Abbâs İkbâl, İntişârât-ı Nevîd, Tahran, 1366, s. 352.

bağlanmış ve manevî eğitimini tamamlamıştır. Kübrâ onu hemen halvete sokmuş ve daha ikinci erbaîninde halvetten çıkarıp Buhara tarafına göndermiştir.¹²⁴

Moğollar tarafından yağma ve tahrip edilen Buhara'ya giderek şehrin dış mahallerinden Fethâbâd'a yerleşmiş, orada vaazlar vermiş, Sahîh-i Buhârî okutmuş ve hadis şerh etmiştir. Taraftar kazanan Baharzî “şeyh-i âlem” ünvanıyla anılmaya başlanmış olan Bâharzî, pek çok vezir, devlet adamı ve hükümdarın da saygısını kazanmıştır. Cuci'nin oğlu Berke kendisini Buhara'da ziyaret etmiş ve onun telkiniyle Müslüman olmuştur.¹²⁵ Moğollar'ın “ulu şeyh” ünvanını verdikleri Bâharzî onlar arasında İslâmiyetin yayılmasında çok tesirli olmuştur. Menkıbeler, Bâharzî'nin gördüğü bu saygıyı şeyhi Necmeddîn Kübrâ'nın bu hususta ona ettiği duâya bağlarlar.¹²⁶

Bâharzî 658/1259¹²⁷ veya 659/1260 senesinde¹²⁸ Fethâbâd'dâki dergâhında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. 1316/1898'de burayı ziyaret eden Masum Ali Şah, Bâharzî küllüyesinin 788/1385'te Emîr Timur tarafından inşa edildiğini, fakat uzun zaman geçmesinden dolayı birçok yerinin yıkıldığını söyler.¹²⁹

7. Baba Kemâl Cendî (ö. 672/1273)

Necmeddîn Kübrâ'nın VII. asırda Orta Asya'da faaliyet gösteren diğer bir talebesi Kemâlî'l-Hak ve'd-Dîn el-Hârezmî es-Sıgnâkî Baba Kemâl Cendî'dir. O, 587/1191 yılında Hârezm de dünyaya gelmiştir. Cevâhirü'l-Esrâr ve Zevâhirü'l-Envâr yazarı Mevlânâ Kemâleddîn Hüseyin onun altıncı kuşak silsilesinde yer almaktadır. Eserde bu silsilede yer alan diğer şahıslar hakkında kısa bilgiler bulunmaktadır.¹³⁰ Aynı bilgiler Câmî'nin Nefehâ'tında da yer almaktadır. Baba Kemâl ile ilgili şunlar anlatılmaktadır.

---

¹²⁴ Câmî, a.g.e. s. 602.

¹²⁵ Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, Tarîhü'l-İslâm ve vefayâtü'l-Meşâhir ve'l-Âlâm, c.VLV, thk. Ömer Abdüsselâm edmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990, s. 191.

¹²⁶ Bir ara Necmeddîn Kübrâ'ya Çinden bir cariye getirmişler. Şeyh müridlerine o gece istirahat edebileceklerini söylemiş. Şeyh Seyfeddîn o gece bir ibrikle şeyhin yattığı odanın kapısında beklemiş. Sabah olunca şeyh dışarıya çıkmış ve Seyfeddîn'i görünce: Bu gece zevk ve huzurunuzla meşgul olunuz demedimmi? Niçin kendini yoruyorsun, demiş. Seyfeddîn şöyle cevap vermiş: benim için şeyhimin hizmetinden daha iyi ve zevkli bir iş yoktur. Bunun üzerine Necmeddîn şöyle buyurmuş: Müjdeler sana, sultanlar senin ardına seğirdeler. Bkz. Câmî, a.g.e. ss. 602-603.

¹²⁷ Câmî, a.g.e. s. 603.

¹²⁸ Süleyman Uludağ, “Bâharzî Seyfeddîn”, DİA, XXXII, 474-475.

¹²⁹ Muhammed Ma'sûm Şîrâzî, **Tarâyikü'l-Hakâyik**, c, II, tsh.. Muhammed Cafer Mahcub, Kitabhâne-i Senai, Tahran, 1339, ss. 342-343.

¹³⁰ Bu bilgiler için bkz. Harezmî, a.g.e. c, I, ss. 101-103.

Baba Kemâl Cendî, Şeyh Kübrâ'nın yanında sülûk hayatını ikmâl edip tamamlayınca, Hz. Şeyh kendisine hırkayı verdi ve şöyle dedi: "Türkistan'da Mevlânâ Şemseddîn Müftî'nin Ahmed Mevlânâ isminde bir oğlu vardır. Bizim hırkamızı ona ulaştır ve terbiyesinden geri kalma!" Baba Kemâl Cend'e ulaşınca bir bölük çocuk oyun oynuyordu. Ahmed Mevlânâ bir çocuk olarak aralarında idi, fakat oynamıyor, diğerlerin elbiselerini bekliyordu. Baba Kemâl'i görünce kalkıp karşıladı. Selâm verdi ve şöyle dedi: "Biz başkaların elbisesini bekliyoruz, siz de bizim elbisemizi saklıyorsunuz." Baba hazretleri onu bağrına bastı. Müftinin evine gittiler. Müftî, "Bu oğlan meczubdur. Hizmet etmeye münasib olmayabilir. Küçük kardeşi Danışmend Mevlânâ daha zeki ve daha terbiyelidir" dedi. Cendî ise "O da nasibini alabilir. Fakat biz şeyhimizin emriyle onu terbiye etmeye geldik" dedi. Ahmed Mevlânâ az zamanda tasavvufî terbiyesini tamamladı. Kemâle ulaştığı etrafa yayıldı. Birçok mürid onun sohbetinde bulunup terbiye aldılar, kemâl mertebesine ulaştılar. Bunlardan biri de Şeyh Bahâuddîn Kübrâ'dır ki âlim olan Muhammed'i ona havale etmişti. Şeyh Bahâuddîn de kendi oğlu Ebü'l-Feth'i Danışmend Mevlânâ'ya havâle etmişti. Hâce Ebü'l-Vefa Harezmî hazretleri ise Ebü'l-Fütûh'a intisâb etti.¹³¹

Baba Kemâl 672/1273 yılında vefat etmiştir. Mezarı Cend'de Hayrâbâd denilen bir mevkide yer almaktadır.¹³²

Baba Kemâl Cendî aşağı Siri Derya'nın göçebe bölgelerinde faaliyette bulunmuştur. Harezmî'nin eserinde Baba Kemâl'in Şems-i Tebrîzî (ö. 645/1247) ve Fahreddîn Irâkî (ö. 688/1289) ile görüştüğü hatta bir süre Cendî'nin dergâhında ikamet ettikleri nakledilmektedir.¹³³

Sonuç olarak Necmeddîn Kübrâ, Harezm'de irşad faaliyetlerini sürdürürken birçok kişiye önderlik etmiş ve onlara tasavvufî terbiye vermiştir. Şeyhlerinden icazetlerini alıp onun izniyle farklı bölge ve farklı ülkelere dağılmışlar ve Kübrevî tarikatının yayılması için büyük gayret göstermişlerdir.

---

¹³¹ Câmî, a.g.e. ss. 604-605.

¹³² Gökbulut, a.g.e. s. 162.

¹³³ Harezmî, a.g.e. ss. 103-105.

F. Vefatı

Necmeddîn Kübrâ, yirmi yaşlarından sonra ilim tahsili ve tasavvufî eğitimi için başka şehirleri ve ülkeleri dolaşmış, yaklaşık olarak kırk yaşlarında 580/1184 kendi ülkesi olan Harezm'e dönmüştür. Ömrünün geri kalan kısmını bu topraklarda geçirmiş ve tarikat faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Şeyh Kübrâ'nın ölümüyle ilgili yaygın olan rivayete göre o, 618/1221 senesinde Moğollar'ın Harezm'in merkezi Gürgenç'te gerçekleştirdikleri katliam sırasında müridleriyle şehri savunurken şehit olmuştur. Bu hâdisi onun şöhretini daha da arttırmış ve menâkıbnamelerde bu yönü hep ön plana çıkarmıştır.

Menkıbelere göre Moğol istilâsının vuku bulma sebebi, Necmeddîn Bağdâdî'nin haksız yere öldürülmesi karşısında Necmeddîn Kübrâ'nın sultana cevap olarak, “bunun diyeti senin başın olacak” sözüdür.¹³⁴

Kaynaklarda şehri kuşatan Cengiz Han'ın şehri terk etmesi için izin verdiği fakat şeyhin, şehrin yakılıp yıkılırken ve Müslüman kanı dökülürken hayatının bağışlanmasını kabul etmediği¹³⁵, Moğol güçlerine karşı yanında bulunan talebeleriyle büyük bir mükâvemet gösterip savaşarak aldığı bir ok yarasıyla şehid olduğu anlatılır. Şehid olduğu esnâda dahi perçeminden yakaladığı bir düşman askerinin kendisini şeyhin elinden kurtaramadığı rivayet edilir.¹³⁶ Câmî, Necmeddîn Kübrâ'nın Harezm savunması esnasında gösterdiği kahramanlığı şöyle anlatmaktadır:

“Moğollar Harezm'e geldiği zaman Şeyh, sayıları altı yüzü aşan müridlerini topladı. Moğollar, Sultan Mahmud Harezmşah'ın Harezm'de olduğunu sanıyorlardı. Oysa o kaçmıştı. Şeyh müridlerinden Sa'deddîn Hammûye, Radıyeddîn Ali Lâlâ ve diğer bazılarını çağırdı ve “hemen kalkınız, memleketinize gidiniz. Doğu tarafından bir ateş yakıldı. Batıya yakın bir yere gelmiştir. Bu büyük bir fitnedir. Bu ümmet içinde onun benzeri görülmemiştir” dedi. Bazı müridleri, “Hz. Şeyh dua buyursa da, bu fitne Müslümanların diyarından defolup gitse” dediler. Şeyh, “hayır bu bir mübrem kazadır, dua ile ona engel olunmaz” buyurdu. Dostları, “davarlar hazır. Şeyh arkadaşlarıyla beraber uygun görürse, Moğollar gelmeden Horasan'a doğru yola çıkalım” diye ricada bulundular.

---

¹³⁴ Câmî, a.g.e. ss. 596-597.

¹³⁵ Ebü'l-Fazl b. Ebi'l-Hayr Reşidüddîn Fazlullah-i Hemedânî, *Câmiü't-Tevârîh*, c, I, 2. Bs, yay. haz. Behmen Kerîmi, İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1362, s. 374.

¹³⁶ Câmî, a.g.e. s. 595.

Şeyh ise şöyle buyurdu: “Ben burada şehit olmak isterim. Dışarı çıkmak için bana izin yoktur.” Daha sonra müridleri Horasan’a doğru yola çıktılar. Kâfirler şehre geldiğinde, Şeyh geriye kalan arkadaşlarını çağırıp şöyle dedi: “Hadi, kalkınız! Allah ismi uğruna O’nun yolunda savaşalım.” Kendisi de evine gitti, hırkasını giydi. Hırkanın önünü açık bıraktı ve iki koltuğunun altına taşla doldurdu, eline de bir ok aldı. Dışarı çıkıp taşları bitene kadar düşmanları taşladı. Taşları bitince kâfirler onu ok yağmuruna tuttular; bir ok mübarek sînesine isabet etti. Oku çekip çıkardı, oraya düştü ve vefat etti. Şehid olacağı sırada bir kâfirin perçemini tutmuştu. Şehâdetten sonra kâfirin perçemini kesinceye kadar hiç kimse o perçemini elinden kurtaramadı. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin bir manzumesinde bu kıssaya şu şekilde işaret ettiğini düşünenler vardır.

Biz o ızzu kerem kavmindeniz kim

Demâdem iş idüp sağar tutarlar

Ne şol bî-kad ü müflislerdeniz kim

Füsûh edüp bize lağar tutarlar

Bir elden nuş edip iman şarabın

Bir elde perçem-i kâfir tutarlar.¹³⁷

Necmeddîn Kübrâ’nın kabri ve onun adına tesis edilmiş olan zâviyesi Türkmenistan’ın beş vilayetinden biri olan Daşoğuz vilayetinin kuzey batısının 92 km. uzaklığında yer almaktadır.¹³⁸

II. NECMEDDİN KÜBRÂ’NIN ESERLERİ

Necmeddîn Kübrâ’nın telif ettiği eserleri kısa, öz, pratik gayeleri güden ve sorun çözücü risalelerden oluşmaktadır. Onun en hacimli eseri kendisine atfedilen ve aslında Necmeddîn Dâye’ye ait olan “Bahru’l-Hakâik” hariç Fevâihu’l-Cemâldir. Şeyh risalelerinde genellikle tasavvufî kavramlardan, âdâb erkân ile kılık-kıyafet sembolizminden, tasavvufî klasikleri arasında pek az görülen bir usûlle, şahsî his ve mistik

---

¹³⁷ Câmî, a.g.e. ss. 594-595.

¹³⁸ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. s. 101.

müşâhedelerine ağırlık vererek, gaybet halindeki tesbitlerinden ve tasavvufi düşüncelerinden bahsetmektedir.

Son yapılan araştırmalarda ulaşılan netice'ye göre Necmeddîn Kübrâ'nın toplam telif ettiği eserlerinin sayısı on sekizdir. Onların 10 tanesi Arapça 8'i Farsçadır. Onun dışında kendisine ait olmayan on beş kitap atfedilmiştir. Şeyh Kübrâ'nın yazdığı eserler şu şekilde gösterilebilir:

A. Arapça Eserleri

1. Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl

Necmeddîn Kübrâ'nın eh mühim eseri budur. Eser manevî tecrübelerden meydana gelmiş olup makamlardan, hâllerden ve halvet esnasında tecrübe edilen işitsel algılardan ve renkli müşâhedelerden bahsetmektedir.

Fritz Meier tarafından yayınlanmış¹³⁹ olan bu eserin Arapça metni hem Farsça'ya¹⁴⁰ hem de Türkçe'ye çevrilmiştir.¹⁴¹ Fevâih'in farklı kütüphanelerde farklı isimler altında elyazmaları bulunmaktadır.

Seyrû's-Sülûk, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2278, vr. 1b-10b.

2. Usûlü'l-Aşere

Tasavvuf düşüncesi açısından Şeyh Kübrâ'nın en önemli eseridir. Usûlü'l-Aşere asırlardan beri önem ve şöhretini muhafaza etmiştir. Tasavvuf açısından açıklanan On usûl şunlardır: “Tövbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, devamlı zikir, teveccüh, sabır, murâkebe, rıza.”

Risalenin çeşitli dönemlerde yapılmış olan Arapça¹⁴² Farsça¹⁴³ ve Osmanlıca¹⁴⁴ tercüme ve şerhleri bulunmaktadır. Bu risalenin kütüphanelerde yüzlerce farklı yazma nüshası bulunmaktadır.

---

¹³⁹ Bkz. Fritz Meier, Die Fewâ'ih al-Ğamâl wa-Fewâtih al-Ğalâl, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1957.

¹⁴⁰ Bkz. Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl, çev. Muhammed Bâkir Saîdî Horosânî, İntişârât-ı Mervî, Tahran, 1368.

¹⁴¹ Bkz. Mustafa Kara, Tasavvufi Hayat içinde, ss. 91-161.

¹⁴² İbn Noktacî diye bilinen Şeyh Mehmed Mudyiddîn el-Karahisârî (ö. 994/1586)'nin ismi bilinmeyen müridi tarafından Arâisü'l-Vüsûl fi Şerhi'l-Usûl adıyla Arapça şerhi yapılmış.

Hidâyetü't-Tâlibîn, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar nr. 3917/5, vr. 68b-71a.

3. Risâle ile'l-Hâim

Tam adı Risâle ile'l-Hâimi'l-Hâif min Levmeti'l-Lâim olan bu risale, Necmeddîn Kübrâ'nın değişik bir usûlu aşeresidir. Bu eser Cüneyd-i Bağdâdî'nin sekiz esasına dayanarak kaleme alınmıştır. Bu esaslar şunlardır: “Beden temizliği, halvet, devamlı susmak, devamlı oruç, devamlı zikir, teslimiyet, hatıra bir şey getirmemek, kalbi şeyhe rabtlemek, ancak mecburiyet halinde uyumak ve yeme-içmede orta yolu izlemek”. Son iki esas Necmeddîn Kübrâ tarafından eklenmiştir. Maddelerden anlaşıldığı üzere bu risâle, yeni intisab etmiş müridler için yazılan kılavuz mahiyetinde bir eserdir.

Tevfik Subhânî tarafından Türkçeye çevirilen¹⁴⁵ bu eserin kütüphanelerde bazı yazmaları bulunmaktadır.

Risâle ile'l-Hâim, Süleymaniye ktp., Halet Efendi, nr. 826, vr. 109-123.

4. Tasavvuf Hakkında Bir Risâle

Sâlike yardımcı olmak amacıyla, ayet, hadis, ashâb, tabiîn haberleri ve geçmiş meşâyihlerin sözlerinden oluşmaktadır. Toplam elli fasıldan oluşan bu kitabın kırk beş faslı tasavvufî kavramlara ayrılmış, kalan beş kısmı ise önceki şeyhlerin özelliklerinden, kerâmet ve hikâyelerinden, şiirlerinden ve ölüm ötesine dair düşüncelerinden söz edilmiştir. Arapça olan bu esere sonradan Türkçe bir başlık eklenerek kütüphane kayıtlarına geçmiştir. Eserin tek yazma nüshası bulunmaktadır.

Tasavvuf Hakkında Bir Risâle, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1395, vr. 48b-126a.

---

¹⁴³ Kübrevî şeyhi olan Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1385) tarafından Deh Kâide veya Mizânü'l-Akâid adı altında farsça'ya çevrilmiştir; Kemâleddîn Hüseyin Hârezmî (ö. 836/1433), Cevâhiru'l-Esrâr ve Zeâhiru'l-Envâr adlı Farsça Mesnevî şerhinin girişinde, Necmeddîn Kübrâ'nın on usûlünü “Usûlü'l-Vusûl” ismi ile açıklamaya çalışmıştır. Bkz. Hârezmî, Cevâhiru'l-Esrâr, I, 173-191; Abdülgafûr Lârî (ö. 912/1506) tarafından Farsça tercüme ve şerhi yapılmıştır. Bkz. Risâle Der Beyân-ı Tarikat-ı Şuttâr (Usûlü'l-Aşere), Farsçaya tercüme ve şerh: Abdülgafûr Lârî, haz. N. Mâil Herevî, İntişârât-ı Mevlâ, tahrân, 1284.

¹⁴⁴ İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)'nin yaptığı Osmanlıca şerh mevcuttur. Bkz. İsmail Hakkı Bursevî, Şerhu'l-Usûli'l-Aşere, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1256, Bursevî'nin bu şerhi yayınlanmıştır. Bkz. Mustafa Kara, Tasavvufî Hayat içinde, ss. 31-70.

¹⁴⁵ Risâle ile'l-Hâimi'l-Hâif min Levmetü'l-Lâim, haz. Tevfik Sübhânî, Sazmân-ı İntişârât-ı Keyhân, Tahrân, 1364. Türkçe çevirisi için bkz. Mustafa Kara, tasavvufî Hayat içinde, ss. 71-90.

5. Risâle-i Sefîne

Risâlede üç kavram ele alınmaktadır. Bunlar dinin emir ve yasakları olan şerîat, kişiyi Cenâb-ı Hakk'a ulaştıran tarîkat ve nihâi maksat olan hakîkattir. Eser içinde geçen gemi olayından dolayı Sefîne ismini almıştır. Risâlenin bazı yazma nüshası bulunmaktadır.

Risâle fî Beyânî's-Şerî'a ve't-Tarîka ve'l-Hakîka, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2760, vr. 100b-101a.

6. Minhâcü's-Sâlikîn ve Mi'racü't-Tâlibîn

Necmeddîn Kübrâ bu eseri, ismi bilinmeyen bir kişi tarafından "Allahın, fakir nimetinden ona bahsettiği şeyler ve kalben yaşadığı tecrübeler" hakkında sorduğu bir soru üzerine yazmıştır. Eserde tasavvuf âdâbı hakkında bilgiler verilmekle birlikte, fakîrin özellikleri, dünyanın geçiciliği, nefsin oyun ve aldatmaları ile Allah yolunun hususiyetleri gibi konular işlenmiştir. Eserin birkaç yazması bulunmaktadır.

Risâle fî İlmi's-Sülûk, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 712, vr. 459a-461a.

7. Âdâbü'l-Mürîdîn

Sûfilerin zâhirî âdâbıyla ilgili sorulan soru üzerine kaleme alınan bu eserde, sûfilerin hal ve hareketlerinden, giyim-kuşamlarından, yeme-içmelerinde ve sema konusunda dikkat etmeleri gereken bazı temel bilgiler yer almaktadır. Risâlenin tek yazma nüshası bulunmaktadır.

Âdâbü'l-Mürîdîn, Beyazıd Ktp., Veliyeddîn Efendi, nr. 1796, ve. 129a-132b.

8. Risâle fî'l-Halve

Bu eser, İbn Halve Muhammed b. Ahmed el-Kurbâtî adlı bir zâtın Necmeddîn Kübrâ'dan "ahiret yoluna dair kendisine keşfolunan şeyleri yazmasını istemesi" üzerine kaleme alınmıştır. Eserde manevî tecrübeler ve renk sembolizminden bahsedilmektedir. Risâlenin tek yazma nüshası bulunmaktadır.

Risâle fî'l-Halve, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 16b-20a.

9. Âdâbü's-Sülûk ilâ Hazreti Mâliki'l-Mülk ve Meliki'l-Mülk.

Eserde manevî seferin öneminden bahsedilip, “zahirî ve batınî” esasları açıklanmaktadır. Eserin bir tane yazma nüshası bulunmaktadır.

Kitabhâne-i Merkezî-yi Dânişgâh-ı Tahran, nr. 202/6, vr. 353b-358a. Bu eser Hüseyin Muhyiddîn Kumşehî tarafından Farsçaya tercüme edilerek yayınlanmıştır.¹⁴⁶

10. İrşâdü't-Tâlibîn

Bu eser Necmeddîn Kübrâ'nın yakın arkadaşlarından bir grubun, “sülûk erbâbının mezhebinin açıklanması” talepleri üzerine kaleme alınmıştır. Eserde, suffilerin libas ve sefer konularındaki düşüncelerinden ve farklı hırka çeşitlerinden bahsedilmektedir. İki yazma nüshası bulunan eserin biri İstanbul'da ikincisi Özbekistan'dadır.

Kitâb fî Âdâbi't-Tasavvuf, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2117, vr. 130a-162b.

B. Farsça Eserleri

1. Risâletü's-Sâiri'l-Hâiri'l-Vâcid İle's-Sâtiri'l-Vâhidi'l-Mâcid

Necmeddîn Kübrâ Risâle İle'l-Hâim adlı eserini bizzat kendisi bilinmeyen bir tarihte bu isimle tercüme yapmıştır. Eserde, Risâle ile'l-Hâim'deki aynı başlıklar bulunmakla beraber konular daha sistematik bir şekilde işlenmiştir. Risâlenin Şeyh Kübrâ tarafından yapılan tercümelerinin bazı yazma nüshaları bulunmaktadır.

Risâletü's-Sâiri'l-Hâiri'l-Vâcid İle's-Sâtiri'l-Vâhidi'l-Mâcid, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 31a-40a.

2. Âdâbü's-Sûfiyye

Yedi kısımdan oluşan bu kitapta, tasavvuf ehlinin, hırka giymede, oturup kalkmada, dergâha girişte, yeme-içmede, davete gidilen yerde, sema' ve sefer esnasında nasıl davranacakları hakkındaki konular yer almaktadır. Bu risâlenin değişik isimlerle kaydedilmiş bazı nüshaları bulunmaktadır.

Âdâbü'l-Fukarâi's-Sûfiyye, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 787, vr. 78-86.

---

¹⁴⁶ Bkz. Kumşehî, “Âdâbü's-Sülûk”, Kimyâ: Defterî Der Edebiyât u Honer u İrfân, haz. H. Kumşehî-seyyid Ahmed Behişti Şîrâzî, İntişârât-ı Revzene, Tahran, 1378, ss. 10-22.

3. Âdâbü's-Sâlikîn

Eserde, sûfîlerin farklı konularda uymaları ve dikkat etmeleri gereken temel kaidelere yer verilmiştir. Risâlenin bir yazma nüshası bulunmaktadır.

Âdâbü's-Sâlikîn, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 404, 172b-175b.

4. Nasîhatü'l-Havâs

Bu risâle Necmeddîn Kübrâ'ya sorulan şu iki soruya cevap olarak yazılmıştır: a) Pîrin sohbetinden uzak kalan Hak tâlibinin kimden yararlanacağı ve kimden kaçınacağı, güzel hayat sürüp Allah'a vâsıl olmak için yolunu hangi kaide üzerine bina etmesi gerektiği, b) Müridlere giydirilen hırkaların sırları nelerdir? Sorulan soruları Necmeddîn Kübrâ maddeler halinde cevaplamaktadır. Risâlenin iki yazma nüshası bulunmaktadır.

Nasîhatü'l-Havâs, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 41a-47a.

5. Cevâb-ı Nuh Suâl

Sûfîlerin giydikleri hırka konusunda sorulan dokuz soruya, cevap niteliğinde yazılan bu risâlenin tek yazma nüshası bulunmaktadır.

Cevâb-ı Nuh Suâl, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 47b-51a.

6. Kitâbü't-Turuk fî Ma'rifeti'l-Hırka

Eserde, farklı isimleri olan hırkanın hangi vakitte hangisinin giyilmesi gerektiğiyle ilgili konular ele alınmıştır. Kütüphane kayıtlarında bir elyazması bulunmaktadır.

Kitâbü't-Turuk fî Ma'rifeti'l-Hırka, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 62b-67b.

7. Âdâbü'l-Mutasavvîfe

Sûfîlerin yaşamlarının değişik zamanlarda uygulamaları gereken kuralları ihtiva eden bu eserin yegâne yazma nüshası bulunmaktadır.

Âdâbü'l-Mutasavvîfe, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 118a-128b.

8. Rubaîler

Tezkire türü eserlerde yer alan ve Necmeddîn Kübrâ'ya ait olduğu söylenen yirmi beş Farsça rubaîyi içermektedir, ki bu eser Berthels tarafından yayınlanmıştır.¹⁴⁷ Necmeddîn Kübrâ'nın Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1395, vr. 48b-126a'da kayıtlı olan eserinde Arapça şiirleri kullandığı görülmektedir.¹⁴⁸

III. KÜBREVİLİK

Orta Asya kökenli üç büyük tarîkattan biri olan Kübreviyye tarîkatının kuruluşu Necmeddîn Kübrâ'nın 580/1184 veya 581/1185 yılında¹⁴⁹ Harezm'e dönmesiyle başlamıştır. Dönüş tarihiyle vefat tarihi arasında geçen otuz sekiz sene süre içerisinde birçok sayıda halife yetiştirmiş ve bu sebeple “şeyh velî-tıraş” ünvanıyla meşhur olmuştur. Necmeddîn Kübrâ'nın ve kendisinden sonra halifelerinin yoğun irşad faaliyetleri sayesinde tarîkat, XIII ve XIV yüzyıllarda Orta Asya'dan Hindistan ve Irak'a kadar geniş alanda yaygınlık kazanmıştır. Necmeddîn Kübrâ'nın tarîkat silsilesi, şeyhi Ammâr Yâsir el-Bitlisî ve Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî vasıtasıyla Ma'ruf Kerhî'ye, ondan da imam Ali er-Rızâ yoluyla Hz.Alî'ye ulaşmaktadır. Ammâr-ı Yâsir, Sühreverdiyye'nin pîri Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'nin halifesi olduğuna göre Kübreviyye'yi, Sühreverdiyye tarikatının bir kolu olarak kabul etmek mümkündür. Necmeddîn Kübrâ'nın Mısır'dan Harezm'e dönmesiyle ortaya çıkan coğrafya farklılığı ve tasavvufî vurgularındaki özgün tercihleri sebebiyle Kübreviyye yeni ve müstakil tarîkat niteliği kazanmıştır.

Silsilesi Necmeddîn Kübrâ'ya dayanmakla birlikte kendine mahsus bir tarîkat anlayışı olan ve mensupları tarafından pîr kabul edilen bir şeyhin adına tarîkat nisbet edilmesi ana tarîkat olan Kübreviyye'nin kollarını arttırmıştır. Kübrâ'nın eserlerinde Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'nin görüşlerine hiçbir atıfta bulunmamasına rağmen İbnu'l-Arabî'ye ilgi duyulması onun halife ve takipçilerinin ayrıca özelliği olmuştur. Benzer şekilde on iki imama gösterilen saygı ve itibar birkaç nesil sonra bazı Kübrevîler'i Şif

---

¹⁴⁷ Bkz. Berthels, **Tasavvuf ve Edebiyât-ı Tasavvuf**, ss. 433-439.

¹⁴⁸ Necmeddîn Kübrâ'ya ait kütüphanelerde bulunan yazma nüshalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Süleyman Gökbulut, a.g.e. ss. 100-114.

¹³⁴ Hamid Algar, “Kübreviyye”, **DİA**, XXXII, ss. 500-501.

¹⁴⁹ Nazar Halimov ve Gulam Rasul Matto, a.g.e. s. 15.

olmaya sevketmiştir. Sonraki dönemlerde Kübrâ'yı Şîlik ile uzlaştırmaya çalışmalarına rağmen Necmeddîn Kübrâ kesinlikle Sünnî'dir.¹⁵⁰

---

¹⁵⁰ Hamid Algar, a.g.m. ss. 500-501.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜBREVİLİĞİN ANADOLU'YA GİRİŞİ

A. Necmeddîn Dâye Râzî

Tasavvuf tarihinin önemli isimlerinden birisi olarak tanınan Necmeddîn Dâye'nin yaşadığı VI-VII/XII-XIII asırlar tasavvuf ilminin sistemleşme ve tarikatlar aracılığıyla muesseseleşme dönemi olarak kabul edilir. Bu asırlar daha önce genellikle Kur'an, Sünnet ve büyük sûflerin görüşüyle dile getirilen tasavvufî düşüncenin artık felsefi kavramlarla da açıklanmaya başladığı dönemlerdir. Necmeddîn Dâye'nin eserlerinin de ana konularından olan varlık (vücûd), Allah, insanın mahiyeti, Allah-insan ve insan-âlem ilişkisi gibi konular bu dönemlerde tartışma zeminine girmiş bulunuyordu. Tasavvufî tefekkürün en önemli sîmâlarının yaşadığı bu dönemde, eserleriyle sonraki dönem tasavvufuna damgasını vuracak "vahdet-i vücûd" anlayışının sistemleştiği görülmektedir.¹⁵¹

Tasavvufî kişiliği daha çok Kübrevî gelenekleriyle şekillenen Necmeddîn Dâye, bu tarikatın yayılmasında ve gelişmesinde Kübrâ ve Bağdâdî kadar etkili olmuştur. Fakat Dâye'nin tarikat ve geleneğin devam ettirilmesine olan katkısı, arkasında bıraktığı halîfeleriyle değil daha çok eserleriyle olmuştur. Tasavvuf târihinin ana tarikatlerinden olan önemli şahıslar arasında zikredilmekle birlikte gerek Necmeddîn Dâye gerekse kendisini yetiştiren şeyhi Meceddeddîn Bağdâdî genellikle Kübrevî silsilelerinde yer almamaktadır.¹⁵² Meceddeddîn Bağdâdî'nin şeyhi Necmeddîn Kübrâ'dan önce vefa ettiği için silsilelerde zikredilmediği dikkate alındığında, Necmeddîn Râzî'nin tarikat silsilelerinde niçin zikredilmediği hususu meçhul kalmaktadır. Bu konuda akla gelen ihtimaller arasında; uzun süre bir yere bağlanıp kalmaması, ömrünün son dönemlerine kadar yaptığı

---

¹⁵¹ Hasan Kâmil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, Ensar Yay., İstanbul, 1997, s. 141.

¹⁵² Meceddeddîn Bağdâdî'nin şeyhinden önce vefat ettiği için Hamid Algar Kübrevî kaynaklardaki silsilelerde Meceddeddîn Bağdâdî'nin Necmeddîn Kübrâ ile Radyüddîn Ali Lâla arasında zikredildiğini söylese de bu konuda hergangi bir kaynak ismi vermemektedir. Bkz. Hamid Algar, *DİA*, .XXXII. s. 501.

yolculuklar, kendisinden sonra takipçileri olabilecek bir halîfesinin bulunmayışı veya bıraktığı halîfelerin iz bırakamamış olmaları gibi hususlar zikredilebilir.

Kübrevîliğin tarîkat silsilesi, Necmeddîn Kübrâ'nın şeyhi Ammâr Yâsir Bitlisî, Ebû'n-Necîb Sühreverdî, Ahmet Gazzalî vasıtasıyla Ma'rûf Kerhî'ye, ondan da İmam Ali Rızâ yoluyla Hz. Ali'ye ulaşmaktadır.¹⁵³ Necmeddîn Kübrâ'dan sonra Kübrevîliğin yaygınlık kazanması ve sürdürülmesindeki büyük görevin, Dâye gibi eğitimini Şeyh Meceddeddîn Bağdâdî'nin üstlendiği Radiyüddîn Ali Lâla (Ö. 624/1244) tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Kübrâ'nın diğer önemli müridleri de çeşitli kollarla Kübrevîliğin devamına katkı sağlamış fakat bu kollardan hiçbirinin silsilesinde Şeyh Necmeddîn Dâye ismine yer verilmemiştir. Necmeddîn Dâye, aşk ve cezbe yolunu tâkip eden bir sûfî olması ve eserlerindeki çoğu coşkun ifâdelerine rağmen ehl-i sünnet görüşüne büyük önem vermiş ve sünnî tasavvufu benimsemiş bir sûfidir. Moğol istilâsı zamanında yerleşmek için özellikle Anadolu'yu seçmesinde burada yaşayan sultan ve halkın “ehl-i sünnet ve'l-cemaât” mezhebine mensup olmalarının payı büyüktür.

Necmeddîn Dâye'nin eserlerinde göze çarpan önemli bir husus onun şerîat hakkındaki ifâdeleridir. Seyr u sülûkü tamamlayarak Hakk'a ulaşmanın ancak şerîata ve onun kutlu Peygamberi Hz. Muhammed'e ittibâ ile gerçekleşeceğini söyleyen Dâye, İslâm'ın “ehl-i sünnet ve'l-cemâat” çizgisini takip etmiş ve bu konudaki hassasiyetini eserlerinde sıkça dile getirmiştir.¹⁵⁴ Dâye, Ehli sünnet dışındaki mezhep ve gruplara mesâfeli yaklaşmış, bu konuda kendisini takib eden müridlerinin de dikkatini çekmiştir.¹⁵⁵

B. Hayatı

Necmeddîn Dâye ya da Necmeddîn Râzî olarak bilinen muellifin tam adı; Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Şahâver b. Enûşirvân b. Ebî Necîb el-Esedî er-Razî şeklindedir.¹⁵⁶ 573/1177 yılında İran'ın Rey şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁵⁷ Nisbesi,

---

¹⁵³ Alauddevle Simnânî, **Tezkiretü'l-Meşâyih, Musannafat-ı Fârisî içinde**, haz. N. Mâyil Herevî, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1990, ss. 315-316.

¹⁵⁴ Necmeddîn Ebû Bekr b. Muhammed b. Şahâver b. Enû Şirvân Râzî Ma'rûf Bihi Dâye, **Mirsadü'l-İbâd Mine'l-Mebde' İle'l-Me'âd**, trc. Mehmet Emîn Riyâhî, İntişarat-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1986, ss. 129,162,258.

¹⁵⁵ Necmeddîn Râzî, a.g.e. s. 259.

¹⁵⁶ Riyâhî , a.g.e. (Mukaddime) s. 14.

¹⁵⁷ Riyâhî, a.g.e. (Mukaddime), ss-17-18.

doğduğu yer olan Rey'e nisbetle Râzî'dir. Mahlası "Necm" veya "Necm-i Râzî" olmasına rağmen daha çok "Necmeddîn" ve "Dâye" lakabıyla meşhur olmuştur. Kaynaklarda ailesi hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Gençliğiyle ilgili bilgiler ise çok azdır.

Necmeddîn Dâye'nin yaptığı seyahatleri onun hayatında önemli yere sahiptir. Dâye, bir yere bağlanıp kalmadan aksine, ömrünün sonlarına kadar uzun yıllar süren yolculuklar yapmıştır. Necmeddîn Dâye doğup büyüdüğü şehir olan Rey'den ayrılıp ilk seyahatine 599/1202 senesinde başlamıştır.¹⁵⁸ Bu yolculuğunda önce Şam'a¹⁵⁹ ardından 600/1203 yılında Mısır'a gelmiştir. Aynı senede Hicaz'a ulaşmış ve hac farzını gerçekleştirmiştir.¹⁶⁰ Hac farzını yerine getirdikten sonra Bağdat'a gelmiş, bir müddet burada kaldıktan sonra Harezm ve Horasan bölgelerine gitmiş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Dâye'nin tasavvuf yoluna girişi ilk olarak Bağdat'ta bulunduğu sırada Şeyh Ömer es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) sohbetinde bulunmasıyla başlamıştır. "Râzî, sülûk, halvet ve erbaînât tarîkîni Şeyh Sühreverdî'den aldığını, sohbet hırkasını ondan giydiğini, dinlediği bilgileri nakletme yetksinin bulunduğu ve 601/1204 yılında kendisini sefere gönderdiğini söylemektedir".¹⁶² Fakat Necmeddîn Dâye'nin tasavvufa asıl intisabı Necmeddîn Kübrâ'nın hizmetine girmesiyle başlamıştır.

Necmeddîn Dâye'nin VI-VII/XII-XIII. asrın en önemli mutasavvuflarından Kübreyiye tarîkatının kurucusu olan Necmeddîn Kübrâ'ya intisab ettiği, onun da Dâye'nin mânevî eğitimiyle ilgilenmesi için önemli halîfelerinden olan Necmeddîn Bağdâdî'yi görevlendirdiği hakkındaki bilgiler hususunda kaynaklar ittifak etmektedirler.¹⁶³ Şeyh Necmeddîn Bağdâdî, Dâye'yi sıkı bir imtihandan sonra müridliğe

---

¹⁵⁸ Süleyman Ateş, **İşârî Tefsir Okulu**, İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1974, s. 144.

¹⁵⁹ Necmeddîn Râzî, a.g.e. s. 460.

¹⁶⁰ Necmeddîn Râzî, a.g.e. s. 281.

¹⁶¹ Mirsâd'daki şu ifadelerden Dâye'nin Harezm ve Horasanda bulunduğu anlaşılmaktadır; "bu zayıf Harezm'de kendisine Şeyh Ebûbekir denilen ve Horasan'ın Câm vilâyetinden bir sâlik görmüştü." S. 233. "Bir zaman bu zayıf Horasan'da bütün dervişlerle halvete girmiştik ve bir dervişi hizmetle görevlendirmiştik..." s. 538.

¹⁶⁰ Halil Baltacı, **Necmeddîn Dâye Râzî, Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri**, İnsan Yay., İstanbul, 2011, s. 16.

¹⁶³ Câmî, **Nefehâtü'l-Üns**, çev.ve şerh. Lamî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul, 1998, s. 606; Riyâhî, a.g.e. (Mukaddime) s.19; Süleyman Ateş, a.g.e. s. 144.

kabul etmiş, seyr u sülûkunu tamamlayıp kâmil bir şeyh olmasında büyük paya sahip olmuştur.¹⁶⁴

Harezmi'de kısa bir süre kaldıktan sonra Nişabur'da Şeyh Mecdeddîn Bağdâdî'nin hankâhına yerleşmiş ve tasavvuf yolunun aşamalarını burada hızla kat ederek bir müddet sonra derviş ve sâlikleri irşâda memur olmuştur.¹⁶⁵ Dönemin Harezmsâh sultanı Alâeddîn Muhammed'in Kübrevî mensuplarına ve mutasavvuflara karşı olumsuz tutum takınarak Mecdeddîn Bağdâdî'yi öldürtmesi ve ardından yaklaşan Moğol tehlikesi Şeyh Necmeddîn'in Harezmi'yi terk etmesine sebep olmuştur.¹⁶⁶

Anadolu'da bir müddet kalıp oradan da ayrıldıktan sonra pek çok şehir dolaşan Dâye sonunda Bağdat'a yerleşmiş ve hayatının geri kalan bölümünü burada eser yazmakla geçirmiştir. Kaynakların çoğu Dâye'nin çileli hayatının 654/1256 yılında Bağdat'ta, Moğollar'ın Bağdat'ı kuşatmasından iki sene önce sona erdiğini söylerler.¹⁶⁷ Vefâtından sonra Bağdat'ta Şunûziyye mezarlığında Serî Sakatî ile Cüneyd Bağdâdî'nin kabirlerine yakın bir yerde defnedildiği rivayet edilmektedir.¹⁶⁸

C. Hocaları

1. Mecdeddîn Bağdâdî (ö. 606/1209 veya 616/1219)

Birinci bölümde Mecdeddîn Bağdâdî ile ilgili bilgi verilmiştir.

2. Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/1221)

Necmeddîn Kübrâ'nın hayatı ve eserleri hakkında birinci bölümde bilgi verilmiştir.

3. Ebû Muhammed Mahmûd b. Hâzâbâd b. Ebî Bekir el-İrâkî (ö. 620/1223)

Necmeddîn Dâye'nin; “mutlak şeyh, Hakk'a götüren önder, insanlara yol gösteren kılavuz” gibi övgülü sözlerle zikrettiği diğer bir hocası olan bu zât hakkında yaptığımız araştırmada bir bilgiye ulaşamadık. “Râzî'nin Bahru'l-Hakâik ve'l-Ma'ânî adlı eserinde verdiği bilgilere göre Râzî bu zatın bir müddet sohbetinde bulunmuş; Dehistan, Rey ve

---

¹⁶⁴ Süleyman Ateş, a.g.e. s. 146.

¹⁶⁵ Riyâhî, a.g.e. (Mukaddime) s. 19.

¹⁶⁶ Câmî, a.g.e. ss. 594-595.

¹⁶⁷ Câmî, a.g.e. s. 606; Riyâhî, a.g.e. s. 31.

¹⁶⁸ Câmî, a.g.e. s. 606.

Hemedân'da kendisinden istifâde etmiştir. Hizmetinde bulunduğu süre sonunda şeyhin kendi el yazısıyla kendine icazet verdiğini ve şeyhinin 620/1223 senesinde Hemedân'da vefat ettiğini zikretmiştir".¹⁶⁹

4. Ebû Hafs. Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî (ö. 632/1234)

İslam tasavvuf tarihin önemli isimlerinden birisi olan Sühreverdî'nin tam adı Ömer b. Muhammed'dir. Genellikle Ebû Hafs ve Ebû Abdullah künyesiyle anılır. İslâmî ilimlere vukufu ve asrında sağladığı tesir ve nüfûz sebebiyle "Şihabuddîn", "Şeyhu'l-İslâm" ve "Şeyhü'ş-Şuyûh" lâkaplarıyla meşhur olmuştur.¹⁷⁰

Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, içlerinden pek çok âlim ve sûfî yetişmiş olan seçkin bir aileye mensuptur. Şihabuddîn Ömer, İran'ın Irak-ı Acem bölgesinin Kuzey-Batı köşesinde Cibal eyaletinde Zencan'a bağlı küçük bir kasaba olan Sühreverd'de 539/1145 senesinde dünyaya gelmiştir.¹⁷¹

Sühreverdî henüz altı aylık çocuk iken babası Ebû Ca'fer Muhammed'in iftiraya uğrayıp idam edilmesinden dolayı yetim kalmıştır. Babasız olarak büyümesine rağmen ilk eğitimini babasının arkadaşlarından almış ve daha sonra on altı yaşlarında bir delikanlı olduğunda Nizamiye Medresesi müderrislerinden olan amcası Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî tarafından ilim öğrenmek maksadıyla Bağdat'a götürülmüştür. Amcasının vefatına kadar ondan, daha sonra Bağdat'ın diğer âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve ömrünün seksen yıla yakın bir kısmını Bağdat'ta geçirmiştir.¹⁷²

Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî'nin dînî ilimlerde üst düzey eğitim alması ve daha sonraki yıllarda tasavvufa intisap etmesinde en büyük pay şüphesiz amcası Ebû'n-Necîp es-Sühreverdî (563/1168) ye âittir. Amcasından zâhir ve bâtın ilimlerini okuduğu gibi hadîs dinleyip icazet almıştır. Avârif'ül-Maârif'te rivayet ettiği hadislerinin pek çoğunu amcası Ebû'n-Necîp es-Sühreverdî'den nakletmiştir.

---

¹⁶⁹ Baltacı, a.g.e. s. 27.

¹⁷⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, **Tasavvufun Esasları**, Ömer es-Sühreverdî, **Avârifü'l-ma'ârif**, ter. Hasan Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz, Vefa Yay., İstabnûl, 1989, ss. XI-XII.

¹⁷¹ Ebû Muhammed Zekiyüddîn Münziri, **et-Tekmile li-vefayâti'n-nakale**, C. III, 3. b., thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981, s. 381.

¹⁷² Yılmaz, a.g.e. s. XIII.

Bir asra yaklaşan uzun ve bereketli ömür süren Sühreverdî muharrem 632/1234 yılında vefat etmiştir. Diplomatik görevleri, halîfe ve devlet ricâline olan yakınlığına rağmen bütün servetini Allah yolunda muhtaç kişilere dağıttığından dolayı defnedilmek için kefen bulmakta bile sıkıntıya düşüldüğü zikredilir.¹⁷³ Şeyh Sühreverdî bu dünyadan ayrılırken arkasında önemli eserler, talebeler ve şöhretli isim bırakmıştır.

D. Talebeleri

Necmeddîn Dâye eserlerinde hocalarından zaman zaman bahsetmişken talebeleri hakkında hiçbir eserinde bilgi vermemiştir. Kaynaklar onun hep okuma özelliğinden söz etmişler, öğrencisi olup olmadığı hakkında ise bilgi vermemişlerdir. Yapılan araştırmalarda Necmeddîn Dâye'nin talebeleriyle ilgili kaynaklarda her hangi bir bilgiye ulaşamadık.

E. Eserleri

Necmeddîn Dâye, hayatının büyük kısmını siyasi karışıklarla dolu ve özellikle Moğol istilasının vahşi hareketlerine maruz kalan bir coğrafyada geçirmiştir. Rey'den ayrıldıktan sonra kısa süreli ikametler dışında hayatı genelde seferde geçmiştir. Devrin getirdiği sıkıntılar onun devamlı hareket halinde olmasına, bulunduğu yerde fazla kalamamasına ve sınırlı sayıda eser yazmasına sebep olmuştur. Razî'nin eserlerinin az olmasına rağmen yazdığı kitaplarının hacmi ve tesirleri, kanâatimizce tasavvuf alanında önemli muelliflerden olması için yeterlidir.

Razî'nin eserleri tasavvufla ilgili olup yaşadığı bölgenin özelliklerine göre Farsça ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Razî sadece tasavvuftan bahsetmekle yetinmeyip bunun yanında akâid, kelam, tefsir, hadis ve ahlak gibi alanlarda eserler vermiş, bu da İslâmî ilimlerdeki bilgisinin kayda değer olduğunu göstermektedir. Bunun dışında siyâset, târih, edebiyât, şiir ve felsefe hakkındaki görüşlerini yer yer eserlerinde dile getirmektedir.¹⁷⁴

Necmeddîn Dâye'ye ait olan on bir tane eseri vardır. Eserleri Farsça ve Arapçadan oluşmaktadır.

---

¹⁷³ Ebû Nasr Taceddîn İbnü's-Subkî, **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, C. VIII, thk. Mahmûd Muhammed tanahi ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire, 1964. s. 340.

¹⁷⁴ Baltacı, a.g.e. ss. 52-53.

F. Arapça Eserleri

1. Bahru'l-Hakâik ve'l-Me'ânî fi Tefsiri's-Seb'î'l-Mesânî

Necmeddîn Râzî'nin ömrünün sonraki dönemlerinde Bağdat'ta yaşadığı sırada Arapça olarak kaleme aldığı tasavvufî tefsiridir. Eser daha çok “Bahrul'-Hakâik” ismiyle meşhur olmuştur. Kâtip Çelebi, Dâye ismiyle muellife atfederek eserin tam adını zikretmek suretiyle kayıt altına almıştır.¹⁷⁵ Bu tefsir Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde bazen Aynu'l-Hayat ismiyle Dâye'nin hocası Necmeddîn Kübrâ'ya (618/1221) da atfedilmiştir.

Necmeddîn Dâye, yazdığı bu eserinin tefsire, te'vile, şerâat, tarîkat ve hakîkate şâmil olduğunu, bu tefsirden sonra talebelerin artık önceki ve sonraki muelliflerin yazdıklarına ihtiyaç duymamalarını sağlamak istediğini ve kaynak olarak özellikle Sa'lebî ve Vâhidî gibi alimlerin eserlerinden faydalandığını belirtmektedir. Râzî'ye göre bu eser, Kur'anın zâhirî ve bâtinî yönünü tam olarak ifade eden bütün ilimlere sahip bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu esere başlayan Necmeddîn Dâye eserin Necm Sûresine geldiğinde bitiremeden vefat etmiştir. Geri kalan bölümünü ise Alâuddevle Simnânî (ö. 736/1335) Necmu'l-Kur'an adıyla tamamlamıştır.

Kütüphanelerde Bahru'l-Hakâik ve'l-me'ânî fi tefsiri's-seb'î'l-mesânî, Aynu'l-hayat ve Te'vîlât-ı necmiyye gibi farklı isimlerle kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphânesi.

Hacı Beşir Ağa, nr. 19; (y.y.) Yazma, 27 st., nesih, (ts.) 353 vr.¹⁷⁶

2. Menârâtü's-Sâirîn ilâllâh ve Makâmâtü'-Tâirîn billâh

Necmeddîn Dâye'nin, Mürsâdü'l-İbâd'ın konularını içeren Arapça olarak kaleme aldığı tasavvufî eseridir. Dâye, eserin başında bu kitabı yazma sebebinin, “ bazı samimi dostlarının âriflerin makamlarını tam olarak açıklayan, sâliklerin kerâmetlerinin tamamını içine alan, seyr u sülûk sahiplerinin menzillerini ve hayret merhalelerini bildiren bir eser

---

¹⁷⁵ Mustafa b. Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun*, C. I, tsh. M. Şerefettin Yalkaya, Kilisli Rifat Bilge, Ankara, 1941, s. 224.

¹⁷⁶ Baltacı, a.g.e. s. 73.

istemeleri” olduğunu söyler. Öyle ki bu eser mübtediler kadar müntehâ sahiplerine de faydalı olmalı, Allah yolcularına bu yolculukta yol göstermelidir.¹⁷⁷

Kâhire’de bulunan üç nüsha karşılaştırılarak Saîd Abdulfettâh tarafından 1993 yılında tahkik edilmiştir. Eser daha sonra kısa bir takdim ile 1999 yılında matbû hâle getirilmiştir. Eserin kütüphanelerde farklı nüshaları bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphânesi.

Bâyezid, nr. 775; (y.y.) Yazma, nesih, mist. Hasan b. Yusuf, 807/1404, 272 vr.¹⁷⁸

3. Şerhu Kavli’ş-Şeyh Ebi’l-Hasan el- Harakânî

Ebu’l-Hasan Harakânî’nin; “Sufî Mahluk değildir” sözünün şerh edildiği kısa bir risâlesidir. Risâletü’l-âşık ile’l-maşûk fî şerhi kelimetü’-sûfî gayr-i mahlûk ve Risâle fî’t-tasavvuf gibi farklı isimlerle de bilinmektedir. Sekiz varaktan oluşan bu risâlede varlığın meydana gelişi, insanın âlemdeki önemi ve ilâhî feyzi vasıtasız alma kabiliyeti gibi konular üzerinde durulmuş. Fenâ ve bekâ gibi kavramlar çeşitli ayet ve hadisler ışığında değerlendirilerek Ebu’l-Hasan Harakânî’nin bu şatah ifâdesinin hak olduğu ispatlanmaya çalışılmış. Eserin kütüphanelerde farklı yazma nüshası bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphânesi.

Cârullah Efendi, nr. 2114; (y.y.) Yazma, 15 st., tâlik, (ts.), 1-7 vr.¹⁷⁹

G. Farsça Eserleri

1. Mirsâdü’l-İbâd mine’l-Mebde’ ile’l-Meâd

Necmeddîn Dâye’nin Farsça olarak yazdığı bu eser Fars dilinin en önemli ve seçkin eserlerindedir. Mirsâdü’l-ibâd, sâlikin şerîat ve tarîkat büyüklerinin gözetiminde başlangıçtan nihayete kadar olan yolculuğunu anlatır. Necmeddîn Dâye’nin eserine bu ismi vermesinde “İnne Rabbeke lebi’l-mirsâd” (Kuşkusuz Rabbin her an gözetlemededir. Fecr

---

¹⁷⁷ Ebû Bekr Abdullah b. Şehâver er-Râzî, **Menârâtü’s-Sâirîn, ve Mekâmâtü’t-Tâirîn**, thk. Saîd Abdulfettah, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Amme li’l-Kitâb, Kahire, 1999, s. 28.

¹⁷⁸ Baltacı, s.g.e. s. 79.

¹⁷⁹ Baltacı, a.g.e. s. 84-85.

89/14) ayetinden etkilendiği dile getirilmiştir. Sülûke dair gösterilen eserler arasında bu kitap, döneminin Fars nesrinin şâheser metinlerinden birisi kabul edilir.¹⁸⁰

Eserin ana konusu; “din yolunun, yakîn âlemine ulaşmanın, insan nefsinin terbiyesinin ve Rabbânî sıfatların bilinmesinin beyânî” olarak ifâde edilir. Eser, İslâm’ın beş şartını temsil etmek üzere beş ana bölüm (bâb) ve tasavvufta mânevî terbiye hususunda ehemmiyet verilen “kırk” (arbaîn, çile) sayısına binâen kırk fasıl olarak tertip edilmiştir. Bu eser, Türkçe, Çince ve İngilizceye tercüme edilmiştir.¹⁸¹

Mirsâdü’l-ibâd’ın Türkiye kütüphanelerinde onlarca Farsça yazmaları bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphânesi.

Ayasofya, nr. 2067; İstinos: yazma, tâlik, müst. Rahmetullah b. Muhammed, 200 vr., 752/1351.

2. Mermûzât-ı Esedî der Mermûzât-ı Dâvûdî

Muellif bu eserini Anadolu’da bulunduğu sırada Selçuklulara tâbi olan Mengücekoğullarından Erzincan hâkimi Alâeddîn Dâvudşah b. Fahrüddîn Behrâmşâh’a yazmıştır. Alâeddîn Dâvudşah, ilim kültür işleriyle uğraşmayı seven, âlim ve sanatkârları himâye eden hükümdar olmuş. Râzî bu küçük eserini Mirsâdü’l-ibâd’dan hemen sonra yazmıştır.

Bu küçük eser bir giriş ve on bölümden meydana gelmektedir. Eserin ilk altı bölümünde; insan ve dünyanın yaratılış hikmeti, mârifet makâmları ve mertebeleri, sultanların sülûkü ve şartları, sultanların riayetiyle olan münâsebeti ve bu konudaki nasihatlara yer verilmiştir. Geri kalan bölümlerde ise kısaca pâdişah ve halîfeler târihi, zülüm ve zâlimlerin zemmedilmesi, âhir zaman fitneleri ve kıyamet alâmetleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Eserin 735/1334 yılında istihsan edilen yeğâne nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Es’ad Efendi kitaplığında numara 1704’de ((y.y.) yazma, 23st., nesih, 735/1334, 61 vr.)

---

¹⁸⁰ Bediüzzaman Fürûzanfer, **Mevlâna Celâleddîn**, trc. Feridu Nafiz Uzluk, İstanbul, 1997, s. 316.

¹⁸¹ Necmeddîn-i Dâye , Ebu Bekr Necmeddîn Abdullah b. Muhammed b. Şahaver, **irşâdü’l-mürîd ile’l-murâd fi tercemeti Mirsâdü’l-ibâd içinde Sufi Diliyle Siyaset**, trc.Kâsım b. Muhammed Karahisârî, hzr. Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul, 2010, s. 15.

kayıtlı bulunmaktadır. Bu nüshanın mikrofilmi Müctebâ Minovî tarafından Tahran Üniversitesi kütüphanesine götürülmüş ve Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî tarafından bir mukaddime ilave edilerek Tahran 1345/1966 yılında neşredilmiştir.¹⁸²

3. Risâle-i Aklü Işk

Şeyh Dâye'nin akıl ve aşk hakkındaki fikir ve görüşlerini içine alan farsça küçük bir risâledir. Râzî bu risâleyi, dostlarından birisinin; aklın ve aşkın kemâlinin şerh edilmesi ve bu ikisi arasında çelişki veya ayrılığın bulunup bulunmadığını sormazı üzerine kaleme almıştır. Risâlede, varlığın yaratılışı ve ruhların mertebeleri halinde yeryüzüne indirilişi, insan bedeninin mahiyeti ve nasıl teşekkül ettiği, insanda bulunan akıl melekesi, akıl ve aşk karşılaştırılması, aklın ve aşkın insani Allah'a ulaştırıp ulaştırmayacağı ve bunun ne şekilde gerçekleşeceği gibi konular özet olarak ele alınmıştır.

Bu küçük risâle Hamîd Hamîd tarafından Risâle-i akl u ışk adıyla (Tahran 1344/1965) ve Takî-i Tafazzulî tarafından üç nüsha karşılaştırılarak Risâle-i ışk u akl (Tahran 1345/1966) ismiyle iki defa yayınlanmıştır. Eserin kütüphânelerde bazı nüshaları bulunmaktadır.

Süleymaniye Kütüphânesi.

Pertev Paşa, nr. 606; Eser Mi'yarü's-sıdk adıyla, Kıt'a Mine't-Tefsir adlı eserde 94-106 vr. Arasında bulunmaktadır.¹⁸³

4. Risâletü't-Tuyûr

Necmeddîn Dâye'nin gençlik yıllarında yazdığı bu küçük Farsça risâlenin yeğâne nüshası Süleymaniye kütüphânesi Köprülü bölümünde 1589/11 numarada kayıtlı bir mecmua içinde 232a-235b varakları arasında bulunmaktadır.

Risâletü't-tuyûr hayâlî ve temsîli bir eser olup, sembol ve işâret diliyle, yazarın deyişle kuşların diliyle yazılmış. Eserde, kuşun Hakk'a olan yolculuğu yaşadığı bölgedeki zulmün yok olması için dönemin vezirinin geri dönmesini sağlamak içindir.

---

¹⁸² Baltacı, a.g.e. ss. 80-81.

¹⁸³ Baltacı, a.g.e. ss. 81-82.

Bu Risâle M. Emin Riyâhî tarafından 1361/1982 yılında tahran'da neşredilmiş, Derya Örs tarafından önsözünüyle birlikte Türkçeye çevirilerek İslâm Felsefesi'nde Sembolik Hikâyeler adlı kitap içinde 1997 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.¹⁸⁴

5. Matâlî'u'l-İymân

Necmeddîn Dâye'nin îmân hakikatleri konusundaki bu küçük risâlesinde akâid konuları işlenmekle beraber konulara yer yer tasavvufî yorumlarda getirilmektedir. Risâle bir giriş, Allah'a îmân, nübüvvet ve ahiret olmak üzere üç bölüm ve hâtimeden oluşmaktadır. Muellif bahsedilen konuları Allah'ın kitabı, Hz. Peygamberin sünneti, ümmetün icmâına ve tarîkat büyüklerinin keşfi zevkine uygun şekilde ele almıştır.

Risâle Süleymaniye Kütüphanesinde Pertev Paşa bölümünde 606/9 numarada ((y.y.) Yazma, 26 st., tâlik, müst. Abdullah b. Muhammed, 1063/1652, 106-115 vr.) bulunmaktadır.¹⁸⁵

6. Sirâcu'l-Kulûb

Râzî'nin otuz üç fıkıh sorusuna verdiği cevaptan oluşan küçük Farsça bir risâledir. Mehmet Emîn Riyâhî, bu risâlenin hicri 949 senesinde Horasan'da istihsan edildiğini ve bu nüshanın bir mecmua içinde Wien Kütüphanesinde 1962 numarada, 96-108 varaklar arasında olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶

7. Hasretu'l-Mulûk ve Tuhfetu'l-Habîb

Eserin muhtevâsı hakkında bilgiye ulaşamadık. Riyâhî'ye göre bu eser Mekke'de 958/1551 senesinde istihsan edilmiş ve Sirâcu'l-kulûb gibi Wien Kütüphanesinde 1962 numarada , 89-94 varakları arasında kayıtlıdır.¹⁸⁷

8. Sülûk-i Erbâbi'n-Ni'am

Kaynaklarda bu eser Necmeddîn Dâye'ye atfedilmekte fakat içeriği hakkında herhangi bilgi vermemektedirler.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ Baltacı, a.g.e. ss. 83-84.

¹⁸⁵ Baltacı, a.g.e. ss. 85-86.

¹⁸⁶ Necmeddîn Râzî, a.g.e. (Mukaddime) s. 54.

¹⁸⁷ Baltacı, a.g.e. s. 86.

H. Mirsâdü'l-İbâd'ın Etkisi

Necmeddîn Dâye'nin hayatıyla ilgili verdiği bilgilerden, kendisine bağlı mürîd ve talebelerinin bulunduğu hatta eserlerini yazma hususunda sevdiği ve değer verdiği sadık mürîdlerinin teşviki olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁹ Eserlerinde mürşid ve hocaları hakkında bilgi veren Dâye mürîd ve talebeleriyle ilgili herhangi isim veya sayı belirtmemektedir. Kendisinden sonraki kaynaklar da bu konuda herhangi bilgi vermemektedirler. Dolayısıyla kendileri hakkında bilgi bulunmayan bu kimselerin Dâye'den sonra onun tarîkatını devam ettiremedikleri ve kayda değer bir iz bırakamadıkları anlaşılmaktadır.

Necmeddîn Dâye'nin tasavvuf tarihindeki etkisi, iz bırakmadan bu dünyadan ayrıлып giden talebe ve müridlerinin aksine vücûda getirdiği eserlerinin aracılığıyla ortaya çıkmıştır. Bunlardan Arapça Tasavvufî tefsir Bahru'l-Hakâik ile Farsça kaleme aldığı Mirsâdü'l-İbâd'ı zikretmek gerekir. Bahru'l-Hakâik kendisinden sonraki mufessirleri etkilerken Mürsâdü'l-İbâd'ın etki alanı daha da geniştir. Necmeddîn Dâye'nin Mirsâdü'l-İbâd'ı kendisinden sonra yazılan eserlerin ilham kaynağı olmuş, farklı dillere tercüme edilmiş ve hankâhlarda okuna gelen bir eser olmuştur.¹⁹⁰

Azîzüddîn Neseffî (ö. 680-681/1281-1282 veya 700/1300)

Tam adı Azîz b. Muhammed Neseffî'dir. Mâverâünnehir'in Nesef şehrinde dünyaya gelmiştir. Nesefta ilim tahsil ettikten sonra Buhâra'ya gelmiş ve tasavvufî âdâb ve erkânla meşgul olmuş. Neseffî, Necmeddîn Kübrâ'nın halifelerinden olan Sa'deddîn Hammûye (ö. 649/1251) ye mürîd olmuş ve tasavvufî terbiyesini bu şeyhin gözetimi altında tamamlamıştır. Kübrevîliğin önemli simâları arasında yer alan Sa'deddîn Hammûyenin mürîdi olan Neseffî'nin mürşidi ile aynı dönemde yaşayan Necmeddîn Dâye'nin eserlerinden habersiz olma ihtimali düşüktür.

“Eserleri karşılaştırıldığında Neseffî'nin gerek konularının gerekse üslûbunun Mirsâdü'l-ibâd'ın ikinci bâbının “varlığın mebde'inin beyanı” adlı beş faslında

---

¹⁸⁸ Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, C. VI, Mektebetü'l-Musennâ, Beyrut, 1957, s. 122; Ayrıca Necmeddîn Dâye'nin eserleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Baltacı, a.g.e. ss. 53-88.

¹⁸⁹ Necmeddîn Râzî, **Mirsâdü'l-İbâd**, s.15; Necmeddîn Râzî, **Menârâtü's-Sâirîn**, s. 28.

¹⁹⁰ Mehmet Mecdî, **Şakâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri**, C. I, nşr, Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, s. 518-519.

zikredilenlerle büyük benzerlik içinde olduğu hemen fark edilebilir”.¹⁹¹ Neseffî'nin *Beyânüt'-tenzîl* adlı eserini yayına hazırlayan Seyyid Ali Asgar Mîr Bakirî Ferd, Neseffî'nin kaynaklarından bahsederken *Mirsâdü'l-ibâd* ve *Necmeddîn Râzî* isimlerini zikreder.¹⁹² Mehmet Emîn Riyâhî de *Mirsâdü'l-ibâd*'ın Neseffî'nin özellikle *Keşfu'l-hakâik* isimli eserine tesirinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁹³

Hâfız Şirâzî (ö. 792/1370)

İran'ın büyük şâirlerinden biri olan Şemseddîn Muhammed Şirâz'da doğmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediği için Hafız lâkabını almıştır.

Hafız Şirâzî'nin bir pirin iradet elini tutup tutmadığı bilinmemektedir.¹⁹⁴ Ancak mutasavvuf ve âlimlerden istifade ettiği gibi bir çok şeyhlerle görüştüğü kaydedilir. Hakikat yoluna klavuzsuz gidilemeyeceğini söyleyen ve tasavvufî neşveye sahip olan Hâfız'ın zamanındaki şeyhlerden birine intisab etmemiş olması uzak bir ihtimaldir.¹⁹⁵

Şiirlerinde her türlü ilmî, ahlakî ve felsefî konulara yer veren Hâfızın özellikle irfânî yönü ağır basmaktadır. Birçok şâir gibi Hâfız da kendinden önceki veya dönemindeki bazı şairlerin etkisi altında kalmıştır. Eserlerinde Mevlânâ Celâleddîn, Sâdî-i Şirâzî ve Kemâleddîn Isfahanî gibi meşhur kimselerin izlerinin bulunduğu Hâfız'ın *Necmeddîn râzî*'den de etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu konuda M. Emin Riyâhî, çeşitli örneklerle Hâfız Şirâzî'nin *Necmeddîn Dâye*'den etkilendiğini isbata çalışmıştır. “Hâfız'ın özellikle *Mirsâdü'l-ibâd*'ın çeşitli yerlerinde dile getirilen ifâdelerden şiirlerinden faydalandığı, şeyhin eserindeki ifâdelerden bazen mazmun olarak bazen de kavramları aynen alarak kullandığı görülür.”¹⁹⁶ Hâfız'daki *Mirsâdü'l-ibâd*'ın etkisine dikat çeken Riyâhî bu konudaki görüşlerine delil olarak şu örneği verir. Riyâhî'ye göre *Mirsâdü'l-ibâd*'ın pek çok yerinde zikredilen ve diğer eserlerde olmamasıyla farklı olarak öne çıkan “insanın emanet yükünü taşıması” (bâr-ı emânet) kavramını Hâfız *Mirsâd*'dan alarak;

“Âsmân bâr'-ı emânet netevânist keşîd Kur'a-i fâl benâm-ı men-i dîvâne”

¹⁹¹ Baltacı, a.g.e. s. 94.

¹⁹² Aziz b. Muhammed Neseffî, **Beyânü't-tenzîl**, şerh ve haz. Seyyid Ali Asgar Mîr Bakirî Ferd, *Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî*, Tahran, 1379, ss. 16,67.

¹⁹³ Riyâhî, a.g.e. (Mukaddime) s. 73.

¹⁹⁴ Câmî, a.g.e. s. 790.

¹⁹⁵ Tahsin Yazıcı, “Hafız Şirâzî”, **DİA**, XV, ss.105-106.

¹⁹⁶ Baltacı, a.g.e. ss. 95-96.

“Âsumân emânet yükünü çekmedi, kurâsı ben divânenin adına çıktı.”

Diyerek güzel bir şekilde dile getirmiştir.¹⁹⁷

Abdurrahmân Câmî (ö. 898/1492)

Molla Câmî olarak bilinen Nureddîn Abdurrahman b. Ahmed, 817/1414 yılında Horasan’ın Câm şehrinde doğmuştur.

Nakşibendî tarîkatına mensup âlim, edip ve mutasavvuf olan Câmî, aynı zamanda Fars şiirinin önemli üstadlarından kabul edilir. Nakşibendî tarîkatına olan sıcak ilgisi ve samimi yakınlığı, öbür tarikat mensuplarından faydalanmasına engel olmamış. Muhyiddîn İbnü’l Arabî ile İbnü’l-Fârîz tarafından işlenen vahdet-i vücûd’u Nakşibendiyye tarîkatının tasavvuf anlayışı ile Câmî tarafından kaynaştırılmıştır. Vahdet-i vücûd’cu mutasavvuflara âdeta hayran olarak onların eserlerini şerh ve telhis etmiştir.¹⁹⁸

Câmî’nin diğer tarikat mensuplarına ve muelliflerine gösterdiği iyi niyet ve sıcak yaklaşımı Necmeddîn Dâye’den de esirgememiştir. Dâye’den methiye ile bahseden Câmî, şeyhin özellikle Mirsâdü’l-ibâd ile Bahru’l-hakâik adlı eserinden övgüyle söz etmiştir.¹⁹⁹ Necmeddîn Dâye’nin eserlerinden faydalanan Câmî, en önemli kabul edilen Nefehâtü’l-Üns adlı eserinde ilim ve âlimler hakkındaki bilgileri ilk paragrafında ismini zikrederek daha sonraki bölümlerinde ise isim vermeksizin Mirsâdü’l-ibâd’ın beşinci bâbının üçüncü faslının bazı kısımlarını atlayarak aynen eserine almıştır.²⁰⁰

I. Tarîkatın Anadolu’da Yaygınlaşması

Necmeddîn Dâye eserlerinde Anadolu’ya gelmesinin sebeplerini ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Harezm’den ayrıldıktan bir süre sonra Dâye’yi memleketi Rey’de görürüz. Rey’de bulunduğu sırada Moğollar kendi ifâdeleriyle 617/1220 yılında bulunduğu bölgeyi ele geçirerek, görülmemiş büyük katliam, yağma ve yıkım gerçekleştirmişlerdir. Memleketinden göç etmek zorunda kalan ve pek çok yakınını kaybeden Necmeddîn Dâye bu kıyım ile ilgili şu bilgileri kaydetmektedir; “Her gün değişik bir fitnenin meydana gelmesi aklımızı başımıza getiremedi. Fitne bizden çok uzakta zannettik, oysaki Hz.

¹⁹⁷ Riyâhî, a.g.e. (mukaddime), ss. 72-73.

¹⁹⁸ Ömer Okumuş, Abdurrahman Câmî, DİA, VII, s.

¹⁹⁹ Câmî, a.g.e. s. 606.

²⁰⁰ Câmî, a.g.e. ss. 104-155. Karşılaştırmak için bkz. Râzî, a.g.e. ss. 470-499.

Peygamber (s.a) fitnenin doğudan geleceğini bildirmişti. Fakat küçük sıkıntılara râzî olamadık, Allah'ın takdirine ve daha küçük belâlara sabır gösterip, teslim olamadık. (Allah'ın bizim için lütfettiği) İslâm nîmetine şükredemedik, “şerrin bazısının bazısından daha ehven” olduğunu anlayamadık. Müslümanlar olarak nîmetlere nankörlük edip neticede; “Nankörlük ederseniz (bilin ki) azâbım çok şiddetlidir” (İbrâhim 14/7) darbesiyle sarsıldık. Uzaktaki fitne buraya ulaştı. İşte bu fisk ve fâsıklar, zulüm ve zâlimler; “Bir ülkeyi helâk etmek istediğimiz zaman oranın devletlerine (ileri gelenlerine) emrederiz; onlar itâat etmeyip orada kötülük işlerler. Böylece o ülke aleyhine hüküm hak olur! Artık onu yerle bir ederiz.” (İsrâ, 17/16) İlâhî hikmet gereği bu diyarlara gelip ulaştı. 617 senesinde Tatar (Moğol) kafirleri-Allah onları perişan etsin- bu diyarları istilâ ettiler. O lanet olasıcalar, hiçbir asır ve hiçbir İslâm veya kâfir diyârında görülmemiş, hiçbir târihte duyulmamış, her türlü katliam, esâret, yıkım, yangın ve yağmayı gerçekleştirdiler. Bu, Hz. Peygamber'in (s.a) nübüvvet nûruyla altı yüz sene önceden gördüğü ve âhir-zaman olarak bildirdiği; “Küçük gözlü, geniş süratlı, kırmızı yüzlü Türklerle savaşmayıncaya dek kıyâmet kopmayacak.”²⁰¹ Hadisi-i şerîfinin gerçekleşmesidir. O kadar çok katliam yaptılar ki, sadece bu zayıfın doğduğu Rey şehrinde ve diğer vilâyetlerde beş yüz bin (veya yedi yüz bin) insan öldürdiler ve esir ettiler.²⁰²

Moğol tehlikesinden dolayı memleketinden ayrılan Dâye ailesini ve yakınlarını Rey'de bırakarak Hemedan'a gitmek zorunda kalmış. Bir yıl boyunca Rey'e dönmek için bu büyük katliamın sona ermesini beklemiş fakat bu dileğinin gerçekleşmeyeceğini anlayınca burayı da terk ederek daha batıya doğru gitmek zorunda kalmıştır.²⁰³

---

²⁰¹ Buhârî, Kitabü'l-cihâd ve siyer, s. 95; Muslim, Fiten, s. 18; Ebû Davud, Melâhim, s. 9; İbn Mâce, Fiten, s. 33.

²⁰² Râzî, Mirsâdü'l-ibâd, ss. 16-17.

²⁰³ Dâye yurdundan uzaklaştığı günleri ve hâlini eserlerinde şu şekilde beyan etmiştir;” Bu zayıf (memleketinden ayrıldıktan sonra) bir yıla yakın Irak bölgesinde, bu fitne ve belâ karanlığının gecesinden aydınlık sabahın âfiyetine kavuşmak, saâdet güneşinin doğmasını ümid ederek sabrettim. Evlâd u iyâli kaybetmemek. Dost ve rakadaşlarımdan ayrılmamak, yer ve yurdumu terk etmemek için her sıkıntıya katlandım. Fakat ne bütün yakınlarımı buradan götürmek imkânı buldum nede gönlüm bunların hepsini birden felâketin eline vermeye dayanabildi. Sonunda belâ yaklaştıkça yaklaştı, skıntılar nihayetsiz bir sınıra ulaştı, iş cana yetiştı, bıçak kemiğe dayandı. “Zarûretler mahzurlu şeyleri mübâh kılar” fetvasınca ve ayrıca “Ey İman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez... ” âyetine bakarak yakınlarımı bırakmak zorunda kaldım. “Kim kendi başını kurtarırsa kârdır” sözünü ganîmet bilerek; “Ayrılık Peygamberlerin olmazsa olmaz sünnetlerindendir” sinnetine uyup sevdiklerimi belaya ismarlayarak ayrıldım.” Râzî, Mirsâdü'l-ibâd, ss. 18-19; Necmeddîn

Dâye zorunlu bir yıl Hemedân'da kaldıktan sonra âilesi²⁰⁴, dervişleri ve yakın arkadaşlarıyla birlikte 618/1221 yılında buradan ayrıldığında,²⁰⁵ gitmek için en uygun ülkenin Rûm diyârı olduğuna karar verdiği görülmektedir. Necmeddîn Dâye ve yakınları için Anadolu toprakları hem tehlikeden uzak olması bakımından hem de yaşayanlarıyla ve sultanların âdil, samimi ve “ehl-i sünnet ve'l-cemaât” mezhebine olan bağlılıkları sebebiyle gidilecek olan en uygun yer olduğu görülmektedir. Dâye bu sebeplerden dolayı ailesi, bir kısım derviş ve arkadaşlarıyla birlikte Erbil, Musul ve Diyârbakır yolunu takip ederek zor bir yolculuk sonrasında Anadolu (Malatya) ya ulaşmıştır.²⁰⁶

Şeyh Dâye Moğol istilâsından kaçıp Anadolu'ya sığındığında Selçuklu sultanı I. Alâeddîn Keykubad'ın 617/1220 yılında tahta oturması üzerinden fazla zaman geçmemişti. Keykubat'ın tahta geçtiğini öğrenen Halîfe Lidînillah, 618/1221 yılında sultanlığının halîfe tarafından kabul edildiğini ve Alâeddîn Keykubat'ın saltanata geçişini kutlamak için İslâm dünyasının dînî reîsi sıfatı ile Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234) yi Konya'ya göndermişti.²⁰⁷ Sühreverdî, yapılan törenlerden sonra Konya'dan ayrılıp Bagdat'a dönerken Malatya'ya uğramış ve henüz orda bulunan Necmeddîn Dâye ile karşılaşmıştır. Görüşme sırasında Dâye, henüz tamamlanmamış olan Mirsâdü'l-ibâd isimli eserini Şeyh Sühreverdî'ye göstermiş, o da bu eseri çok beğenince Dâye'ye Anadolu'da kalmaya özendirici sözler söylemişti.²⁰⁸ Kaynaklarda Şeyh Sühreverdî'nin Dâye hakkında övgülü sözler içeren bir tavsiye mektubu yazarak onu Sultan I. Keykubat'a gönderdiği anlatılır.²⁰⁹

Şeyh Dâye ve talebeleri bu görüşmeden sonra yollarına devam etmişler, 618/1221 yılının safer ayı sonunda Hemedân'dan başlayan ve yaklaşık altı ay süren bu uzun

---

Ebû Bekir Abdulla b. Muhammed Râzî Ma'rûf bihi Dâye, **Mermûzat-ı Esedî der Mermûzat-ı Dâvudî**, Müessesesi-ı Mutâlaât-ı İslâmî, Tahran, 1974, s. 4.

²⁰⁴ Dâye, yakınları ve sevdiklerini Rey'de düşmanın eline bıraktığını söylemekten ailesini değil yakın akrabalarını kastetmiştir. Çünkü yolculuğu sırasında ailesi, yakın dervişleri ve arkadaşları kendisiyle Anadolu'ya gelmiştir.

²⁰⁵ Riyâhî, a.g.e. (mukaddime) s. 19.

²⁰⁶ Râzî, Mirsâdü'l-ibâd, s. 19; Riyâhî, a.g.e. (mukaddime) s. 23.

²⁰⁷ Osman Turan, **Selçuklular zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul, 1971, s. 330.

²⁰⁸ Şeyh Sühreverdî Necmeddîn Dâye'ye; “Her ne kadar padişahlara yaklaşmak doğru değilse de bu genç, dindar, ilimden tam nasibi olan, tasavvuf mensuplarına da bağlı bulunan bu Sultan'ın himayesine gir; Anadolu halkına faydalı ol”. Turan, a.g.e. s. 392.

²⁰⁹ Râzî, Mirsâdü'l-ibâd, s. 25; Nasruddîn Huseyin b. Muhammed b. Ali er-Ruğerdî İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l-alâ'iyye fi'l-umûri'l-alâ'iyye**, (Selçuknâme), C. I, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 253.

yolculukları, Erbil Musul, Diyarbakır ve Malatya yolunu takip ederek aynı senenin Ramazan ayında Kayseri’de sona ermiştir.²¹⁰

Necmeddîn Dâye Kayseri’de bulunduğu sırada uzlete çekilerek Mirsâdü’l-ibâd’ın ilk nüshasını derviş ve müridlerinin istifadesi için yazmıştır. Daha sonra Kayseri’den ayrılarak Sivas’a gelmiş ve bir müddet burada ikamet etmiştir. Onun, Sivas’ta kaldığı sırada Evhâdüddîn Kirmânî ile görüştüğü zikredilir.²¹¹

İran’da müsveddesini hazırladığı Mürsâdü’l-ibâd’ın İlk versiyonunu 618/1221 Ramazan ayında Kayseri’de tamamlamış. İki yıl geçmeden 620/1223 Receb ayının başlarında Sivas’ta bunun ikinci versiyonunu I. Keykubat için kaleme almıştır. Riyâhî, Dâye eserinin ikinci yazımına kendisinin Şihâbeddîn Sühreverdî ile görüşmesini, onun Keykubat’ın sarayına gitme tavsiyesini aldığını ve kitabına anılan padişaha takdim mahiyetinde bir de hatime eklediğini söyler.²¹² İbn Bîbî, Sultan kendisi için yazılan eser karşısında Şeyh Dâye’ye çok iyi davrandığını ve kitabın her harfine bir mal vermek süretiyle ona bağışta bulunduğunu kaydeder.²¹³

Sultan, Necmeddîn’e bir çok mal vermiş olsa bile, burada huzur bulamadığı ve çeşitli sebeplerden dolayı²¹⁴ ister istemez Melik Dâvud’un yanına gitmek üzere Erzincan’a hareket ettiğini görüyoruz. Kendisi Erzincan’a gitme sebebini Mermûzat-ı Esedî adlı eserinde şu şekilde dile getirir: “Hikayem, binlerce keder... 618/1221 yılı aylarında Diyarbakır yoluyla Anadolu’ya geldim. Üç yıl boyunca inişli çıkışlı bir sürette o topraklarda dolaştım durdum. Her şehirde bir süre kaldım. Buralarda dîn metâından başka her matâin revaç bulduğunu gördüm. Ehl-i yakîn dışında her hilekâr ve müzevvirin talep edildiğine şahit oldum. Şerîat ve tarîkat erbabının pazarı kesat, ticâretleri bozuktu. Ama fitneciler, gıybet edenler ve gününü gün edenler kıymete biniyordu. Her kes değersiz,

²¹⁰ Râzî, Mirsâdü’l-ibâd, ss. 19,22,26.

²¹¹ Mikâil Bayram, **Şeyh Evhâdüddîn Hâmid El- Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi**, Kardelen Yay., Konya, 2005, ss. 142-143.

²¹² Bkz. Muhammed Emîn Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı**, trc. Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 1995, s. 46.

²¹³ İbn Bîbî, a.g.e. C. I, s. 244.

²¹⁴ Riyâhî’ye göre Sultanın ilgisine mazhar olmasına rağmen, Dâye’nin Selçuklu topraklarından ayrılmasının en önemli sebebi tasavvufun bu topraklarda ilgi görmemesi ve Anadolu’nun şerîat ve tarîkat erbâbı için henüz uygun bir ortam taşımamasıydı. Riyâhî, Dâye’nin “ Güvenlik, sultanın adâleti, ihtiyaç maddelerin bolluğu, hakkında duyduğu şeylerin doğru olduğunu gördüğü, ama pâdişahın dindarlığı ve dîn himayesi hakkında duydukları beklediği gibi çıkmadığını ” söylemektedir. Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı** s. 47, 73.

topraktan yapılmış boncukları satın alıyor, sedef incilere bakan olmuyordu. Bu diyârdan iyice soğudum... Bunlara karşı sâdikâne dört tekbir alarak davrandım, lem yezelin hükmüne ve ezel kazâsına rızâ göstererek yine düşe kalka aziz dostlarımla yola koyuldum.... Kader bizi Erzincan'a attı.²¹⁵

Necmeddîn'in Anadolu Selçuklu topraklarında umduğunu bulamadığı ve 621/1224 yılında Erzincan'a doğru gittiği kendi sözlerinden de anlaşılıyor. Bu sırada Erzincan Meliki Alâeddîn Dâvudşah Selçuklu devletine bağlı olarak hüküm sürmekteydi. Şeyh Dâye Melik hakkında duyduğu iyi şeylerden dolayı Erzincan'ı tercih etmiştir. Çünkü Dâvudşah'ın ilim ve kültür sâhibi, şiir, tıp, nucûm ve hikmet (felsefe) ile uğraşmayı seven, âlim ve sanatkârları himâye eden bir hükümdar olduğu zikredilir.²¹⁶ Burada bulunduğu sırada, Erzincan halkının da kötü ahlâk konusunda diğerleri gibi olduğunu belirten Dâye, Dâvudşah için övgülü sözler kullanmış, Mirsâd'ın özetine birtakım eklemeler yapmak ve yeni bir şekil vermek süretiyle Mermûzât'-Esedî der Mermûzat-ı Dâvudî adlı eserini telif ederek hükümdara hediye etmiştir.²¹⁷ Erzincan'da ne kadar kaldığı belli olamayn Dâye'nin burada da fazla kalamadığı, Dâvudşah'ın I. Alâeddîn'e başkaldırması ve Dâvudşah'ın 625/1228 yılında Akşehir'de mecbûrî ikâmetle sonuçlanan uzun olaylardan dolayı, buradan da bu tarihten önce ayrıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁸

Necmeddîn Dâye, eserini Behremşah'ın oğlu Melik Dâvud'a takdim ettiyse de Muellifin "cihan şehriyarı, İnan merzûbanı" dediği Dâvud, İnan kültürünü seven ve hatta Farsça şiir söyleyen biri olduğu halde, bu derbeder sûfiye ve onun kitabına iltifat etmemiştir.²¹⁹

Bu bilgilerden şu sonuç çıkarılabilir: O yıllarda tasavvufun henüz Anadolu'da canlılık kazanmadığı ve rağbet görmediğini söylemek mümkündür. Çünkü Dâye'ye

---

²¹⁵ Râzî, Mermûzat-ı Esedî, ss. 5-6.

²¹⁶ Turan, a.g.e. s. 353.

²¹⁷ Dâye, Mermûzât'ın mukaddimesinde Erzincan halkına hoş olmayan ve onları yeren, söz Dâvudşah'a geldiğindeyse onu öven sözlerle şunları söylemektedir ; "her ne kadar bu ülkenin câhil ve kendini bilmezi fazla, fitne, fesâd ve hîlesi nihâyetsiz ve bende bundan oldukça muzdarip idiysem de hakikat ve iyilik gözüyle baktığımda o ülkede cihânın dolaştığım hiçbir yerinde mislini görüp işitemediğim bir pâdişahla karşılaştım. Allah'ın gözlerini hakikate açtığı, her türlü hüner ve kiyâsetin kendisinde kemâle erdiği, hikmet ve firâsette akranlarının yanında yaya kaldığı bir pâdişah..." Dâye bu mukaddimede Dâvudşahı öven bir de şiir kaleme almış. Geniş bilgi için bkz. a.g.e. ss. 6-9.

²¹⁸ Riyâhî, a.g.e. (mukaddime) s. 29; Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı, s. 74.

²¹⁹ Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı**, s. 48.

Keykubat için yazdığı eserinin her harfine bir mal verilmiş olmasına rağmen Anadolu'dan ayrılmasının tek sebebi Mermûzat'ta söylediğinden anlaşılacağı üzere “Şeriat ve tarikat erbabının pazarı kesat, ticaretleri bozduktu” demesidir. Yine aynı şekilde Erzincan meliki Dâvutşah'ın Farsça şiir söyleyen, ilim kültür seven, âlim ve sanatkârları himâye eden birisi olduğu halde Şeyh Dâye'nin buradan da ayrılması tasavvufun henüz bu topraklarda yayılmadığının kanıtıdır. Necmeddîn Dâye'nin mutsuz olarak bu topraklardan ayrılması Sultanın kadirbilmezliğinden değil Anadolu'nun şeriat ve tarikat erbâbı için henüz uygun bir ortam taşımadığından kaynaklanmaktadır. Riyâhî, Keykubat'ın saltanatının başlangıç döneminin Anadolu'da tasavvufî eserlerin kaleme alındığı bir devir olmadığını, bu değişimin tam bir kuşak sonra yani daha çok gelen sufi gruplarının buralarda yerleşmesinden sonra başladığını söylemektedir.²²⁰ Sonuç olarak Necmeddîn Dâye'nin Anadolu topraklarında kaldığı sırada Kübrevî tarikatının zikredilen sebeplerden dolayı yaygınlaşmadığını ve Şeyhin de bu nedenle tarikatı yayma açısından etkin rolünün olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Kübrevî taikatının Anadolu'daki önemli sîmalarına ilgili bilgi üçüncü bölümde verilecektir.

Bazı kaynaklar Şeyhin Anadolu'dan ayrıldıktan sonra doğru Bağdat'a gittiğini söyleselerde bu bilgi Dâye'nin söylediklerine uymamaktadır.²²¹ Çünkü o Anadolu'dan ayrıldıktan sonraki yolculuğunu şu şekilde anlatmaktadır; “618 senesinde Irak'tan Erbil, Musul ve Diyarbakır yoluyla Anadolu'ya girdim. Buraların şehirlerini dolaştım ve bir müddet burada kaldım. Sonra Ermen'e (Ermenistan) gittim ve bir müddet buranın beldelerinde bulundum. Sonra Azerbaycan'a geçtim ve bir müddet de burada kaldım. Bu beldelerde gezindiğim sıralarda garip olaylara şahit oldum. Tiflis'in fethini müteâkip bu şehre geldim. Sonra Arrân (Erivan), Azerbaycan, Irak, İran, Hüzistan ve diğer Arap ve Acem şehirlerini dolaştım. Bu şehirlerin pek çoğunda zamanın önderi müteber şeyhler buldum. Bunlar, sülûk ehli, kerâmet sâhibi, zâhid ve âbid, muttakî âlim, muhaddis imâm Allah'ın velî kullarıydılar. Kendilerini ziyâret edip onlardan istifâde ettim ve onlardan ilim okudum. Her birisi ilimlerde zamanın yeğânesiydi.”²²²

Necmeddîn Dâye her ne kadar farklı şehirleri dolaşmış ve oralarda bir müddet ikâmet ettiyse de kaynaklar onun Bağdat'a dönüp ömrünün son dönemlerini orada

---

²²⁰ Riyâhî, **Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı** s. 48.

²²¹ Bkz. Mehmet Okuyan, Necmeddîn-i Dâye, **DİA**, C. XXXII, s. 497; Bayram, a.g.e. s. 11.

²²² Baltacı, a.g.e. s. 38.

geçirdiği hakkında sağlam bilgiler vermektedirler. Son dönem yazdığı anlaşılan önemli eserleri olarak Menârâtü-sâirîn ile Bahru'l-hakâik'i göstermek mümkündür.²²³

---

²²³ Dâye Menârâtü's-sâir'in adlı eserinin mukaddimesinde, bazı yakın arkadaşlarının isteği üzerine yazdığı bu eserinin bir benzerini (Mirsâdü'l-ibâd) otuz yıl önce yazdığını fakat bunun acem dilinde (Farsça) olduğunu, bu nedenle Farsça bilmeyenlerin bu eserden mahrûm kalmamaları için bu eseri fasih Arapçayla yeniden yazdığını belirtir. Râzî, Menârâtü's-sâirîn, ss. 28-29.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECMEDDİN DÂYE'DEN SONRA ANADOLU'DA KÜBREVÎLİK

A. Tarîkatın Anadolu'daki Önemli Simaları

İkinci bölümde Şeyh Dâye'nin bazı sebeplerden dolayı Kübrevî tarîkatını yayamadığı için Anadolu'dan ayrıldığından söz edilmişti. Bu bölümde kendisinden bir buçuk asır sonra Anadolu'da Kübrevîliği devam ettirecek olan bazı Kübrevî Şeyhleri hakkında bilgi verilecektir.

1. Emîr Sultan (ö. 833/1429)

Emîr Sultanın asıl adı Şemseddîn Muhammed'tir. O, tahminen 770/1368²²⁴ yılında ilim, kültür ve sanat merkezi olan Buhâra'da sûfî bir ailede dünyaya gelmiştir.²²⁵ Menâkıbnâmeler'de verilen silsileye göre, soyu yedinci imam Mûsâ Kâzım'ın oğlu İbrâhim'e dayanmaktadır. Seyyid olduğu için Emîr, çömlekçilik yaparak geçimini sağladığı için de Külâl ünvanıyla anılan Buhâra'lı tanınmış sufilerden Seyyid Ali'nin oğludur. Aynı ünvanı taşıyan başka bir sufî daha vardır ki bu Bahâeddîn Nakşîbend'in müridi Emîr Külâl'dir. Bu iki şahsiyeti bir biriyle karıştırmamak gerekir.²²⁶

İlk tasavvufî terbiyesini bölgenin tanınmış şeyhlerinden olan babası Seyyid Ali Buhârî'den almıştır. İlim ve irfan şehrinde dönemin seçkin alimlerinin ve sufilerinin meclisinde bulunmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Emîr Sultan çömlekçi olarak hayatını

---

²²⁴ Abdurrezzak Tek, "Emîr Sultan'ın Hayatı, Tasavvufî Kişiliği Ve Etkileri", "**Emîr Sultan Sempozyum Bildirileri**" içerisinde, edi, Osman Çetin, Akmat Akinoğlu Matbaacılık, Bursa, 2012, s. 81; Hüseyin Algül-Nihat Azamat, "Emir Sultan", **DİA**, C. IV, s. 146.

²²⁵ Bilal Kemikli, "Emir Sultan ve Edebi Muhit'i", "**Emir Sultan ve Erguvan**" Toplumsal Bir Çağrı içerisinde Uludağ Yay., Bursa, 2008, s. 38.

²²⁶ Bilal Kemikli, a.g.m. s. 38.

devam ettirirken on yedi on sekiz yaşlarında babasını kaybetmiştir. Bu hadise onun hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Babasının vefatından sonra bir süre çömllekçilikle uğraşan Emîr bir gün rüyasında babasının ona Medine'yi ziyaret etmesini söylemesi üzerine Seyyid Usûl, Seyyid Nâsır, Seyyid Ni'metullah ve Baba Zâkir gibi dostlarıyla hacca gitmek üzere doğup büyüdüğü ata yurdu olan Buhâra'dan ayrılmışlardır.²²⁷ Hac farîzasını yerine getirdikten sonra birkaç yıl Medine'de ikamet etmiştir. Medine'de bulunduğu sırada Hz. Peygamberin neslinden olduğunu ispat eden meşhur olaydan sonra²²⁸ şehrin önde gelen şahısları tarafından iltifata mazhar olmuştur.²²⁹ Menâkıbnâmelerde onun Bursa'ya gelmesiyle ilgili Medine'de gördüğü bir rüyâ zikredilir. Rüyâ'ya göre, bizzat Hz. Peygamber tarafından insanlara İslam ahlâkını öğretmek üzere Diyar-ı Rûm'a gitmesi istenmiştir.²³⁰

Medine'den ayrılıp ilk önce Bağdat'a uğrayarak tezkire muellifi Âşık Çelebi'nin cediti Seyyid Muhammed en-Nattâ'nın misafiri olmuş ve ardından onunla birlikte Anadolu'ya geçmiştir. Önce Karaman'a daha sonra Niğde'ye gittiği belirtilir. Daha sonra Hamîd ili (İsparta)'ne oradan da Kütahya ve İnegöl yoluyla Bursa'ya geldiği bilinmektedir.²³¹ Kafileyeye yol boyunca kandil şeklindeki bir nurun rehberlik ettiği, bu nurun söndüğü yere defnedileceğinin kendisine bildirildiği rivayet edilir. Başlangıçta

---

²²⁷ Hüseyin Algül-Nihat Azamat, a.g.m. s. 146.

²²⁸ Medine'de Hz. Peygamber'i ziyaret ederken, Medine halkı, kendisine “nedir bu sendeki sikkey-i Al-i Muhammed?” diye alay etmişler ve ziyaret için sıra vermemeye çalışmışlar. Bunun üzerine Emîr Sultan da “Geliniz, Ceddimizin huzuruna varıp hükmüyle mahkeme olalım” der. Ordakiler Peygamber Efendimizin mübarek kabirlerine götürür. Demir parmaklığa yapışarak “Esselamu aleyke ya cediti” der. O anda, Razvza-i Mutahhara'dan, cevap olarak “Ve aleyküm selam ey oğlum, kandil ile birlikte Rumeli'ye git!” sesi duyulur. Etraftakiler, özür dileyerek ayağına kapanırlar. Bkz. M. Askeri Küçükkaya, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Tasavvufî kültür, (Basılmamış Doktora Tezi), Dan. Mustafa Kara, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2002, s. 135.

²²⁹ Abdurrezzak Tek, a.g.m. s. 81.

²³⁰ Sefine-i Evliyâ'da bu olay şöyle anlatılmaktadır; gözlerine görünen nurdan kandili takip etmesi ve o kandil nerde son bulursa orada ikamet etmesi emir buyrulur. Hz. Emir, o nuru takip ederek Bursa şehrine gelir. Buraya ulaştığında, o nur gözlerden kaybolur ve “Burada ikamete me'murum” der ve burada ikamet eder. Bkz. Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, I, C. haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006, s. 345.

²³¹ Sezai Sevim, “**Emîr Sultan Devrinin Siyasi Gelişmeleri**” Sempozyum Bildirileri içerisinde, s. 53.

Gökdere vadisindeki bir mağaraya yerleşen Emîr Sultan'ın bu yolculuğa katılan arkadaşlarına, “ey kardeşler! Bizim ömrümüzün kandili bu şehirde sönecek, makamımız bu şehir olacak.” dediği naklolunur.²³²

Emîr Sultan'ın Yıldırım Bayezid zamanında Bursa'ya geldiği söylene de tarihi kesin olarak belli değildir. Fakat, onun 796/1394 yılları civarında yirmibeş yirmialtı yaşlarında Bursa'ya geldiği düşünülmektedir. Kaynaklar onun kısa zaman içerisinde Bursa'da şöhret bulunduğunu söylerler. Halka dönük eğitici ve öğretici gayretinden dolayı şehir sakinleri tarafından takdir edilen itibarlı bir kişi haline gelmiştir.²³³

Genç Hazreti Emîr, Bursa'ya gelişinden fazla zaman geçmeden Yıldırım'ın kızı Hundi Hatun'la evlenmiştir. Fakat bu evlilikle ilgili farklı rivayetler vardır.²³⁴ Sarayın damadı olduktan sonra şehrin manevî îmarı için yoğun çalışmalar yapmış, tedris ve sohbet halkası oluşturarak hem halkın bilgilenmesine hem de ilmî akademik bir çevrenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda Molla Fenârî (ö. 1431), Hacı Bayram Veli (ö. 1430), Somuncu Baba (Hamîduddîn Aksarayî) (ö. 1412) Hazretleri ve bunlar dışında Bursa'da ikamet eden veya zaman zaman misafir olarak gelip giden mutasavvıf ve bilginlerle ilim meclisi oluşturmuş, görüş alışverişinde bulunmuştur.²³⁵ Onun bu çaba ve gayreti sayesinde şehrin ilim ve fikir seviyesinin yükselmesinde ve sosyo-kültürel hayatın olumlu yönde gelişmesinde etkili olduğu bir gerçektir.

Emîr Sultan'ın Molla Fenârî ile irtibatının Bursa'ya gelişinden birkaç ay sonra olduğu anlaşılmaktadır. Kısa zamanda şöhreti Bursa'ya yayılınca hem tanımak hem de zahir ilimlerdeki bilgisini denemek maksadıyla Molla Fenârî'nin bir grup âlimle birlikte ziyaret ettikleri, fakat manevî gücü karşısında bir müddet konuşamadıkları ve sonrasında da sordukları sorulara Emîr Sultan'ın rahatlıkla cevap verdiği nakledilir. Emîr Sultan Molla Fenârî'nin ilmi seviyesini görünce ondan Sadreddîn Konevî'nin (ö. 673/1274) Miftahu'l-Gayb adlı eserini okuyarak icazet almış hatta Taşkoprîzâde'nin naklettiğine göre bizzat

---

²³² Hüsein Algül, “Emir Sultan Hazretleri ve Geleneksel Ergüvan Bayramı”, “**Emir Sultan ve Ergüvan**” Toplumsal Bir Çağrı içerisinde, s. 97.

²³³ Bilal Kemikli, a.g.m. s. 39.

²³⁴ Hüseyin Algül-Nihat Azamat, a.g.m. s. 147.

²³⁵ Hüseyin Algül, a.g.m. s. 98.

Emîr Sultan tarafından istihsan edilen nüshaya Molla Fenârî icazetname yazmıştır.²³⁶ Molla Fenârî ve başka da bazı büyüklerin yardımıyla Emîr Sultan, Yıldırım Bayezid'in Timur tarafından gönderilen elçileri öldürtmesine engel olmuştur. Ankara savaşının ardından Molla Fenârî ve İbnü'l-Cezerî ile birlikte Emîr Sultan da Kütahya'da bulunan Timur'un huzuruna götürülmüş, bir süre sonra serbest bırakılarak yine Molla Fenârî ile birlikte Bursa'ya dönmüştür.

Emîr Sultan her kesimdeki ve her meslekteki insanların saygısına mazhar olmuş bir sufidir. Ayrıca o, devlet üst yönetiminde bulunan zatların ilgi ve saygısını kazanmış, Osmanlı sultanlarına kılıç kuşatmıştır.²³⁷ Mustafa Çelebi'nin isyanında II. Murad'ın yanında yer aldığı, Çelebi isyanı bastırıldıktan sonra sultanın şeyhe olan bağlılığının arttığı ve huzurunda diz çöktüğü rivayet edilir. Aynı padişahın 1422'de gerçekleştirdiği İstanbul kuşatmasına yaklaşık beş yüz dervişiyle katılmıştır.²³⁸

Emir Sultan'ın vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte bu konuda farklı yıllar verilmekteyse de en kuvvetli ihtimal 833 (1429) tarihidir.²³⁹ "Bursa'da çıkan veba salgını yüzünden hastalanan Emir Sultan zahirî ilmini âlimlere, batinî ilmini ise Manyas diyarında yaşayan biri İbrahim b. Edhem diğeri de Bâyezid-i Bistamî'nin meşrebinde iki zâta verdiğini söyler. Yahya b. Bahşî'ye göre bunlardan ilki Hacı İsa Dede diğeri de Hacı Mustafa Dede'dir."²⁴⁰ Emir Sultan'ı Hacı Bayram Veli yıkamış²⁴¹ ve cenaze namazını kıldırdıktan sonra bugün türbesinin bulunduğu yere defnedilmiştir. Osmanlı Padişahları Emir Sultan'ın vefatından sonra da ona hürmet göstermeyi sürdürmüşler, Bursa'ya

---

²³⁶ Ebü'l-Hayr İsmüddîn Ahmed Taşköprizâde, **Eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye**, Daru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut, 1975, s. 36.

²³⁷ Bütün kaynaklar Yıldırım Bayezid, Çelebi Muhammed ve II. Murad'ın Emir Sultana saygı gösterdiklerini, sefere giderken onun eliyle kılıç kuşanıp duasını aldıklarını belirtir. Bkz. Hüseyin Algül-Nihat Azamat, a.g.m. s. 147; Osman Çetin, a.g. Toplumsal Bir Çağrı içerisinde Emir Sultan'ı Mesken Tutanlar, s. 160; Hüseyin Vassaf, a.g.e. .s. 346

²³⁸ Abdurrezzak Tek, a.g.m. s. 81.

²³⁹ Hüseyin Algül-Nihat Azamat, a.g.m. s. 147; Taşköprizâde, a.g.e. s. 36; Hüseyin Vassaf, a.g.e. s. 347

²⁴⁰ Abdurrezzak Tek, a.g.m. s. 88.

²⁴¹ Hüseyin Vassaf, a.g.e. s. 347.

geldiklerinde türbesini mutlaka ziyaret etmişlerdir. II. Bayezid ile Yavuz Sultan Selim'in Emir Sultan'ın sandukasının örtüsü altına girip uzun süre dua ettikleri bilinmektedir.²⁴²

a. Emir Sultan'ın Mensup Olduğu Tarikat

Tarihî ve tasavvufî kaynakların bazılarında Emîr Sultan'ın tarîkatı hakkında farklı rivâyetler bulunmaktadır. Onun Nakşibendiyye'nin Nurbahşiyye, Halvetiyye veya Kübreviyye'nin Nurbahşiyye kolundan icâzetli olduğu ile ilgili çelişkili bilgiler verilmektedir.²⁴³ Nurbahşiyye'nin Emîr Sultan tarafından Anadolu'ya getirildiği hatta onun, bu tarîkatın pîr-i sânisî sayıldığı belirtilmektedir.²⁴⁴ Nakşibendiyye'nin Nurbahşiyye adlı bir kolu bulunmadığından birinci bilgi yanlıştır. Halvetiyye'nin ise Kübreviyye'ye ulaşan Nurbahşiyye atlı bir şubesi vardır. Ancak Emir Sultan Muhammed Nurbahş tarafından Kübreviyye tarîkatının Nurbahşiyye kolu kurulmadan veya daha Nurbahş doğmadan 796/1394 senesinde Bursa'ya gelmiştir. Nurbahş'ın 826/1423'te kendi hareketini başlattığını, 827/1424'te şeyhi Hottalânî'nin idamından sonra Nurbahşiyye diye isimlendirilen kolun önderi haline geldiğinden dolayı Emir Sultan'ın da bu kola bağlı olması uzak bir ihtimaldir. Fakat Mecdî (ö.999/1591)'nin Hadâiku's-Şekâik'inde verdiği kısa bilgi tarihi gerçeklerle oldukça uyumlu ve Emir Sultan'ın hangi tarîkate bağlı olduğunu anlamamız için önemlidir:

“Kendüler Nurbahşîdir. Babaları Seyyid Ali Buhârî hazretleri Hâce İshak Hottalânî'den, ol dahî Seyyid Ali Hemedânî'den mücâzdır. Silsileleri birkaç vâsıta ile Necmeddîn Kübrâ hazretlerine vâsıldır. Rahimehüllâhü Teâlâ”²⁴⁵

Emîr Sultan ve Babası Seyyid Ali'nin Muhammed Nurbahş'ın şeyhi olan İshak Hottalani'ye müntesib olmaları ve Hottalânî'nin vefatından sonra yerine Nurbahş geçtiğinden, Emîr Sultan'ın tarîkatına da Nurbahşiyye denilmiş olması ihtimal

---

²⁴² Sezai Sevim, a.g.m. s. 54.

²⁴³ Bu rivayetler için bkz. İsmail Belig, **Güldeste-i Riyâz-i İrfan**, Hüdavendigâr matbaası, Bursa, 1302, s. 71; Mehmed Şemseddin, **Yâdigâr-ı Şemsî** (Bursa Dergahları), haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa, 1997, s. 36; Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, C. III, İstanbul, 1311, s. 159.

²⁴⁴ Hüseyin Vassaf, a.g.e. C. I, s. 287.

²⁴⁵ Mecdî Mehmet Efendi, **Hadâiku's-Şekâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, s. 77.

dahilindedir. Emîr Sultan'ın on iki imam yoluyla Hz. Ali'ye ulaşan silsilesi de mevcuttur ve onun halifelerinden Hoca Hasan Efendi'nin bizzat kendisinden duyduğu silsile şöyledir:

“Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynelâbidiîn, Muhammed el-Bâkir, Cafer es-Sâdık, Musa Kâzım, Ali er-Rızâ, Muhammedü'l-Cevâd et-Tâkî, Ali en-Nâkî, Hasan el-Askerî, Muhammed el-Ekber, Muhammed el-Asgar, Seyyid Ali, Seyyid Muhammed, Seyyid Hüseyin, Seyyid Muhammed, Seyyid Ali, Seyyid Muhammed el-Buhârî”²⁴⁶

b. Emîr Sultan Dergâhı Kübrevî Meşâyihleri

Necmeddîn Kübrâ'ya nispet edilen Kübreviyye tarîkatının Anadolu'daki (Bursa) temsilcisi Necmeddîn Dâye'den sonra Emir Sultan'dır. Bursa'da dergâhını kuran Emîr Sultan, yetiştirdiği halifelerini Anadolu'nun farklı yerlerine göndermiş ve kendisi daha sağlığında iken müridleri Balıkesir, Edincik, Gelibolu, Edremit ve Tuzla'dan başka da Aydın ve Saruhan sancakları ile Karaman'a kadar faaliyet göstermişlerdir.²⁴⁷ Bursa'da ise Emir Sultan dervişleri iki yerde tarîkat hizmetlerini yürütmüşlerdir. İlki bizzat Emir Sultan tarafından kurulan merkez dergah, ikincisi ise Abdurrahman Efendi'nin (ö. 930/1524) Kurtbasan mahallesine yakın Fıstıklı'da kurduğu zaviyedir. Fakat sürdürülen yoğun faaliyetlere rağmen tarîkat bazı sebepten dolayı ancak XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar devam edebilmiştir. Bunun nedeni, dergâhın on dördüncü şeyhi Mehmed Sâlih Efendi'nin (ö. 1134/1721) postnişîn olmasına rağmen ailesi de dahil olmak üzere dervişleri rahatsız edecek şekilde makâmına uygun olmayan bir hayat sürdürmesidir.²⁴⁸ Sâlih Efendi'den sonra meşihat makamı Celvetîlere bırakılmıştır. XVII. asrın sonlarına kadar “Usûl-i Âmir” üzere âyin yapıldığı halde, Selâmî Ali Efendî (ö. 1104/1692)'nin meşihatinden itibaren Celvetî usûlü ve XIX. asır bidâyetinden Ahmed Efendi (ö. 1262/1846) ile başlayarak, Nakşibendî usûlü takip edilmiştir. Dergâh'ta hilâfet edenler, 1914 (1332) senesine kadar, 25 kişiyi bulmuştur.²⁴⁹ Dergâhın kurucusu Emir Sultan'dan sonra tekkede postnişîn olan on dört Kübrevî dervişlerini şöyle bir sıralama ile gösterebiliriz:

---

²⁴⁶ Abdurrezzak Tek, a.g.m. s. 85.

²⁴⁷ M. Cavid Baysun, “Emir Sultan”, **İA**, IV, s. 262.

²⁴⁸ Abdurrezzak Tek, “**Emir Sultan ve Ergüvan Toplumsal bir Çağrı**” içerisinde “Emir Sultan Dergahı Postnişinleri”, s. 81.

²⁴⁹ M. Cavid Baysun, a.g.m. s. 262.

1. Hasan Efendi (ö. 845/1441)

Emîr Sultan'ın vefatının ardından makâmına geçen Hasan Efendi, Rumeli bölgesinde Yenişehir'e yakın Hacı koçbasanlar adlı köyde dünyaya gelmiştir. Doğduğu köyde zahir ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa olan merakı sebebiyle Bursa'ya gelip Emîr Sultan'a intisap etmiştir. Tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra şeyhi tarafından Balıkesir'e irşâd için gönderilmiştir. Vefatından önce Emîr Sultan'ın "Bizden sonra feyz bekleyenler Hasan'a varsınlar" buyurduklarından makamına onun tayini anlaşılmışsa da bazı ihvânın tereddütü üzerine Abdâl Mehmet hazretlerine müracaat edilerek mesele halledilmiştir. On iki seneye yakın bir süre tekkede müridlerin terbiyesiyle meşgul olan Hasan Efendi haccı eda etmek için yola çıkmış ve dönüşte velîlerin kabirlerini ziyaret amacıyla uğradığı Kûdüs'te 845/1441 tarihinde vefat etmiştir.²⁵⁰

2. Mahmud Bedreddîn Efendi (ö. 864/1460)

Hasan Efendinin vasiyeti üzerine posta ikinci halife olarak Mahmud Bedreddîn Efendi oturmuştur. Manevî terbiyesini Emîr Sultan'dan tamamlamış ve şeyhi tarafından irşâd amacıyla Balıkesir'in İvrindi kasabasına gönderilmiştir. Hasan Efendinin vefatı üzerine Bursa'ya davet edilmiş, Hâce Hasan'ın yerine postnişîn olarak devam ederken İvrindi kasabasındaki dergâhın vakfına ait gelirleri toplamak için Balıkesir'e gitmiş, dönüşte Ulubat Gölü civarında Pazartepe adlı yerde öğle namazını eda ederken hırsızlar tarafından Şaban 864/Mayıs 1460 tarihinde şehîd edilmiştir. Naşı Bursa'ya getirilerek Emîr Sultan Câmî'nin batı tarafında defnolunmuştur.²⁵¹

3. Şeyh Lütfullah Karamanî (ö. 891/1486)

Bursa'ya gelişinde Karaman'a uğrayan burada Abdullah Fakîk isimli bir zâta misafir olan Emîr Sultan'ın "Senin yakında bir oğlun olacak adını Lütfullah koy, o bizim evlâdımızdır" demesiyle doğumunu müjdelediği Lütfullah Efendi memleketindeki ilk eğitiminin ardından ilim tahsili amaçlı Gelibolu'ya gitmiştir. İlim tahsili sırasında o tarihlerde bölgede irşâd faaliyetlerinde bulunan Mahmud Bedreddîn Efendiyle tanışıp kendisine intisap etmiştir. Mürşidi tarafından dergâha odun toplamak, imâmet görevini yerine getirmek ve şeyhin çocuklarını okutmakla görevlendirilen Lütfullah, kısa sürede

---

²⁵⁰ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 42.

²⁵¹ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 42.

manevî terbiyesini tamamlayarak icâzet almıştır. Şeyhinin vefatından sonra vasiyeti üzere tekkede otuz bir sene postnişîn olmuştur. Keçeden yapılmış tâç giyen Emîr Sultan dergâhı dervişleri onun ıctihâdıyla çukadan yapılmış tâç giymeye başlamışlardır. Bir çok ilahî ve Cenâhus's-Sâlikîn adlı risalesi olan Lütfullah Efendi 28 Muharrem 891/ 3 Şubat 1486 tarihinde vefat etmiş ve türbenin yakınında defnolunmuştur.²⁵²

4. Davud Efendi (ö. 900/1495)

Lütfullah Efendinin vefatından sonra yerine damadı olan Davud Efendi geçmiştir. Çelebî Sultan medresesinde talebe iken Lütfullah Efendi'ye intisap etmiştir. Seyr u sülûkta istediğini elde edemeyince şeyhine “Efendim, meşâyih-i kirâm sâliki bir nazarla vâsıl-ı merâm ederlermiş, biz niçin olamıyoruz?” diye sormuş, şeyhi de “Davud! Azgın nefsin yularını şeyhe teslim etmedikçe olmaz” şeklinde cevap vermiş. Bunun üzerine kemâl-i teslimiyetle şeyhine bağlanan Davud Efendi kısa zamanda sülûkunu tammalamıştır. Altı sene makam-ı meşâhatde bulunup 15 Receb 900 / 11 Nisan 1495 tarihinde vefat etmiş ve diğer şeyhlerin yanına defnolunmuştur.²⁵³

5. Abdurrahman Efendi (ö. 930/1524)

Lütfullah Efendi'nin oğlu olan Abdurrahman, tasavvufî eğitimini Davud Efendi'nin yanında tamamlamış ve şeyhinin vefatından sonra posta oturmuştur. Posta oturduğu ilk yıllarda Emîr Sultan tarîkatı mensuplarından Tuzlalı Yayhya Efendi bazı ihvânın “Abdurrahman Efendi gençtir, irşâda iktidari yoktur, biz seni siteriz” şeklindeki teşviki üzerine posta oturmak istemişse de başarılı olamamıştır. Otuz sene kadar irşâd faaliyetini sürdüren Abdurrahman Efendi Rebûlâhir 930/Şubat 1524 tarihinde vefat etmiştir.²⁵⁴

6. Ahmed Efendi (ö. 935/1529)

Çok ibadet yapıp az uyuduğu ve çoğu zaman oruç tuttuğu söylenen Ahmed Efendi'nin vaazlarının çok etkili olduğu nakledilmektedir. Baldırzade şeyhin bu yönünü şöyle beyan etmiştir: “Gayetde kalîlü'l-ekl ve latîfü'ş-şekl olup günde gıdaları bir yumurta sarısı olup ol kadar mücahede ve riyâzet üzere idiler ki, gâyet-i za'flarından bellerine üç dört kuşak kuşanırlar idi. Geceler gâyet kalîlü'n-nevm olup, ekser eyyâmda savm üzere

---

²⁵² Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 43.

²⁵³ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 44.

²⁵⁴ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. ss. 44-45.

idiler.”²⁵⁵ Manevî terbiyesinin tam ve Zâhiri ilimlerden Tefsir, hadîs ve fıkıh ilmini tahsil ettiği nakledilmektedir. Beş sene postnişîn olup 27 Cemâziyelâhir 935/8 Mart 1529 tarihinde vefat etmiştir.

7. İbrahim Efendi (ö. 944/1537)

Abisinin vasiyeti üzerine yedinci halîfe olarak makama üstlenen İbrahim efendi'nin Ahmed Efendi gibi cezbe sahibi olduğu belirtilmektedir. Son derece edep ve ahlak sahibi olan İbrahim Efendi'nin bu nedenle Emîr Sultan kabrini ziyaretlerini türbenin dışından gerçekleştirdiği nakledilmiştir. Dokuz yıl meşihat döneminden sonra Rebûlâhir 944/Eylül 1537 tarihinde vefat etmiş ve abisinin yanına defnolunmuştur.²⁵⁶

8. Şeyh Lutfullah-ı Sâni (ö. 971-72/1564-1565)

İbrahim Efendi'nin vefatından sonra yerine Lutfullah-ı Sâni olarak bilinen oğlu geçmiştir. Hac yolculuğuna çıkan Lutfullah Sâni dönüşte dergâhın dördüncü şeyhi olan Davud Efendi'nin Edremit'te faaliyet göstermekte olan oğlu Memi Çelebi, bazı kimselerin yönlendirmesiyle tekkenin meşihatini üstlenme talebinde bulunmuş, ancak ani vefatı sebebiyle bu isteğini gerçekleştirememiştir. 971-972/1564-1565 senesinde İvrindi kasabasına yaptığı yolculuk esnasında vefat etmiş, naşı Bursa'ya getirilerek diğer halifelerin bulunduğu yere defnolunmuştur.²⁵⁷

9. Mustafa Efendi (ö. 986/1578)

Lutfullah-ı Sâni Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi babasının tayini üzerine posta oturmuştur. Uzleti seven şeyh vakitlerinin çoğunu Fıstıklı mahallesindeki çiftliğinde geçirdiği, çevresindeki fukaraya imârethânedeki yemekten vermeyip kendi çiftliğinin mahsûlünden elde ettiği yiyecekleri ikram ettiği nakledilmektedir. Yerine oğlu Ali Efendi'yi vasiyet eden Mustafa Efendi 986/1578 tarihinde vefat etmiştir.²⁵⁸

10. Ali Efendi (ö. 1020/1611)

---

²⁵⁵ Baldırzade Selisi Şeyh Muhammed, **Ravzâ-i Evliyâ**, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa, 2000, s. 110.

²⁵⁶ Baldırzâde, a.g.e. ss. 111-112.

²⁵⁷ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 46.

²⁵⁸ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. ss. 46-47.

Babasının vefatından sonra onun vasiyyeti üzerine posta oturan Ali Efendi şeyhlere mahsus kıyafet yerine sade elbiseler giyerek hâlini gizlediği naklolunur. Yadigâr-ı Şemsî yazarı şeyhin bu yönünü “Âbid ve zâhid olan şeyh ‘ucb u riyâdan müctenib, telebbüste sadeliğe mâil, nazar-ı dikkati celb etmeyecek sûrette mahviyet gösterirlermiş” ifadeleyle dile getirmektedir. Otuz dört sene seccade-i meşîhatte bulunup 1020/1611 tarihinde vefat etmiş ve diğer şeyhlerin yanında defnolunmuştur.²⁵⁹

11. Azîzzâde Mehmed efendi (ö. 1059/1649)

Zahirî ilimleri babasından tahsil ettikten sonra Ali Efendi’ye intisap eden Mehmed Efendi, şeyhinin kızıyla evlenmiş ve Ali Efendi’nin vasiyeti üzere yerine geçmiştir. Dönemin bilginlerinden ve aynı zamanda Ali Efendi’nin akrabası olan Abdurrahman Efendi’nin dergâhın yönetimini üstlenmek isteyince Mehmed Efendi ile aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Emîr Sultan fakıflarının nâzırı olan Hüseyin. b. Hacı Mustafa’nın teklifi ile 3 Muharrem 1021 / 6 Mart 1612 tarihinden itibaren Abdurrahman Efendi de tekkeye şeyh olarak atanmıştır. Altı yıl boyunca birer hafta nöbetleşerek meşihat görevini yürütmüşlerdir. Hacca giden Abdurrahman Efendi dönüşte hastalanarak Bursa’ya gelmiş ve 1026/1617 senesinde vefat etmiştir. Dergâhın yönetimini tek başına yürüten Mehmed Efendi çiftliğinden dönerken atından düşmesi üzerine bir müddet hasta olarak yatmış ve sonrasında 12 Şaban 1059/ 21 Ağustos 1649 tarihinde vefat etmiştir.²⁶⁰

12. Şeyh Mustafa b. Mehmed (ö. 1059/1646)

Babası Mehmed Efendi’nin vasiyeti üzere posta oturan Mustafa Efendi, görevini ancak iki buçuk ay sürdürebilmiştir. Veba hastalığına yakalanmasından dolayı kırk yaşında 10 Zilkâde 1059 / 15 Kasım 1646 tarihinde vefat etmiş ve Emîr Sultan Câmi’nin sağ tarafında diğer halîfelerin medfun olduğu mahalle defnolunmuştur.²⁶¹

13. Şeyh İbrahim Çelebi (ö. 1078/1667)

Şeyh Mustafa’nın oğlu olan İbrahim Efendi, babasının erken vefatı sebebiyle genç yaşta tekkeye seccadenişîn olmuştur. Genç olmasına rağmen salikleri irşaad ve taliblere ilim verecek durumda bilgili olduğu nakledilmektedir. 1078/1667 tarihinde İstanbul’dan

²⁵⁹ Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 47.

²⁶⁰ Baldırzâde, a.g.e. s. 197; Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 47.

²⁶¹ Baldırzâde, a.g.e. ss. 261-262; Mehmed Şemseddîn, a.g.e. s. 48.

gelen musikîşinâs bir zâtla birlikte aralarında Bursa kadısı ile Şeyh İbrahim Efendi'nin de bulunduğu şehrin önde gelenlerinden bir grup uludağ'da Çamlıca adlı mesire yerine gitmişler. Sohbet esnasında İbrahim Efendi'nin atı ürkerek her tarafa çifte atmağa başlamış, kimse cesaret edip tutamayınca Şeyh üzerine atlayarak atı sakinleştirmek istemişse de başarılı olamamış ve hayvan şeyhi üzerinden atınca bir ağaca çarparak yaralanan şeyh bir müddet hasta yattıktan sonra vefat etmiştir.²⁶²

14. Mehmed Salih Efendi (ö. 1134/1721)²⁶³

İbrahim Çelebi'nin vefatından sonra yerine oğlu Mehmed Efendi geçmesi gerekirken yaşının küçük olmasından dolayı post Celvetî şeyhlerinden Selâmî Ali Efendi'ye verilmiştir. Ancak Selâmî Ali Efendi Üsküdar Celvetî âsitânesine şeyh olunca görevini halifelerinden Pir Emîr postnişîni olan Şeyh Ali Efendi'ye bırakmıştır. Selâmî Ali Efendi'nin 1104/1692 senesinde vefat etmesi üzerine dergahın şeyhliği Mısrızâde Ali Efendi'ye berât ile verilmişse de Mısrızâde kabul etmeyince şeyhlik yeniden Mehmed Efendi'ye kalmıştır. Mehmed Salih Efendi şeyh olmuş ise de laubâlî meşreb olması, hevâ ve hevesine göre yaşamasından dolayı post annesi tarafından akrabaları olan İshak Efendi'ye devredilmiş ve usûl-i Hazret-i Emîr de burada nihâyet bulmuştur.²⁶⁴

2. Mustafa Dede (ö. ?)

Hakkında bilinen tek şey, onun İstanbul'un fethine katılan askerler arasında yer aldığıdır.²⁶⁵

---

²⁶² Mehmed Şemseddin, a.g.e. s. 48; Abdurrezzak Tek, a.g.m. s. 88.

²⁶³ Emir Sultan'dan sonra postnişîn olan Kübrevî, Celvetî ve Nakşî şeyhleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Baldırzade Mehmed Efendi, **Tercüme-i Hal-i Hazret-i Emir Sultan, Kaddese Sırruhu El-Mennan**, neşr, Hayrullah Nedim Efendi, Vilayet Matbaası, Bursa, 1307, ss. 23-26; Abdurrezzak Tek, a.g.m. ss. 81-88; Reşat Öngören, **Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz Yay., İstanbul, 2000, ss. 220-223.

²⁶⁴ Mehmed Şemseddin, a.g.e. ss. 48-49.

²⁶⁵ Süleyman Gökbulut, **Necmeddîn-i Kübrâ**, İnsan Yay., İstanbul, 2010, s. 175

3. Abdullatîf Câmî (ö. 962/1555)

Safevîlerin Horosan'ı almasının ardından Buhâra ve Semerkand'ı terk eden Abdullatîf Câmî, iki yüz kişilik derviş grubuyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman tarafından sıcak karşılanmış ve onun huzurunda Kübrevî zikrini icra etmiştir. Hatta padişahın ondan tarîkat âdâbı ve zikir telkini aldığı zikredilmektedir. Kanûnî'yle birlikte Edirne'ye giden Câmî'nin 958/1551'de Dobruca yoluyla vatanına dönmesine rağmen devlet adamları ile birlikte halk üzerinde kısa süreli de olsa tesir bıraktığı açıktır.²⁶⁶ Abdullatîf Câmî Zehebiyye'deki Nakşî neş'esinden olsa gerek, Anadolu'ya geldiğinde daha ziyâde Nakşî yönüyle tanınmıştır.²⁶⁷ Câmî'nin Yeseviyye ve Nakşibendiyye dervişlerinden ve Yeseviyye ile ilgili Cevâhirü'l-Ebrar yazarı Hazînî'ye hilafet verdiği bilgisi bulunmaktadır.²⁶⁸ 963/1556 yılında Harizm'de vefat eden Câmî'nin Necmeddîn Kübrâ'ya ulaşan silsilesi şu şekildedir:

1. Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/1221)
2. Radiyüddîn Ali Lâlâ (ö. 642/1244)
3. Cemâleddîn Ahmed Cürfânî (ö. 669/1270)
4. Nûreddîn Abdurrahman İsferyânî (ö. 639/1242)
5. Alâüddevle es-Simmânî (ö. 736/1336)
6. Ahî Ali Dost (ö. 734/1334)
7. Ali Hemedânî (ö. 786/1385)
8. İshâk Hottalânî (ö. 827/1424)
9. Abdullah Berzişabâdî (ö. 872/1468)
10. Muhammed Habûşânî (ö. 938/1531)
11. Abdullatîf Câmî (ö. 963/1556)²⁶⁹

---

²⁶⁶ Süleyman Gökbulut, a.g.e. s. 177.

²⁶⁷ Necdet Tosun, **Bahâeddîn Nakşibend**, Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı, İnsan Yay., İstanbul, 2002, s. 385.

²⁶⁸ Mustafa Kara, **Türkistan'ın Işığı Necmeddîn-i Kübrâ**, Kültür Yay., İstanbul, 2008, s. 101.

²⁶⁹ Mustafa Kara, a.g.e. ss. 101-104.

B. Tariîkatın Etkili Olduğu Yerler Ve Dönemler

1. Çin

Kübrevî tariîkatı Çin'e ilk defa VII/XIII. asırda Seyfeddîn Baharzî'nin mürîdi Burhâneddîn el-Buhârî tarafından götürülmüştür. Hânbalık denilen bir yerde irşad faaliyetlerinde bulunan Burhâneddîn, şikâyetler üzerine Manzi Çin Sung Krallığına sürgüne gönderilmiş ve burada Kübrevîliği devam ettiremeden vefat etmiştir.²⁷⁰ İslâmî tariîkatların Çin üzerindeki asıl etkisi, XI/XVII. yüzyılda başlamış olup Kâdiriyye ve Nakşibendiyye bu husuta öncü rolü oynamışlardır.²⁷¹ Kübreviyye bu asırda Muhyiddîn (ö. ?) adlı bir kişi tarafından ulaştırılmıştır. Hz. Peygamber'in soyundan geldiği belirtilmekteyse de Orta Asya'dan geldiğine dair rivayetler ağırlıklıdır. İslâmı tebliğ ve tariîkatını yaymak için Çin'e iki seyahat gerçekleştiren Muhyiddîn, Gansu'nun Dongxiang bölgesindeki Moğol nüfusunun fazla olduğu Dawantou'ya yerleşmiş, halkla kaynaşan Muhyiddîn'e ekili arazi verilmiş ve Zhang adını almıştır. Temsil ettiği Kübreviyye kolu Zhang Bao Huang adıyla tanınmıştır. Ancak mahallî lehçeyi iyi kullanamamasından dolayı İslâmı tebliğdeki başarısı sınırlı kalmıştır. Oğlu Aiheimaiti Kebikuo Baihedai babasından daha etkili olmuş fakat düşmanları tarafından Ch'ing hanedanlığına şikâyet edilmesi onun, hayatının sonuna kadar hapiste kalmasına sebep olmuştur. Aiheimaiti'nin mensupları tarafından inşa edilen türbesi 1928'de Goumintang güçleri tarafından yıkılıncaya kadar Çin Kübrevîleri'nin ziyaretgâhı olmuştur. Dördüncü oğlunun yetersiz dînî bilgisine rağmen Zang Bao Huang Hankah'ında babasının yerine postişîn olmuştur. Çin Kübrevîleri'nin kırk yetmiş ya da yüz yirmi gün halvete girdikleri, halvet esnasında cehrî zikir icra edip günde sadece bir avuç fındık ve bir bardak su ile riyâzet yaptıkları kaydedilmektedir. Dawontou, Çin Kübrevîlerin merkezi olma konumunu günümüzde de sürdürmektedir. 1983 tarihi itibariyle Çin'de 10.000 Kübrevî bulunduğu tahmin edilmektedir.²⁷²

---

²⁷⁰ Reşideddîn Fazlullah, **Câmi'u-Tevârîh**, I. C, haz. Behmen Kerîmî, İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1362, s. 654.

²⁷¹ Rahpael Israeli, **Çindeki Müslümanlar**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yay., İstanbul, 2003, s. 298-306.

²⁷² Hamid Algar, Necmeddîn'i Kübrâ, **DİA**, XXXII. s. 505.

2. Keşmir

Kübrevî tarikatının önemli kollarından biri olan “Hemedâniyye” kolunun kurucusu Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1385)’nin faaliyetlerinin en etkili olduğu yerlerden biri Keşmir’dir. Keşmir’e önce 762/1361’de yeğeni Tâceddîn gidip Srinagar’a yerleşmiş, Sultan Şehâbeddîn onun burada hankah kurmasını sağlayınca 773/1371’de diğer yeğeni olan Seyyid Hüseyin’de Keşmir’ gitmiştir. Amcasına mektup gönderen yeğeni, Timur’ın zararlı tesirlerinin Keşmir’i etkilemediğini ve burada çeşitli ihtidâ hadiselerinin vuku bulunduğunu haber vererek amcasını Keşmir’e davet etmiştir. 774/1372 yılında Keşmir’e giden Ali Hemedânî, Srinagar’da bir hankah kurduktan sonra Keşmir vadisine doğru seyahate çıkarak o sıralarda Hindular’ın yoğun bulunduğu bir çok bölgede İslâm’ı tebliğ etmiş, buralarda hankahlar açmış ve vekiller tayin etmiştir. Seyyid Ali Hemedânî’nin vefatından sonra halifeleri Hâce İshak Hottalânî ve Nûreddîn Ca’fer Bedahşî tarafından yetiştirilen oğlu Mîr Seyyid Muhammed Hemedânî de 796/1393-1394’da Keşmir’e gitmiştir. Sultan İskender onun Mürîdi olmuş ve adına Ali Hemedânî’nin Keşmir’de yaşadığı mahallede Hankah-ı Muallâ adıyla meşhur bir hankah açmıştır. Mîr Seyyid Muhammed, sultanı Hindu toprakların yıkılması konusunda ikna etmiş ve Hindu halktan cizye alması için sultana baskı uygulamıştır. Diğer bir Kübrevî şeyhi olan Seyyid Muhammed el-Belhî’nin bu uygulamaya karşı çıkıp cizyenin kaldırılmasını sağlaması üzerine Mîr Muhammed Keşmir’i terk etmiştir. Mîr Muhammed’in halîfelerinin çoğunun İran ve Mâverâünnehir’den gelen göçmenler olduğu kaydedilmektedir.

Hemedânî’nin bir çok takipçisi onun Keşmir’deki irşâd faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bunlardan Pîr Muhammed Hacı Kâri Belhî şeyhi gibi Keşmir Sultanı Kutbüddîn ile yakın ilişkiler kurmuş, Srinagar’da ve diğer yerlerde hankahlar kurdu muştur. Hemedânî’nin Keşmir’de faaliyet gösteren diğer halifesi babası Süleyman ile birlikte Brahmanizm’den ihtidâ eden Şeyh Ahmeddir. Baba oğul Hemedânî’ye Bedahşan’da intisap etmiştir. Şeyh Ahmed’den sonra hilâfet oğlu Şeyh Fethullah’a ardından da Şeyh İsmâil’e geçmiştir. Bu silislenin en meşhur sūfisi olan Şeyh İsmâil, Srinagar’ın dış bölgelerinden Kûh-i Mârân (Hariparpat)’da bir hankan kurarak yanına da medrese inşa etmiştir. Mahallî idârecilerle iyi ilişkiler kuran Şeyh İsmâil, Sultan Hasan Şah tarafından şeyhülislâmlık makâmına getirilmiştir. 916/1510’da vefatı üzerine yerine Baba Ali Neccâr geçmiş ve onun Şîliğe geçmesinden sonra hilâfeti oğlu Fethullah üstlenmiştir.

Hayatının geri kalan kısmını Siyalkût'ta geçiren Şeyh Fethullah'ın ölümüyle birlikte Kübrevîligün Keşmir'deki bu kolu sona ermiştir.²⁷³

3. İran (Kirman ve Fethâbât)

Etkisi Buhara'nın ötesinde Kirman'a kadar ulaşan Seyfeddîn Baharzî (ö. 659/1261), Kutluğ Han hükümdarlığında Kutluğ Terken Hatun'un isteği üzerine ortanca oğlu Burhâneddîn Ahmed'i Kirman'a yollamıştır. Terken Hatun onun için burada bir hankan tesis ve bu hankan daha sonraları Kübreviyye'nin Güney ve Güneydoğu İran'da yayılmasında önemli merkezlerden biri olmuştur. 696/1297 senesinde Burhâneddîn'in vefatı üzerine yerine oğlu Ebü'l-Mekârim Yahya geçmiştir. Daha sonra Baharzî'nin Fethabad dergâhındaki büyük oğlu Moğol istilâsında öldürülünce yeğeni Ebü'l-Mefâhir şeyhlik fazifesini üstlenmek için Kirman'dan ayrılıp Fethabad'a gitmiştir. Onun ayrılması üzerine Kübreviyye Kirman'da giderek zayıflamıştır.

Kübreviyye'nin önemli kollarından biri olan Baharziyye kolunun kurucusu Seyfeddîn Baharzî, hayatının yaklaşık kırk yılını Buhara'da geçirmesine rağmen Buhara dışında Fethâbâd'da bir hankah açmıştır. Baharzî'nin 659/1261 senesinde vefat etmesinin ardından yerine en büyük oğlu Celâleddîn Muhammed geçmişse de iki yıl sonra Moğol İstilâsında öldürülmüş ve Ebü'l-Mefâhir Yahya b. Ahmed ismindeki yeğeni şeyhlik fazifesine üstlenmek için Kirman'dan Fethâbâd'a gelmiştir. Yahya b. Ahmed devrinde Fethâbâd hankahı'na zengin bağışlarda bulunmuş, kölelerin âzad edilmesi için fonlar ayrılmış, Müslüman olmaları ve hankaha hizmet etmeleri sağlanmıştır. Hankahı ziyaret eden İbn Batuta, misafirlerin dervişler tarafından Farsça ve Türkçe şiirler okunarak karşılandığını ve bol ikramda bulunduğunu anlatmaktadır.²⁷⁴

---

²⁷³ Hamid Algar, a.g.m. ss. 503-504.

²⁷⁴ Hamid Algar, a.g.m. ss. 502-503

SONUÇ

Milâdî XII-XIV. yüzyıllar arasında Türkistan coğrafyasında faaliyet gösteren ve Türk milletinin İslâmiyet'ı kabul etmelerinde çok önemli hizmetleri olan üç büyük tarîkattan söz etmek mümkündür. Bunların ilki Ahmed Yesevî tarafından kurulan “Yeseviyye”, diğeri Bahâeddîn Nakşibend'in kurduğu “Nakşibendiyye” ve üçüncüsü de pîri Necmeddin Kübrâ olan “Kübreviyye” dir.

İsmi geçen zâtların kurduğu tarîkatların özellikle Orta Asya, İran, Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde yayıldığı ve halkın dinî ve kültürel hayatının önemli unsurlarından biri haline geldiği bilinmektedir. Müslüman olup İslâmiyet'le yeni tanışan insanların, Allah'ın ahlâkıyla ahlaklanan ve hoşgörü sahibi olan dervişlerle nasıl münasebette bulduklarını tarih bize göstermektedir.

Tasavvuf tarihinin önemli isimlerinden birisi olan Necmeddîn Kübrâ da yukarıda zikredilen bölgelerde etkili olmuş bir mutasavvıf ve Kübrevî tarîkatının pîridir. O, 540/1145 yılında Harezm/Hîve'de doğmuş, gençlik yıllarında dinî ve tasavvufî eğitim için dünyanın ilim merkezlerini dolaştıktan sonra elinde irşâd icâzetiyle Harezm'e dönmüştür. Zamanının en büyük şeyhleri arasında yer alan Necmeddîn Kübrâ hayatının sonuna kadar memleketinde tasavvuf faaliyetlerinde bulunup 618/1221 yılında Moğolların Harezmî kuşatması sırasında manevî sahadaki mücâdele ve mücâhedesini savaş meydanında da göstererek şehâdet mertebesine ulaşmıştır.

Necmeddîn Kübrâ yazdığı eserleriyle de tasavvuf düşüncesinin daha da gelişmesi için önemli katkılarda bulunmuştur. Eserlerinden örnek olarak Fevâihü'l-Cemâl, Risâle ile'l-Hâim, Usûlü'l-Aşere, Risâle fi'l-Halve gibi risâlelerini göstermek mümkündür. Söz gelimi Usûlü'l-Aşere kitabı tekkelerde çokca okunagelen kitaplar arasında yer almıştır. Bu durum bile onun eserlerinin tarîkat muhitlerinde ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir.

Şeyh Kübrâ'nın vefatından sonra Kübrevî tarîkatını devam ettiren ve kaynakların üzerinde ittifak ettikleri yedi halifesi bulunmaktadır. Bunlardan çoğunun tarîkatı sürdürme açısından etkin rollerinin olmasına rağmen Aynüzzamân Celâleddîn Gîlî ve Necmeddîn Dâye, kendilerinden sonra silsilelerini devam ettirecek herhangi bir temsilci

birakamamışlardır. Fakat Necmeddîn Dâye'nin tarîkatı sürdürmesi takipçileriyle değil daha ziyade eserleriyle olmuştur.

573/1177 yılında İran'ın Rey şehrinde dünyaya gelen Dâye uzun seyahatler yaptıktan sonra Necmeddîn Kübrâ'ya bağlanmıştır. 618/1221 yılında yaklaşan Moğol tehlikesinden dolayı Harezmi'yi terk edip ikâmet için en uygun bölge olan Anadolu'ya yerleşmiştir. Dönemin Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykubat'a Mirsâdü'l-İbâd'ı ve Erzincan Meliki Davud Şaha Mermûzât'-Esedî der Mermûzât-ı Dâvudî adlı eserini hediye etmiş, fakat o yıllarda tasavvufun henüz Anadolu'da canlılık kazanmadığından ve bu sebepten dolayı tarîkatı yaymadan Anadolu'yu terk etmiştir. Anadolu'dan ayrılıp birkaç şehri dolaştıktan sonra Bağdat'a gitmiş ve hayatının geri kalan kısmını orada geçirmiştir.

Halife bırakmadan ölen Necmeddîn Dâye'nin tasavvuf tarihindeki etkisi telif ettiği eserlerinin aracılığıyla olmuştur. Yazdığı en önemli eserlerinden Bahru'l-Hakâik sadece müfessirleri etkilerken Mirsâdü'l-İbâd, daha da geniş kitleler üzerinde etkili olmuştur. Azîzüddîn Nesefî, Hâfız Şirâzî ve Abdurrahmân Câmî gibi zamanının önemli isimleri üzerinde etki ve iz bırakan Mirsâdü'l-İbâd farklı dillere tercüme edilmiş ve hankahlarda okuna gelen eserlerden biri olmuştur.

Necmeddîn Dâye'nin geride bıraktığı eserleri kendisinde sonra gelecek olan sufilere adeta zemin hazırlamıştır. Dâye'den sonra Anadolu'ya farklı ülkelerden farklı alanlarda ilme sahip olan insanların akın etmeleri sayesinde tasavvuf ilmi ilgi görmeye ve daha da yayılmaya başlamıştır. Doğup büyüdüğü ve ata vatanı olan Buhâra'yı terk edip gelen sufi gruplardan birisi de Emîr Sultandır.

Tahminen 770/1368 senesinde ilim merkezi olan Buhâra'da doğan Emîr Sultan ilk tasavvufî terbiyesini Babası Seyyid Ali'den almıştır. Babasını kaybedip çömlekçilikle uğraşan Emîr Sultan, rüyasında babasının Medine'yi ziyaret etmesini söylemesi üzerine Seyyid Usûl, Seyyid Nâsır, Seyyid Ni'metullah ve Baba Zâkir gibi yakın arkadaşlarıyla Medine'ye gitmiştir. Soyuna Hz. Peygamber'e dayanan Emîr Sultan, Medine'de gördüğü rüyasında Hz. Peygamberin İslâm ahlakını öğretmek için Rum'a gitmesini emretmesi üzerine Rum diyarına gelmiştir.

Karaman, Niğde, Hamîd ili, Kütahya ve İnegöl yoluyla Bursa'ya gelen Emîr Sultan kısa zamanda fark edilmiş, zahirî ve batınî ilimlerde önde gelenlerden olmuş ve Yıldırım Bayezid'in kızıyla evlenmiştir. Halkın dinî ve ilmi seviyesinin yükselmesinde büyük rolü

olan Emîr Sultan'ın halifeleri Balıkesir, Edincik, Gelibolu, Edremit, Tuzla, Aydın, Saruhan ve Karaman'a kadar faaliyet göstermişlerdir. Bursa'da Emir Sultan tarafından kurulan merkez dergah ve Kurtbasan mahallesine yakın Fıstıklı'daki dergah olmak üzere iki yerde tarîkat hizmetleri yürütülmüştür. Dergahta postnişîn olanlar ondört şeyh olmakla birlikte 1134/1721 tarihine kadar "Usûl-i Âmir" üzere âyin yapılagelmiş ve Anadolu'daki Kübrevî kolu burada son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ALGAR Hamid, “Necmeddîn’i Kübrâ”, **DİA**, XXXII. İstanbul, 2006.
- ALGÜL Hüsein, “Emir Sultan Hazretleri ve Geleneksel Ergüvan Bayramı”, “**Emir Sultan ve Ergüvan**” Toplumsal Bir Çağrı içerisinde. Uludağ Yay., Bursa, 2008.
- ALGÜL Hüseyin ve Nihat Azamat, “Emîr Sultan”, **DİA**, IV. İstanbul, 1995.
- ALİ ŞÎR Nevâî, **Mecâlüsü’n-Nefâis**, haz. Ali Asgar Hikmet, çâphâne-i milli bank, İran, 1323.
- ATEŞ Süleyman, **İşârî Tefsir Okulu**, İlähiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1974.
- AVFÎ Muhammed b. Yahya, **Tezkire-i Lübâbü’l-Elbâb**, haz. Edward, G. Browne, kitapfuruş-i Fahrirazi, Tahran, 1922.
- BALDIRZADE Mehmed Efendi, **Tercüme-i Hal-i Hazret-i Emir Sultan, Kaddese Sırruhu El-Mennan**, neşr. Hayrullah Nedim Efendi, Vilayet Matbaası, Bursa, 1307.
- BALDIRZADE Mehmed Şeyh Selisi, **Ravzâ-i Evliyâ**, haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever, Arasta Yay., Bursa, 2000.
- BALTACI Halil, **Necmeddîn Dâye Râzî, Hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri**, İnsan Yay., İstanbul, 2011.
- BARTHOLD Vasiliy Viladimiroviç, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. H. Dursun Yıldız, Kervan Yay., İstanbul, 1981.
- BAYRAM Mikâil, **Şeyh Evhâdüddîn Hâmid El- Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi**, Kardelen Yay., Konya, 2005.
- BAYSUN M. Cavid, “Emir Sultan”, **İA**, IV.
- BELİĞ İsmail, **Güldeste-i Riyâz-i İrfan**, Hüdavendigâr matbaası, Bursa, 1302.
- BERTELS Yevgeniy Eduardoviç, **Tasavvuf ve Edebiyât-ı Tasavvuf**, çev. Sirius İzzedî, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1977.
- BİDLÎSÎ Ziyâeddîn Ebû Yâsir Ammâr b. Muhammed, **Bahcetü’t-Tâife Savmu’l-Kalb**, haz. Edvard Badeen, Franz Steiner Shtutgard, Beyrut, 1999.
- BRUÏNESSEN Martin Van, **The Impact of the Dissolution of the Soviet Union on the Kurds**, The International Conference on İslam and Ethnicity in Central Asia, St.Petersburg, 14-18 Ekim 1995. (Basılmamış bildiri)

http://www.hum.uu.nl/medwerkers/m.vanbruinessen/publications/kurds_and_sovyet_union.htm (16.08.2012)

- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Şerhu'l-Usûli'l Aşere**, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1256.
- CÂMÎ Abdurrahman, **Nefehâtü'l-Üns**, çev.ve şerh. Lamî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul, 1998.
- DÂRÂ ŞÜKÛH Muhammed el-Hanefî el-Kâdirî, **Sefînetü'l-Evliyâ**, Matbaatu Dâimi İkbâle, İstanbul, 1908.
- FAZLULLAH Reşideddîn, **Câmi'u-Tevârîh**, I. C, haz. Behmen Kerîmî, İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1362.
- FÜRÜZANFER Bediüzzaman, **Mevlâna Celâleddîn**, trc. Feridu Nafiz Uzluk, İstanbul, 1997.
- GÖKBULUT Süleyman, **Necmeddîn-i Kübrâ**, İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- HÂFÎ Fasîh Ahmed b. Celâleddîn Muhammed **Mücmel-i Fasîhî**, c, II, haz. Mahmud Ferrûh, Kitabfurûşî-yi Bâstân, Meşhed, 1341.
- HALİMOV Nazar ve Gulam Rasul Matto, **Necmeddin El Kübra**, edi. Ruslan Muradov, çev. Marina Karucheva, Hindistan, 2001.
- HÂNDMÎR Gıyaseddîn b. Hümâmidîn Hüseyin, **Habîbü's-Siyer**, haz. Hıyaban Nasr Hüsrev, İntişârât-ı Hıyâm, Tahran, 1333.
- HÂNSÂRÎ, Muhammed Bâkir, **Ravzâtü'l-Cennât Fî Ahvâli'l-Ulemâ ve's-Sâdât**, C. I, haz. Esedullah İsmailiyyan, el-Matbaatü'l-Haydariyye, Kum.trs, Tahran, 1970.
- HAREZMÎ Kemâleddîn Hüseyin, **Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr**, C. I, haz. Muhammed Cevâd Şerîat, İntişârât-ı Esâtîr, Tahran, 1384.
- HEMEDÂNÎ Ebü'l-Fazl b. Ebi'l-Hayr Reşidüddîn Fazlullah-i, **Câmiü't-Tevârîh**, c, I, 2. Bs, yay. haz. Behmen Kerîmî, İntişârât-ı İkbâl, Tahran, 1362.
- HİREYSAT Muhammed Abdulkadir "Benî Hameviyye" **DîA**, V.
- ISRAELİ Raḥpael, **Çindeki Müslümanlar**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yay., İstanbul, 2003.
- İBN BÎBÎ Nasruddîn Huseyin b. Muhammed b. Ali er-Ruğerdî, **el-Evâmirü'l-alâ'iyye fî'l-umûri'l-alâ'iyye, (Selçuknâme)**, C. I, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- İBN HALLİKAN, Ebü'l-Abbas Şemseddîn Ahmed b. Muhammed, **Vefayâtü'l-a'yan**, C. I, haz. İhsan Abbas, Beyrut, 1978.

- İBNÜ'S-SUBKÎ Ebû Nasr Taceddîn, **Tabaktü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, C. VIII, 1. b., thk. Mahmûd Muhammed tanahi ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Kahire, 1964.
- İSFİZÂRÎ Muîneddîn, **Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâfi Medîneti Herât**, c. I. Haz, Seyyid Muhammed Kâzım İmam, Dânişgâh-ı Tahran, Tahran, 1920.
- KARA Mustafa, **Tasavvufi Hayat**, (Usûlü Aşere, Risâle ile'-l- Hâim, Fevâihu'l- Cemâl) haz. Mustafa Kara, Dergah Yay., İstanbul , 1980.
- KARA Mustafa, **Türkistan'ın Işığı Necmeddîn-i Kübrâ**, Kültür Yay., İstanbul, 2008.
- KARA Mustafa, **Türkistanyn Diyarınyın Şuglasy Nejmeddin Kübra**, trc. Rahman İlmammedow, Mimarilik Mühendislik Yay., İstanbul, 2008.
- KÂTİB ÇELEBÎ Mustafa b. Abdullah, **Keşfu'z-zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Funûn**, c. I, Matbaatu'l-İslâmiyyetü, Tahran, 1387.
- KÂTİB ÇELEBÎ Mustafa b. Abdullah, **Keşfü'z-zünun an esami'l-Kütüb ve'l-Fünun**, C. I, tsh. M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, Ankara, 1941.
- KEHHÂLE Ömer Rızâ, **Mu'cemü'l-Müellifin**, C. VI, Mektebetü'l-Musennâ, Beyrut, 1957.
- KEMİKLİ Bilal, "Emir Sultan ve Edebi Muhit"i, "**Emir Sultan ve Erguvan**" Toplumsal Bir Çağrı içerisinde Uludağ Yay., Bursa, 2008.
- KUMŞEHÎ Hüseyin Muyiddîn, **Âdâbü's-Sülûk**, Kimyâ: Defterî Der Edebiyât u Honer u İrfân, haz. H. Kumşehî-seyyid Ahmed Behiştî Şirâzî, İntişârât-ı Revzene, Tahran, 1378.
- KÜÇÜKKAYA M. Askeri, **Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Tasavvufî kültür**, (Basılmamış Doktora Tezi), Dan. Mustafa Kara, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2002.
- LÂHÛRÎ Gulam Server, **Hazînetü'l-Asfiyâ**, C. II, trc. M. Zahiruddin Battı, Mektebetü'n-Nebeviyye, Lahûr, 1994.
- MECDÎ Mehmet Efendi, **Hadâiku's-Şekâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989..
- MECDÎ Mehmet Efendi, **Şakâiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri**, C. I, nşr, Abdulkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul, 1989.
- MEİER Fritz, **Die Fewâ'ih al-Ğamâl wa-Fewâtih al-Ğalâl**, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1957.
- MÜNZİRÎ Ebû Muhammed Zekiyüddîn, **et-Tekmile İf-vefayâti'n-nakale**, C. III, 3. b., thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1981.

- MÜSTEVFÎ Hamdullah, **Târîh-i Güzîde**, haz. Abdülhüseyin Nevâî, Çâphâne-i Sipehr, Tahran, 1381.
- NECMEDDÎN Dâye, **irşâdü'l-mürîd ile'l-murâd fî tercemeti Mirsâdü'l-ibâd içinde Sufî Diliyle Siyaset**, trc.Kâsım b. Muhammed Karahisârî, hzr. Özgür Kavak, Klasik Yay., İstanbul, 2010.
- NECMEDDÎN Dâye, **Menârâtü's-Sâirîn, ve Mekâmâtü't-Tâirîn**, thk. Saîd Abdülfettah, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, Kahire, 1999.
- NECMEDDÎN Dâye, **Mermûzat-ı Esedî der Mermûzat-ı Dâvudî**, Müessese-ı Mutâlaât-ı İslâmî, Tahran, 1974.
- NECMEDDÎN Dâye, **Mirsadü'l-İbâd**, trc. Mehmet Emîn Riyâhi, İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, Tahran, 1986.
- NECMEDDÎN Kübrâ **we Gündogaryn Ruhy-Medeni Dünyasi**, Uluslar arası sempozyumun kısa bildirileri, Miras Merkezi Yay., Türkmenistan, 2008.
- NECMEDDÎN Kübrâ, **Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl**, çev. Muhammed Bâkir Saîdî Horosânî, İntişârât-ı Mervî, Tahran, 1368.
- NECMEDDÎN Kübrâ, **Risâle Der Beyân-ı Tarîkat-ı Şuttâr** (Usûlü'l-Aşere), Farsçaya tercüme ve şerh: Abdülgafûr Lârî, haz. N. Mâil Herevî, İntişârât-ı Mevlâ, tahran, 1284.
- NECMEDDÎN Kübrâ, **Risâle ile'l-Hâimi'l-Hâif min Levmetü'l-Lâim**, haz. Tevfik Sübhânî, Sazmân-ı İntişârât-ı Keyhân, Tahran, 1364.
- NECMEDDÎN KÜBRÂ, **Usûlü'l-Aşere**, haz. Süleyman Gökbulut, İnsan Yay., İstanbul, 2010.
- NESEFÎ Aziz b. Muhammed, **Beyânü't-tenzil**, şerh ve haz. Seyyid Ali Asgar Mîr Bakirî Ferd, Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî, Tahran, 1379.
- OKUMUŞ Ömer, “Abdurrahman Câmî”, **DİA**, VII.
- OKUYAN Mehmet, “Necmeddîn-i Dâye”, **DİA**, XXXII.
- OKUYAN Mehmet, **Necmeddîn Dâye ve Tsavvufî Tefsiri**, İstanbul, 2001.
- ÖNGÖREN Reşat, **Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)**, İz Yay., İstanbul, 2000.
- ÖZAYDIN Adulkerim, “Hamdulla el Müstevfî”, **DİA**, XV.
- RİYÂHÎ Muhammed Emîn, **Osmanlı Topraklarında fars Dili ve Edebiyatı**, trc. Mehmet Kanar, İnsan Yay., İstanbul, 1995.

- SAFÂ Zebûllah, **Târîh-i Edebiyât der İran**, c.II. Kitâbu'l-Furûş İbn-i Sînâ, Tahran, 1339.
- SEVİM Sezai, “**Emîr Sultan Devrinin Siyasi Gelişmeleri**” Sempozyum Bildirileri içerisinde.
- SİMNÂNÎ Alauddevle, **Tezkiretü'l-Meşâyih, Musannafat-ı Fârisî içinde**, haz. N. Mâyil Herevî, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1990.
- SÜREYYÂ Mehmed, **Sicill-i Osmânî**, C. III, İstanbul, 1311.
- ŞEMSEDDİN Mehmed, **Yâdigâr-ı Şemsî** (Bursa Dergahları), haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy, Uludağ Yay., Bursa, 1997.
- ŞÎRÂZÎ Ma'ineddîn Ebu'l-Kâsım Cüneyd, **Şeddü'l-îzâr fî Hattu'l-Evzâr'an Züvvâri'l-Mezâr**, haz. Muhammed Kazvînî-Abbâs İkbâl, İntişârât-ı Nevîd, Tahran, 1366.
- ŞÎRÂZÎ Muhammed Ma'sûm, **Tarâyikü'l-Hakâyik**, c, II, tsh.. Muhammed Cafer Mahcub, Kitabhâne-i Senai, Tahran, 1339.
- ŞÜSTERÎ Seyyid Nûrullah **Mecâlisü'l-Mü'minîn**, c, II, Kitabfürûş-i İslâmiyye, Tahran, 1365.
- TEK Abdurrezzak, “**Emir Sultan ve Ergüvan Toplumsal bir Çağrı**” içerisinde “Emir Sultan Dergahı Postnişinleri” .
- TEK Abdurrezzak, “Emir Sultan'ın Hayatı, Tasavvufî Kişiliği Ve Etkileri”, “**Emir Sultan Sempozyum Bildirileri**” içerisinde, edi, Osman Çetin, Akmat Akınoğlu Matbaacılık, Bursa, 2012.
- TOSUN Necdet, **Bahâeddîn Nakşbend**, Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı, İnsan Yay., İstanbul, 2002.
- TURAN Osman, **Selçuklular zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu Yay., İstanbul, 1971.
- ULUDAĞ Süleyman, “Bâharzî Seyfeddîn”, DİA, XXXII.
- ULUDAĞ Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet Yay., İstanbul, 1991.
- VASSAF Hüseyin, **Sefine-i Evliyâ**, I, C. haz. M. Akkuş-A. Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.
- YAZICI Tahsin, “Hafız Şîrâzî” DİA, XV.
- YILMAZ Hasan Kâmil, **Tasavvufun Esasları (Avârifü'l-ma'ârif)** Tercümesi, Giriş; Sühreverdî Hayatı ve Eserleri), Vefa Yay., İstanbul, 1989.

ZEHEBÎ Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Tarîhü'l-İslâm ve vefayâtü'l-Meşâhir ve'l-Âlâm**, c,VLV, thk. Ömer Abdüsselâm edmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1990.

ZERRÎNKUB Abdülhüseyn, **Donbâle-i Cüstucû Der Tasavvîf-i Îrân**, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran, 1367.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı Guvanch Yaylimov
Doğum Yeri ve Yılı Türkmenistan (Aşgabat) 1981
Bildiği Yabancı Diller Rusça iyi, Farsça orta, Arapça orta
ve Düzeyi
Eğitim Durumu **Başlama - Bitirme Yılı** **Kurum Adı**
Lise 1988 1997 Devlet okulu No 5
Lisans 2003 2009 Mahtumkulu Üniversitesi
Yüksek Lisans 2010 2012 Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora

Çalıştığı Kurum (lar) **Başlama - Ayrılma Yılı** **Çalışılan Kurumun Adı**
1.
2.
3.

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar
Katıldığı Proje ve Toplantılar
Yayımlar:

Diğer:
İletişim (e-posta): guva1981@gmail.com

Tarih
İmza
Adı Soyadı

05/08/2012
Guvanch Yaylimov